

DIE

CH. DIEHL

ΤΟ
ΣΚΕΥΟΦΥΛΑΚΙΟΝ ΚΑΙ Η ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΤΗΣ ΠΑΤΜΟΥ

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 19 αἰῶνος

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΚΑΤΑ ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΝ
ΣΤΑΥΡΟΥ Ι. ΤΗΛΙΑΚΟΥ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΑΘΑΝ. Γ. ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ
1910

2925

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΣΗ. ΔΙΕΥΣ

ΤΟ

ΣΚΕΥΟΦΥΛΑΚΙΟΝ ΚΑΙ Η ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΤΗΣ ΠΑΤΜΟΥ

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ γ' αἰῶνος

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΚΑΤΑ ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΝ

ΣΤΑΥΡΟΥ Γ. ΤΗΔΙΑΚΟΥ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΑΘΑΝ. Γ. ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ

1910

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΑΦΙΕΡΟΥΤΑΙ

ΤΗ ΙΕΡΑ ΚΑΙ ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΜΟΝΗ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ

Ἡμέτερος λόγιος μοι ἐζήτησε πέρυσι πληροφορίας περὶ τῶν Ἑλλήνων καὶ ξένων ἐπιστημόνων, οἵτινες ἐπεσκέφθησαν τὴν Πάτιμον, καὶ περὶ τῶν σχετικῶν ἐργασιῶν των. Τῷ ἔδωκα κατάλογον ὀλόκληρον, ἐν ᾧ ἐσημείωσα ὅσα ἐγνώριζον περὶ Γάλλων, Ἀγγλων, Γερμανῶν, Ρώσων, Βέλγων, Ἀμερικανῶν, οὓς ἀπησχόλησεν ἡ μικρά, ἀλλ' ἱστορικὴ νῆσος. Ἑλληνα μόνον ἓνα εἶχον νὰ ἀναφέρω σοβαρῶς ἐργασθέντα καὶ πολλὰ διδάξαντα, τὸν ἀοίδιμον Ἰωάννην Σακκελίωνα. Δὲν θέλω νὰ ἐξετάσω ἐνταῦθα τίνας εἶναι οἱ λόγοι, δι' οὓς δὲν ἐστράφη ἡ προσοχὴ τῶν ἡμετέρων ἐκεῖ, ὅπου τόσα ξένα βλέμματα βλέπομεν ἐστραμμένα, οὐδὲ θὰ πράξω ὅ,τι συνήθως πράττομεν οἱ Ἕλληνες, οἵτινες θαναμάζομεν τὰλλότρια ὑποτιμῶντες τὰ ἴδια. Ἡ ἀλήθεια ὅμως, ἣν δὲν πρέπει νὰ ἀποκρύπτωμεν, εἶναι ὅτι ἡμεῖς πολλάκις δεικνύομεν ἀσύγγνωστον ἀμέλειαν, προκειμένου περὶ πραγμάτων πολὺ πλησίον κειμένων καὶ ἄμεσον ἀπαιτούντων διαφέρον, ἐν δὲ τῶν ἀσυγγνωστοτάτων σφαλμάτων ἡμῶν εἶναι ὅτι δὲν φροντίζομεν νὰ μανθάνωμεν ὅπως πρέπει καὶ ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως τὰ τοῦ ὑποδούλου Ἑλληνισμοῦ. Οὕτω π.χ. δύνανται πολλοὶ πολλὰ νὰ γνωρίζωσιν, ἀλλὰ τί εἶναι ἡ Πάτιμος καὶ ποῦ ἀκόμη κεῖται ἐντελῶς νὰ ἀγνοῶσι. Τοῦτο δὲ ἄς μὴ θεωρηθῇ ὑπερβολή, διότι ἐγὼ πολλάκις, ὁμιλῶν πρὸς ἀνθρώπους οὐχὶ τυχαίους, ἀναγκάζομαι νὰ δίδω γεωγραφικὰς πληροφορίας, ἵνα ὀρίσω τὴν θέσιν τῆς πατρίδος μου.

Ταῦτα λέγων δὲν ἐννοῶ νὰ καταδικάσω πάντας, διότι ὑπάρχουσι καὶ ἄνθρωποι, ὧν ἡ γνῶσις τῶν πραγμάτων καὶ τὸ διαφέρον δὲν δύνανται νὰ τεθῶσιν ἐν ἀμφιβόλῳ. Περὶ αὐτῶν δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι μετὰ ζήλου παρηκολούθησαν πάντοτε πάντα τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Πατμιακῆς βι-

σί.

βλιοθήκης καὶ εἰς τὰ ἐκ ταύτης διδάγματα. Ἐκεῖνο ὅμως, ὅπερ ἐπιθυμῶ, εἶναι νὰ ἴδω πραγματικώτεραν ἐργασίαν. Τοῦτο ἀκόμη δὲν ἔγινεν. Ἀλλ' ὅτι δὲν ἔγινεν εἰς τὸ παρελθόν, εὐχομαι νὰ γίνῃ εἰς τὸ μέλλον, Ἐγὼ δὲ πολλὰς ἐλπίδας ὅτι ἢ ἐν Ἀθήναις ἰδρυνθεῖσα Βυζαντιολογικὴ Ἑταιρεία θὰ συμπεριλάβῃ εἰς τὸ πρόγραμμα τῶν ἐργασιῶν της καὶ τὴν Πάτιμον. Πρὸς τοῦτο δύναται νὰ ἔχη ὁδηγὸν καὶ σύμβουλον αὐτὸν τὸν Ch. Diehl, ὅστις πραγματευόμενος ἐν τινι μελέτῃ του περὶ τοῦ ὄργανισμοῦ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐν ταῖς βυζαντιακαῖς μελέταις ἐργασίας καὶ τοῦ προγράμματος τῶν μελλουσῶν ἐρευνῶν συνιστᾷ μεταξὺ ἄλλων εἰς τὴν Βυζαντιολογικὴν Γαλλικὴν Ἑταιρείαν καὶ τὰ ἑξῆς : *Faire la monographie de quelque un de ces grands couvents de Constantinople, du Latros, de l'Olympe ou de l' Athos ou encore de ce monastère de Patmos pour lesquelles les pièces d'archives a bon d'ent... ce serait pendant des jours tout nouveaux sur la vie sociale, si mal connue encore, des Byzantins.*

Ἐν Ἀθήναις 28 Μαρτίου 1910.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΣΗ. ΔΙΕΨΙ

Τὸ σκευοφυλάκιον καὶ ἡ βιβλιοθήκη τῆς Πάτμου
κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 13ου αἰῶνος (1).

(κατ' ἀνέκδοτα ἔγγραφα).

Ὅτε, κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1088, ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς παρεχώρησε τὴν Πάτμον εἰς τὸν ὄσιον Χριστόδουλον, οὐδὲν ἄλλο μέρος ἦτο καταλληλότερον νὰ γένηται, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ αὐτοκράτορος, «ἐργαστήριον ἀρετῆς» (2). Πρέπει νὰ ἀναγνώσωμεν τὴν περὶ τῆς ἐρημίας ταύτης περιγραφὴν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἐπιτρόπου, τοῦ ἀναλαβόντος νὰ παραδώσῃ τὴν νῆσον εἰς χεῖρας τοῦ ὄσιου: «Διατρέξαμεν καθ' ὅλην τὴν ἑκτασιν τὴν νῆσον Πάτμον, εὗρομεν αὐτὴν ἐρημὸν, ἀκαλλιεργητὸν, κεκαθαρμένην ἐκ τῆς ὑπὸ πυκνῶν θάμνων καὶ ἀκανθῶν καθ' ὅλην κληρίαν ἀγονοῦν διὰ τὴν ἑλλειψιν ὕδατος. Καθ' ὅλην τὴν νῆσον πράγματι δὲν ἀπηντήσαμεν ὕδωρ ρέον ἢ ἀναβρῦον, πλὴν φρεάτων τινῶν, ἀλλὰ καὶ ταῦτα δὲν δίδουσιν ἄφθονον ὕδωρ,..... καὶ μετὰ μεγάλης δυσκολίας ἐπιτρέπουσι νὰ καλλιεργῆται ἐπιφάνεια 627 μοδίων: ἀλλὰ καὶ ἡ καλλιεργήσιμος αὕτη γῆ περικλείεται καὶ οἶονεὶ συμπνίγεται ὑπὸ πολλῶν καὶ συνεχῶν βουνῶν. Τὸ λοιπὸν μέρος τῆς νήσου εἶναι ὄρεινόν, τραχύ, ἄδατον· ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ἀρόσιμον μέρος μόλις 160 μόδιοι δύναται νὰ καλλιεργῶνται διὰ ζευγαρίου· τὸ δὲ λοιπὸν ἀνάγκη νὰ σκάπτηται διὰ σκαπάνης καὶ δικέλλης καὶ νὰ ποτίζεται διὰ τοῦ ἰδρώτος καὶ τοῦ αἵματος τῶν γεωργῶν· τὸ μέρος τοῦτο δὲν

(1) Ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἐν τῷ Βυζ. Δελτίῳ (Byzantinische Zeitschrift), τόμ. Α' (1892), κατὰ δὲ τὸ 1905 καὶ ἐν ταῖς Βυζ. μελέταις (Études byzantines).

(2) Miklosich et Müller, Acta et diplomata graeca medii aevi, τόμ. ζ' σελ. 45. Παράβαλε καὶ ὁ,τι λέγει αὐτὸς ὁ ὄσιος περὶ τῆς διανομῆς ταύτης (Acta, σελ. 66): θησαυρὸν ἐνόμιζον παρακλήσεως τὸ ἀπωκισμένον ταύτης καὶ ἀπαράκλητον.

εἶναι, οὕτως εἰπεῖν, ἢ πέτραι, κατωφέρεια ἀπόκρημνοι καὶ βουνά. Δένδρων οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον ἴχνος εἶδομεν, οὔτε ἡμέρων οὔτε ἀγρίων, εἰμὴ μόνον περὶ τὰς εἴκοσι ξηραχλάδας· ἐπίσης οὐδὲ μίαν μόνην οἰκοδομὴν παρατηρήσαμεν, ἐκτὸς πενιχροῦ τινος εὐκτηρίου, ἐκτισμένου ἐπ' ὄνόματι τοῦ τιμίου Θεολόγου εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ περιβόλου μεγάλου ναοῦ, ὑποδομημένου εἰς τὸ μέρος, ὅπου ὁ μέγας ἀπόστολος τὰς θείας καὶ μυστηριώδεις ἔλαβεν ἀποκαλύψεις καὶ τὰ θαυμάσια ἐτέλεσε θαύματα (1).»

Ἀναγινώσκων τις τὴν εἰκόνα ταύτην τὴν ἥμισυ γοητευτικὴν παρατηρεῖ ὅτι οἱ σύντροφοι τοῦ ὁσίου Χριστοδοῦλου ἐθλίβοντο ἐπὶ τοῦ βράχου τῆς Πάτμου διὰ τὴν στέρησιν τῶν ἀπολαύσεων τοῦ ἐν Κῶ μοναστηρίου αὐτῶν καὶ ἐλύπουν διὰ τῶν μεμφμοιριῶν, τῶν ἀντεγκλήσεων, ἔτι δὲ καὶ τῶν ἀποστασιῶν αὐτῶν τὴν ψυχὴν τοῦ ἁγίου ἀναχωρητοῦ (2). Προσθέσατε δ' ὅτι, παρὰ τὴν αὐτοκρατορικὴν προστασίαν, τὸ ἀρτισύστατον μοναστήριον δὲν ἦτο πλούσιον, ἀφοῦ τοσοῦτον ἐστερεῖτο πόρων, ὥστε συνιστάτο ἢ οἰκονομῶν μέχρι καὶ τῆς ἐκπληρώσεως τῶν ἔργων τῆς ἐλεημοσύνης (3), προσθέσατε ἔτι τὴν διαρκῆ ἀπειλὴν τῶν καθ' ἑαυτὸν πειρασῶν (4), τὰς παραβλάδας τῶν Τούρκων, οἵτινες εἰς μίαν στιγμὴν ἐξεδίωξαν τὸν Χριστοδούλου ἐκ Πάτμου καὶ ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ μεταβῆ καὶ νὰ ἀποθάνῃ εἰς τὴν μακρὰν κειμένην Εὐβοίαν (5), καὶ θὰ ἐννοήσητε ὅτι ἐχρειάσθη ὅλη ἡ ἱερά τοῦ ἱδρυτοῦ ἐπιμονή, ἵνα ὑποστηρίξῃ τὸ νέον ἱδρυμα, ὅλη ἡ ἀκαταμάχητος ἀφοσίωσις εἰς τὸ ἔργον τοῦ ἁγίου ἀσκητοῦ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, ἵνα διατηρηθῇ τοῦτο ἀνέπαφον. Ἐν τούτοις, χάριν τῆς αὐτοκρατορικῆς εὐνοίας, χάριν τῶν παντὸς εἶδους προνομίων, ἃς οἱ ἡγεμόνες τῆς οἰκογενείας τῶν Κομνηνῶν ἐπεδαψίλευσαν εἰς τὸ μοναστήριον τῆς Πάτμου (6), αἱ ἀθλιότητες καὶ οἱ κίνδυνοι τῆς ἀρχῆς ἡλαττώθη-

(1) Acta, σ. 56—57.

(2) Acta, σελ. 66, 68.

(3) Acta, σελ. 77. Πρβλ. σ. 104 καὶ 94.

(4) Acta, σελ. 88.

(5) Ἀθανάσιος ὁ Ἀντιοχείας (ἀκολουθία ἱερὰ τοῦ ὁσίου Χριστοδοῦλου. ἐν Ἀθήναις, 1884, σ. 151). Πρβλ. Acta, σ. 85.

(6) Τὴν περίληψιν εὐρίσκει τις ἐν τῷ Χρυσοβούλλῳ τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ (Acta, σ. 111).

σαν σὺν τῷ χρόνῳ. Ἀληθῶς, μέχρι τῶν μέσων τοῦ 12ου αἰῶ-
 νος, τὸ μοναστήριον ὑπέκειτο εἰς πολλὰς δυσχερείας, προσβο-
 λὰς τῶν Τούρκων, δι' ἃς ἦτο ἀνάγκη χρυσοῦ, ὅπως ἐξασφαλι-
 σθῆ ἢ ὑπαρξίς αὐτοῦ (1), λεηλασίας πειρατῶν (2), παρανόμους
 φορολογίας τῶν αὐτοκρατορικῶν ὑπαλλήλων, πολὺ ὀλίγον με-
 ριμνώντων περὶ τοῦ σεβασμοῦ τῶν προνομίων αὐτοῦ (3)· παρὰ
 πάσας ὁμως ταύτας τὰς μεταπτώσεις, τὸ μοναστήριον εὐημέρει.
 Ἐκέκτητο, ἐκτὸς τῆς Πάτμου, τὴν γειτονικὴν νῆσον Δηψῶ (4),
 εἶχε γαίαις ἐν Δέρφ (5), ἰδιοκτησίας ἐν Κρήτῃ (6), πανταχοῦ
 δὲ οἱ ἄποικοι αὐτῆς ἦσαν ἀπηλλαγμένοι φόρων (7)· εἶχε τὰ
 πλοῖα αὐτῆς, ἅτινα ἐλεύθερα ἐξετέλουν τοὺς πλοῦς αὐτῶν ἀνά
 πᾶν τὸ Αἰγαῖον (8)· ἐπὶ τοῦ συνόλου τῶν φόρων τῆς ἐπαρχίας
 τῆς Κρήτης ἐλάμβανε τὴν καλὴν αὐτῆς μερίδα εἰς σίτον καὶ
 εἰς χρῆμα (9)· κατὰ τὰ τελευταῖα τέλος τοῦ 12ου αἰῶνος ἔτη,
 ἐπὶ τῆς ἡγουμενίας τοῦ Ἀρσενίου, συγγήνωνε περὶ τοὺς ἑκατὸν
 πεντήκοντα μοναχοῦς (10). Εἰς αὐτὸν τούτον τὸν χρόνον, καθ'
 ὃν ἡ ὕλική ζωὴ κάλλιον ἐξησφαλισμένη ἄφινε τὸν νοῦν μάλ-
 λον ἐλεύθερον πρὸς φροντίδας ἄλλης φύσεως, μεταφέρει ἡμᾶς
 τὸ περίεργον ἔγγραφο, ὅπερ τὸ πρῶτον δημοσιεῖσθαι ἐνταῦθα.
 Τὸ κείμενον τοῦτο, ἀποκειμένον ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς Πά-
 τμου (ἀρ. 15), σχηματίζει μακρὸν καὶ πλούσιον περγαμνῆς πλά-
 τους 0,26. Ἐν τῇ 1ῃ σελίδι εὐρίσκεται κατάλογος λεπτομε-
 ρῆς εἰκόνων, λειψάνων, σκευῶν ἱερῶν, κοσμημάτων ἱερατικῶν,
 χειρογράφων ἐπὶ περγαμνῆς καὶ χειρογράφων ἐπὶ χάρτου ἐκ
 βάμβακος, ἀποκειμένων ἐν τῷ μοναστηρίῳ κατὰ τὰς ἀρχὰς
 τοῦ 13ου αἰῶνος· ὁ κατάλογος οὗτος τῷ ὄντι συνετάχθη ἐπὶ

(1) Acta, σελ. 107.

(2) Acta, σελ. 107.

(3) Acta, σελ. 107—108, 111—112.

(4) Acta, σελ. 34.

(5) Acta, σελ. 25, 34, 111.

(6) Acta, σελ. 130, 132.

(7) Acta, σελ. 53, 94, 105.

(8) Acta, σελ. 99, 119, 122, 127, 137, 139, 142, 151.

(9) Acta, σελ. 93, 106—107, 117, 140.

(10) Acta, σελ. 131. Κατὰ τὸ 1157 ἀριθμοῦνται 75 μόνον (Acta σελ. 108—110).

τῆς ἡγουμενίας τοῦ Ἀρσενίου (1) κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1201). Ἐν τῇ 2α σελίδι ἀναγινώσκομεν σειρὰν σημειώσεων ὀλίγον τοῦ καταλόγου μεταγενεστέρων, αἵτινες περιλαμβάνουσι τὸ κατάστιχον τῶν δανειζομένων ἀπὸ τῆς βιβλιοθήκης τοῦ μοναστηρίου. Περὶ τοῦ ἐγγράφου τούτου πολλάκις ἤδη ἐγένετο λόγος (2), οὗχ ἤττον μέχρι σήμερον μένει ἀνέκδοτον. Δὲν εἶναι δὲ πολὺ ἀνάγκη νὰ εἰπωμεν ὁποῖα εἶναι ὄλη αὐτοῦ ἡ σπουδαιότης. Γινώσκομεν πόσον σπάνιοι εἶναι οἱ κατάλογοι οὗτοι τῶν βυζαντιακῶν βιβλιοθηκῶν (3), πόσον δὲ πολύτιμοι εἶναι εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν γραμμάτων κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους. Δεικνύουσι κάλλιστα εἰς τί κυρίως εἶχον ἐστραμμένην τὴν προσοχὴν αὐτῶν οἱ ἄνθρωποι καὶ τίνες ἦσαν αἱ ἐπικρατοῦσαι κλίσεις τῶν χρόνων, καθ' οὓς ἐγίνοντο αἱ συλλογαὶ αὗται· διδάσκουσιν ἡμᾶς, ὅταν πρόκειται περὶ βιβλιοθηκῶν, αἵτινες βρα-

(1) Ὁ ἡγούμενος Ἀρσένιος μνημονεύεται τὸ πρῶτον εἰς ἔγγραφο τῆς Πάπμου, φέροντα χρονολογίαν Δεκεμβρίου τοῦ 1188 (Acta, σελ. 122)· ἡ τελευταία περὶ αὐτοῦ μνεῖα γίνεται εἰς ἔγγραφο τοῦ Νοεμβρίου τοῦ 1199. (Acta, σελ. 142). Ὁ ἡμέτερος κατάλογος δείκνυσι ὅτι κατὰ τὸ 1201 ἐκυβέρνησα ἔκδοσις τοῦ μοναστηρίου· ἀλλ' ἐν πρῶτῃ περιπτώσει εἶχεν ἀποθάνει πρὸ τοῦ Μαρτίου τοῦ 1206. Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἔγγραφόν τι ἀναφέρει τὸν ἡγούμενον Εὐθύμιον (Acta, 150). Μοι φαίνεται ὅτι, κατὰ τὰ κείμενα, δυνάμεθα νὰ καταστρώσωμεν τὸν κατάλογον τῶν πρώτων ἡγουμένων τοῦ μοναστηρίου ὡς ἐξῆς :

1. Χριστόδουλος, 1088—1093.
2. Ἰωσήφ ὁ Ἰασιτικός, 1093—περὶ τὸ 1128 (Acta, σελ. 100, 106).
3. Σάββας (;) περὶ τὸ 1128 (Ἀκολουθία, σελ. 154· Acta, σελ. 107).
4. Θεόκτιστος, περὶ τὸ 1128—23 Σεπτεμβρίου 1157 (Acta, σ. 107—108).
5. Λεόντιος, 23 Σεπτεμβρίου 1157—; (τελευταία μνεῖα κατὰ τὸν Μάϊον τοῦ 1161. Acta, σελ. 117. Ἀφῆκε τὴν ἡγουμενίαν, ἵνα γένηται πατριάρχης Ἱεροσολύμων).
6. Χριστόδουλος ;—; (Acta, σελ. 144—149).
7. Ἀρσένιος ; (πρώτη μνεῖα, 1188)—; (τελευταία μνεῖα κατὰ τὸν Σεπτ. 1201).
8. Εὐθύμιος (πρώτη μνεῖα, 1206)—;

(2) Φλωρίδης, ἐν τῷ καταλόγῳ τῷ δημοσιευθέντι ἐν Πανδώρα (Δεκεμβρίου 1868—Μαΐου 1869) ἀριθ. 15.—Σακκελίων, Πατριακὴ Βιβλιοθήκη, ἐν Ἀθήναις, 1890, σελ. ι', ὅστις ἀπατάται λέγων ὅτι ὁ κατάλογος οὗτος ἀριθμεῖ περὶ τὰ 500 χειρόγραφα.—Acta et diplomata σελ. 246.

(3) Gesch. d. byz. Litt., σελ. 508—509.

δύτερον διεσκορπίσθησαν, τὴν προέλευσιν πολλῶν χειρογράφων, ἀποκειμένων σήμερον ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῆς Εὐρώπης (1) ἴσως εἶναι ἀκόμη διδακτικώτεροι, ὅταν, ὡς ἐν Πάτμῳ, ἀναφέρονται εἰς βιβλιοθήκην, ἣτις ἦτο ὀλιγώτερον κατὰ τὸ φαινόμενον ἐκτεθειμένη εἰς τὰς συνήθεις αἰτίας καταστροφῆς, ὧφειλε δὲ νὰ διατηρῆται σχεδὸν ἀνέπαφος ἀπὸ τῶν ἀφειστώτων τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς χρόνων.

Μεταξὺ λοιπὸν τῶν ἐγγράφων τοῦ εἴδους τούτου, ἀνεκδότων ἢ ἐκδομένων (2), ἅτινα ἀναφέρονται εἰς τὸ μοναστήριον τῆς Πάτμου, τοῦτο, ὅπερ μελετῶμεν, εἶναι χρονολογικῶς τὸ ἀρχαιότερον μετὰ ἓνα μόλις αἰῶνα ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς μονῆς συνταχθὲν ἀποδίδει ἡμῖν ὡς ἔγγιστα τὴν ἀρχικὴν τῆς βιβλιοθήκης ὄψιν· παραβαλλόμενον πρὸς μεταγενεστέρους καταλόγους, πρὸς τὸν τοῦ 1355 ἐκδοθέντα ὑπὸ τοῦ Mai, ἢ πρὸς τὸν τοῦ 1382, ἀνέκδοτον ἀκόμη, ἐπιτρέπει εἰς ἡμᾶς νὰ ἐξελέξωμεν τὴν διαδοχικὴν αὐξῆσιν τῆν γενόμενὴν κατὰ τὸν 13ον καὶ 14ον αἰῶνα· παραβαλλόμενον τεκὸς πρὸς ἄλλα ἔγγραφα καὶ ἰδίως πρὸς τὸν νῦν καταλόγον τῆς βιβλιοθήκης (3) δεικνύει

(1) Περὶ Studemund, Das Inventar der Bibliothek des Klosters St. Johannis zu Patmos, (Philologus, 1867) σελ. 132—173.

(2) Τὰ ἔγγραφα ταῦτα, κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν, εἶναι : 1) Ὁ κατάλογος τοῦ 1355, ἐκδομένος (Migne, Patr. graec., τ. 149 σ. 1047). 2) Ὁ κατάλογος τοῦ 1382, ἀνέκδοτος (Σακκελίων, σελ. ια'. Acta, σελ. 3—4). 3) Ὁ κατάλογος τοῦ 15' αἰῶνος ἐκδοθεὶς ὑπὸ Antoine Possevin (Catalogi mss. graec. σελ. 42, en appendice au t. II de l'Apparatus sacer ad script. vet. et nov. Testamenti, Cologne, 1608), ὅστις οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ μετάφρασις Λατινικῆ, ἀνακριβῆς καὶ ἀτελής ἐν τισι, τοῦ καταλόγου τοῦ 1355. Οὐδεμίαν λοιπὸν σπουδαιότητα πρέπει νὰ ἀποδώσωμεν εἰς τὴν πληροφορίαν, ἣν δίδει περὶ αὐτοῦ ὁ Montfaucon (Palaeogr. graec., σελ. XXI) καὶ ὁ Σακκελίων (Π. Βιβλιοθ. σελ. ια'). Δράττομαι ὁμως τῆς εὐκαιρίας νὰ ἐπιστήσω τὴν προσοχὴν εἰς πολλοὺς ἐν τῷ βιβλίῳ τῷ ὀλίγον γνωστῷ τοῦ Possevin ἀναφερομένους σπουδαίους καταλόγους βιβλιοθηκῶν τῆς Κων)πόλεως τοῦ 15' αἰῶνος, π.χ. τοὺς τοῦ πατριαρχείου, τοῦ πρίγκιπος Ἀντωνίου τοῦ Καντακουζηνοῦ κ.λ.π. (σελ. 44—49).—Περὶ τῶν νεωτέρων καταλόγων ὅρα Σακκελίωνα, σελ. ια'—ιβ'. Σημ. μ. Ὁ κατάλογος ὁ ἐκδοθεὶς ὑπὸ τοῦ Mai καὶ Migne εὕρηται μετὰ τινων διαφορῶν καὶ ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 3067 ἑλλ. κώδικι τῆς ἐν Παρισίοις Ἐθνικῆς βιβλιοθήκης, ἐξ οὗ ἀντέγραψεν αὐτὸν ὁ καθηγητῆς κ. Σπυρίδων Λάμπρος (Ν. Ἑλληνομν. Τ. Α').

(3) Συνετάχθη καὶ ἐξεδόθη τῷ 1890 ἐν Ἀθήναις ὑπὸ τὸν τίτλον Πατριακὴ Βιβλιοθήκη.

ἡμῖν μετ' ἀλγεινῆς ἀκριθείας τὰς ζημίας, ἅς ἡ συλλογὴ ἐκτοτε ὑπέστη. Οὕτω δυνάμεθα κατὰ τινα τρόπον νὰ παρακολουθήσωμεν τὰς διαφόρους τύχας τῆς βιβλιοθήκης τῆς Πάτμου, νὰ μάθωμεν ὅποια ἦτο ἡ μοῖρα τῶν χειρογράφων τῶν ἐμπεπιστευμένων εἰς τὴν μέριμναν τῶν μοναχῶν. Καὶ ἂν συλλογισθῆ τις ὅτι πρόκειται περὶ μιᾶς τῶν σπουδαιοτάτων βιβλιοθηκῶν τῆς Ἀνατολῆς, ἀναμφιβόλως οὐδόλως θὰ κρίνη στερούμενον καθ' ὅλοκληρίαν διαφέροντος τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο τῆς ἱστορίας τῶν βιβλίων ἐν τοῖς Ἑλληγ. μοναστηρίοις τοῦ μέσου αἰῶνος.

Ὁ κατάλογος τοῦ σκευοφυλακίου δὲν εἶναι δλιγώτερον ἄξιος προσοχῆς τοῦ καταλόγου τῶν χειρογράφων. Γινώσκομεν ὅποιας πολυτίμους πληροφορίας παρέχουσι τὰ ἔγγραφα τοῦ εἴδους τούτου εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν βιομηχανικῶν τεχνῶν κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἐν τῇ δυτικῇ καὶ μεσημβρινῇ Εὐρώπῃ, τί δύναται τις νὰ πορισθῆ, ὅταν αὐτὰ τὰ μνημεῖα ἐλλείπωσιν, ἐκ τῶν καταλόγων τῶν δαπανῶν τῶν βασιλέων καὶ τῶν ἀρχόντων, ἐκ τῶν καταλόγων φρουρίων, ἐκκλησιῶν ἢ μοναστηρίων, ἀποκειμένων εἰς πολὺ μέγαν ἀριθμὸν ἐν ταῖς ἀποθήκαις ἀρχείων τῆς Δύσεως (1). «Ἀλλὰ προσθέτει ὁ Labarte, ὅταν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀψώμεθα ὑπὸ πᾶσι τοῖς ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν βιομηχανικῶν τεχνῶν τοῦ κράτους τῆς Ἀνατολῆς, πάντα τὰ πολύτιμα ταῦτα ἔγγραφα ἐλλείπουσιν ἐντελῶς. Τὰ χειρόγραφα τῶν βυζαντινῶν συγγραφέων, οἵτινες ἔγραψαν περὶ τῆς θεολογίας ἢ περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ πολιτικῆς ἱστορίας, κατὰ μέγα μέρος περιεσώθησαν· πολλὰ ἐξετυπώθησαν, μετεφράσθησαν καὶ ὑπεμνηματίσθησαν· τὰ περὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ ὅμως βίου ἔγγραφα, ἐν οἷς εὐρίσκειται ἡ περιγραφὴ τῶν ἱερῶν σκευῶν, τῶν ὑφασμάτων, τῶν ὄπλων, τῶν ἐπίπλων καὶ τῶν παντὸς εἴδους ἐργαλείων τῶν χρησιμοποιουμένων ἐν τῷ ἰδιωτικῷ βίῳ, ἐξηφανίσθησαν σχεδὸν τελείως. Ἄν ὑπάρχωσιν ἔτι τινά, μένουσι τεθαμμένα ἐν τοῖς ἀρχείοις μοναστηρίων τινῶν τῆς Συρίας ἢ τοῦ Ἄθω, ὅθεν ὀλίγοι μέχρι τοῦδε ἐζήτησαν νὰ ἐκθάψωσιν αὐτὰ (2)». Τὸ πάλαι πᾶσαι αἱ ἐκκλησίαι τοῦ Βυζαντίου εἶχον ὁμοίους καταλόγους τοῦ θρησκευτικοῦ αὐτῶν πλούτου, ἢ

(1) Labarte, Histoire des arts industriels au moyen âge, 2e éd., t. III, σελ. 64, 65.

(2) Labarte, σελ. 65.

δὲ Ἄννα ἢ Κομνηνή, ἣτις ποιεῖται πού λόγον περὶ τῶν ἐγγράφων τούτων (1), διδάσκει ἡμᾶς ὅτι ἐλέγοντο *brevia*. Πρὸ τινῶν ἐτῶν ὁ Σάβας ἔσχε τὴν εὐτυχίαν νὰ ἀνεύρη σπουδαῖον τῶν μνημείων τούτων δείγμα, τὸν κατάλογον τῶν εἰκόνων, ἱερῶν σκευῶν καὶ ἱερατικῶν στολῶν, ἅτινα ἐδωρήθησαν ὑπὸ τοῦ Μιχ. Ἀτταλειάτου εἰς τὸ μοναστήριον, ὅπερ ἴδρυσεν ἐν Ραιδεστῇ κατὰ τὸ 1077 (2). Εἴμεθα εὐτυχεῖς, διότι δυνάμεθα σήμερον νὰ προσθέσωμεν τὸν κατάλογον τοῦ σκευοφυλακίου τῆς Πάτμου· δὲν εἶναι ὀλιγώτερον περιέργος οὐδ' ὀλιγώτερον πολύτιμος εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς βυζαντιακῆς βιομηχανίας κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα.

Α'.

Τὸ σκευοφυλάκιον

Οἱ ἐν τῇ σκευοφυλακίᾳ τῆς Πάτμου συνηθροισμένοι θρησκευτικοὶ θησαυροὶ διηροῦντο εἰς τρεῖς κατηγορίας: τὰ λείψανα, τὰ εἰς τὴν ἐξεξαγωγήν τῶν τελετῶν καὶ διακόσμησιν τῆς ἐκκλησίας προωρισμένα χρυσαὶ καὶ ἀργυραὶ σκευῆ, τὰ πολύτιμα ὑφάσματα καὶ ἄμφια.

Γινώσκομεν ὅποιαν ἀξιοσημεῖωτον θέσιν εἶχεν ἐν τῇ πολιτικῇ καὶ θρησκευτικῇ βίῃ τοῦ μέσου αἰῶνος ἢ πρὸς τὰ λείψανα εὐλάβεια καὶ ὅποιαν τιμὴν οἱ Βυζαντινοὶ ἰδίᾳ ἀπένεμον εἰς τοὺς θησαυροὺς τούτους. (3) Ἐγκαίρως ἢ εὐλάβεια τῶν αυτοκρατόρων ἐχρησιμοποιήθη εἰς τὴν διὰ τὸν κόσμον τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως συλλογὴν τῶν ὑλικῶν ἀναμνήσεων τοῦ βίου καὶ τῶν θαυμάτων τοῦ Σωτῆρος, τῶν ὁσῶν τῶν ἁγίων, τῶν μνημείων τοῦ μαρτυρίου των (4) οἱ ἱστορικοὶ διηγοῦνται μεθ' ὁποίας ἐπιδείξεως παρουσιαζόν κατὰ τὰς ἐορτὰς ὅσα θαυμάσια καὶ σεβασμοῦ καὶ τιμῆς ἄξια ἦσαν συνη-

(1) Ἄννα Κομνηνή, Ἄλεξιὰς (ἔκδ. Παρισίων), σελ. 156 Α.

(2) Σάβας, *Bibliotheca graeca medii aevi*, τόμ. Α', σελ. 47, 48—51, 68—69. Ἐκτοτε ἐδημοσιεύθησαν καὶ ἄλλοι κατάλογοι σημειούμενοι ἐν ταῖς *Βυζ. μελέταις* (*études byzantines*, σελ. 312).

(3) Riant, *Des dépouilles religieuses enlevées à Constantinople*. σ. 3.

(4) Ch. Diehl, *La Pierre de Cana* (*Bull. de Corr. hellén.*, t. IX (1885.)) σ. 28—32, καὶ τὰ κείμενα τὰ ἀναφερόμενα ὑπὸ τοῦ Riant σ. 29.

ἠθροισμένα ἐν τῇ αὐτοκρατορικῇ ναῶ (1). ὁ δὲ σωρὸς τῶν λειψάνων τῶν ἀποσταλέντων εἰς τὴν Δύσιν ὑπὸ τῶν σταυροφόρων τοῦ 1204 ἀποδεικνύει μετὰ περισσείας τὰ ἄπειρα θρησκευτικὰ πλοῦτη, ἅπερ ἐνέκλειεν ἢ πρωτεύουσα τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους. (2) Τὸ μοναστήριον τῆς Πάτμου, ἀρχομένου τοῦ ἰγ' αἰῶνος, δὲν εἶχε βεβαίως οὔτε τὸν χρόνον οὔτε τὰ μέσα, ἵνα ἀποκτήσῃ τοιαύτην λειψάνων ποσότητα, ἐκέκτητο ὅμως ἀριθμὸν τινα μνημείων ἀξιοσημειώτων. Μεταξὺ τῶν πρώτων κατελέγοντο πολλὰ τεμάχια τοῦ ξύλου τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, πρὸς ἃ οἱ πιστοὶ ἀπένεμον ἰδιαιτέραν εὐλάβειαν· πᾶσα ἐκκλησία ἐσεμνύνετο ἐπὶ τῇ ἀποκτήσει τινὸς ἐκ τῶν πολυτίμων τούτων λειψάνων, ἕκαστον δ' ἐπιφανὲς πρόσωπον ἐκράτει μετὰ τιμῆς ἐξαρτῶν ἐκ τοῦ λαίμου αὐτοῦ ἐν τῶν φυλακτηρίων, ἐν τῶν ἐγκολπίων, τῶν περιεχόντων μετὰ τῶν ἄλλων λειψάνων καὶ τεμάχιον τοῦ ξύλου τοῦ σταυροῦ. (3) Τὸ αὐτὸ συνέβαινε καὶ ἐν Πάτμῳ Ἐκτὸς τριῶν πλουσίων θηρῶν ἐγκλειουσῶν τὰ ἀξιοσημείωτα ταῦτα λείψανα, τὸ σκευοφυλάκιον εἶχε τὸ ἐγκόλπιον ἐνὸς τῶν πρώτων ἡγουμένων, Ἰωσήφ τοῦ Ἰακώβου, ὅθεν ἐξήρχετο λάμψας τις τοῦ Τιμίου ξύλου. Εἶπεν ἔπειτα παρασηνά τινα ἱερῶν λειψάνων, ἱερῶν ὁστῶν ἐσταθραγμένων μετὰ τινος ἀταξίας ἐν κυτίοις καὶ κιβωτίοις παντὸς εἴσεως, ἐνταῦθα δεκαεπτὰ τεμάχια μεγάλα καὶ μικρά, ἐκεῖ τεσσαράκοντα τεμάχια ὁμοῦ, προερχόμενα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ μαρτύρων ἀωνύμων. Ὁ κατάλογος ρητῶς μόνον τέσσαρα ἀναφέρει λείψανα· τὰ τοῦ Ἁγ. Ἰακώβου τοῦ Πέρσου, τοῦ Ἁγ. Στεφάνου τοῦ Νέου, τοῦ Ἁγ. Ἐρμολάου καὶ τοῦ Ἀποστόλου Φιλίππου. Δυνάμεθα νὰ προσθέσωμεν εἰς ταῦτα τὰ ἁγιασθέντα λείψανα τοῦ Ἁγ. Παύλου τοῦ Λάτρου, ἐγκεκλεισμένα ἐν θήκῃ μετ' εἰκόνας, ἐν ἣ εἰκονίζετο ὁ ἅγιος ἡγουμένος. Ἄνευ ἀμφιβολίας αὐτὸς ὁ ὁσιος Χριστόδουλος ἔσωσε τὰ λείψανα ταῦτα ἐκ τῆς καταστροφῆς, ὅτε ἐχθρικῇ ἐπιδρομῇ ἠπειλεῖ τὰ ἱερὰ τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς ἀναχωρητήρια, (4) παραλαβὼν δὲ μεθ' ἑαυτοῦ τὰ ὁστὰ τοῦ ἁγίου τοῦ προκατόχου ἐξησφάλισε βραδύτερον εἰς αὐτὰ ἄσυλον ἐν Πάτμῳ.

(1) Riant, σ. 13.

(2) Riant, 12-13. 19, 27—31.

(3) Riant, σ. 28.

(4) Περὶ τῆς ἡγουμενίας τοῦ Χριστοδοῦλου ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Ἁγίου Παύλου τοῦ Λάτρου, πρβ. Acta. σ. 16, 17, 30, 87.

Δίαν διαφέρουσαι ἦσαν καὶ αἱ περιέχουσαι τὰ λείψανα ταῦτα θήκαι. Τὰ πλείστα βεβαίως ἦσαν ἀπλούστατα τεθειμένα ἐν θήκαις ἐκ χαλκοῦ, ἐξ ἐπιχρύσου ἀργύρου, ἐξ ἐλεφαντόδοντος, ἐν κιβωτιδίοις ἐκ ξύλου σιδηροδέτοις ἢ ἐκ μετάλλου ἐν σχήματι σταυροῦ· τὰ ἐπισημότερα ὅμως τούτων εὗρον πολυτελέστερον κάλυμμα. Ἐν τῶν τεμαγίων τοῦ τιμίου Σταυροῦ ἐγκλείεται ἐν κιβωτίῳ ἐξ ἐπιχρύσου ἀργύρου, ἕτερον ἐν θήκῃ ἐκ τοῦ αὐτοῦ μετάλλου κεκοσμένου διὰ σμάλτων καὶ τρίτον ἐν θήκῃ μετ' εἰκόνης εἰκονίζουσης τοὺς ἁγίους Γεώργιον καὶ Δημήτριον, ὁμοίωτάτων δὲ πρὸς πολλὰ τεμάχια ἀποκείμενα ἐν τῷ θησαυροφυλακίῳ τοῦ Ἁγίου Μάρκου τῆς Βενετίας. (1) Μετὰ τῶν ἱερῶν τούτων μνημείων ὁ κατάλογος περιγράφει σειρὰν ὁλόκληρον ἀντικειμένων τῆς χρυσοχοϊκῆς. Τοιαῦτα εἶναι εἰκόνες ἐξ ἐπιχρύσου ἀργύρου, δίπτυχα, εἰκόνες ἐπὶ ξύλου καὶ μετάλλου εἰκονίζουσαι ὅτε μὲν τὸν Χριστὸν, τὴν Παναγίαν καὶ τοὺς ἀποστόλους, ὅτε δὲ τινὰς τῶν πρωτευόντων ἁγίων τῆς ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, τὸν ἅγιον Θεόδωρον, τὸν ἅγιον Γεώργιον, τὸν ἅγιον Δημήτριον, τὸν ἅγιον Νικόλαον καὶ ἅγιον Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον, τοὺς ἁγίους Κύριλλον καὶ Ἀθανάσιον, τὸν ἅγιον Μερκούριον καὶ ἅγιον Παντελεήμονα, ὡς καὶ τινὰς σκηναὶς ἐκ τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ὡς τὴν σταύρωσιν τοῦ Κυρίου ἢ τὴν Κοίμησιν τῆς Παναγίας. (2) Ἐν τῷ σκευοφυλακίῳ τῆς Πάτμου ἀριθμοῦνται οὐχὶ ὀλιγώτεροι τῶν δεκαεπτὰ εἰκόνων τοῦ εἶδους τούτου, πᾶσαι ἐπεξεργασμέναι μετὰ τῆς συνήθους τοῖς βυζαντινοῖς χρυσοχοῖς πολυτελείας. Τινὲς ἔχουσι πλαίσια ἐξ ἐπιχρύσου ἀργύρου, ἕτεραι δὲ ἀκτινοβολοῦσιν ἐκ πολυτίμων λίθων ἐπικεκολλημένων ἐν τῷ μετώπῳ ἢ ἐν τῷ στεφάνῳ τῶν ἁγίων καὶ ἄλλαι, αἱ πολυτελέστεραι, εἶναι κεκοσμημέναι διὰ σμάλτων. Μεταξὺ αὐτῶν ἀκτινοβολεῖ ἐκ τῶν πρώτων μεγάλη εἰκὼν τοῦ προστάτου τοῦ μοναστηρίου, τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, «μεθ' ἐνὸς παισίου ἐξ ἐπιχρύσου ἀργύρου, ἐνὸς χρυσοῦ στεφάνου καὶ ἐνὸς Εὐαγγελίου χρυσοῦ μετὰ σμάλτων». Ὑπάρχουσιν εἴτα ἐγκόλπια, ἐν οἷς ἡ λάμψις τῶν σμάλτων προστίθεται εἰς τὸν πλοῦτον τῆς ὕλης· ὑπάρχουσι μεγαλό-

(1) Πρβ. Labarte, Hist. des arts industriels au moyen âge 2α ἐκδ. τόμ. Α' σελ. 318—320.

(2) Περὶ τῶν εἰκόνων τοῦ εἶδους τούτου πρβ. Labarte, τόμ. Α'. σ. 318-320.

σταυροι μετὰ πλακῶν ἀργυρῶν ἢ κεκοσμημένοι δι' εἰκό-
νων ἐσμαλτωμένων· ὑπάρχουσι τέλος πάντα τὰ ἱερά
σκευῆ τὰ ἀπαραίτητα εἰς τὴν ἱερουργίαν, ἅγια ποτή-
ρια, δισκάρια μετὰ τῶν ἐξαρτημάτων αὐτῶν, θυμιατήρια καὶ
μυροδοχεῖα, πάντα ἀργυρᾶ καὶ ἐξ ἐπιχρῦσου ἀργύρου, κεκο-
σμημένα δ' ἐνίοτε δι' εἰκόνων γλυπτῶν. Ἐναμφιβόλως τινὰ
ἐκ τῶν πολυτίμων τούτων πραγμάτων ἔχουσι τὴν ἀρχὴν ἀπὸ
τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς τῆς μονῆς· πολλὰ ἐδωρήθησαν ἴσως ὑπ'
αὐτοῦ τοῦ Χριστοδούλου εἰς τὸ προσφυλῆς του μοναστήριον (1).
πολὺ δὲ λυπηρὸν θὰ ἦτο, ἂν ἐχάνοντο (2) τὰ ἀρχαῖα καὶ σπά-
νια ταῦτα μνημεῖα τῆς βυζαντιακῆς τέχνης.

Πρὸς τοῖς εἶδεσι τῆς χρυσοχοικῆς ἑτέρα συνήθης τῶν ἐκ-
κλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς (3) πολυτέλεια ἦσαν τὰ πολύτιμα ση-
ρικὰ κεντημένα ἢ χρυσοῦφанта καὶ ἀργυροῦφанта ὑφάσματα
Γινώσκουμεν ὅτι κατὰ τοὺς μακροὺς αἰῶνας ἡ κατασκευὴ τῶν
πολυτίμων ὑφασμάτων ἀπέμεινε σχεδὸν μονοπώλιον τῆς βυζαν-
τιακῆς βιομηχανίας. (4) Τὰ ἐργαστήρια τῆς Κωνσταντινουπό-
λεως προσήλθον εἰς ἅπαντα τὸν πεπολιτισμένον κόσμον προ-
τιόντα τῆς βιομηχανίας αὐτῶν. Ὅσακις οἱ αυτοκράτορες ἤθελον
να προσενέγκωσι πλοῦσιον δῶρον πρὸς τοὺς ἡγεμόνας τῆς Δύ-
σεως, τοὺς πάπας, τοὺς ἐπισκόπους, ἀπέστελλον πρὸς αὐτοὺς
μίαν ἐκ τῶν πολυτίμων στοφῶν, τῶν καλουμένων αυτοκρατο-
ρικῶν, χρυσοῦφάντων ἢ ἐξωραϊσμένων δι' εἰκόνων· ὅσακις ἴδρουν
ἐκκλησίαν ἢ μοναστήριον ἔσπευδον ἐπίσης νὰ προσφέρωσιν εἰς
αὐτὰ ὡς δῶρα τὰ θαυμάσια ταῦτα ὑφάσματα, «ἅτινα, λέγει
ἱστορικός τις, συντελοῦσιν εἰς τὴν αἴγλην καὶ μεγαλοπρέπειαν
τῶν ναῶν καὶ μαρτυροῦσι τὴν αυτοκρατορικὴν ἐλευθεριό-

(1) Ἐν τῇ διαθήκῃ τοῦ Ὁσίου ἀναφέρονται πολλαὶ εἰκόνες κληροδοτη-
θεῖσαι ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸ μοναστήριον (Acta σελ. 83—84). Δὲν εὐρίσκω ταύ-
τας ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ 1201.

(2) Διαφέρον θὰ ἦτο νὰ ἐξετάσῃ τις ἐν τῷ νῦν σκευοφυλακίῳ τῆς Πάτμου
τὰ εἶδη τῆς χρυσοχοικῆς ὅσα δύνανται νὰ ταυτισθῶσι πρὸς ἐκεῖνα, ἅτινα ἀνα-
φέρει ὁ κατάλογος τοῦ 1201· δυστυχῶς δὲ ἠδυνήθη νὰ ἐπισκεφθῶ τὸ σκευο-
φυλάκιον. Εἶναι πιθανὸν ὅμως ὅτι τὰ πλείεστα ἐξήφανίσθησαν.

(3) Müntz, La Tapisserie, σελ. 71.

(4) Ledarte. τόμ. Β' σελ. 419—424,

τητα». (1) Τὰ θαυμάσια ταῦτα τῆς βυζαντιακῆς βιομηχανίας δὲν ἔλειπον ἐκ Πάτμου. Ὁ κατάλογος ἀριθμεῖ καλύμματα τῶν ἱερῶν σκευῶν, καλύμματα τῶν θηκῶν τῶν λειψάνων καὶ τῶν εἰκόνων, καλύμματα τῶν ἀγίων τραπέζων, (2) ἄμφια, ἐπιτραχήλια, στολὰς ἱερατικὰς παντὸς εἴδους. Ἄλλα μὲν εἶναι ἐλαφρὰ ἐκ μετὰξῆς ὑφάσματα, ἄλλα δὲ χονδρὰ καὶ βαρέα ἐξάμιτα (3) πορφυροβαφῆ καὶ ἀλουργοβαφῆ, πράσινα, ἰόχροα ἢ κίτρινα. Στόφφαι τινὲς εἶναι κεντημένα, ἕτεραι δὲ χρυσοῦφαντοι, καὶ ἄλλαι, αἱ σημαντικώτεραι, κοσμοῦνται διὰ διαφόρων ποικιλμάτων καὶ εἰκόνων. (4) Τῶν πεποικιλμένων τούτων ὑφασμάτων πολλὰ ἔχουσιν ἰδιαιτέραν ἀξίαν. Ἀναφέρεται ἐν τῷ κατάλογῳ κάλυμμα τῆς ἀγίας τραπέζης ἐρυθρὸν κεντημένον διὰ δύο μαύρων σταυρῶν καὶ ἐν κάλυμμα λειψανοθήκης κεκοσμημένον δι' εἰκόνων ὑφασμένων ἐν τῇ στόφφῃ· ἀναφέρονται στολαὶ ἱερατικαὶ μετὰ διαφόρων κεντημάτων· ἀναφέρονται καὶ τρία ὑφάσματα σημαντικώτατα, εἰς σάκκος ἀρχαῖος μετ' εἰκόνων, ὁ λεγόμενος τοῦ Πατριάρχου, καὶ δύο καλύμματα τῆς ἀγίας τραπέζης ἰσορροφουρά, ἐν αἷς ἐν τῷ ὠραίῳ βάθει τῆς μετὰξῆς ἔδειξαν εἰκόνας γρυκῶν ἢ ζώων. Ὁ Ἐπιπέμπων τούτων τῶν πολυτίμων ὑφασμάτων, θαυμασιῶν δειγμάτων τῆς βυζαντιακῆς βιομηχανίας, οὐδὲν μέγιστον ἡμῶν περιεσώθη· καὶ ἂν σκεφθῶμεν, ὅτι, ἵνα συγγράψωμεν τὴν ἱστορίαν τῆς ἐξαφανισθείσης τέχνης, μόλις ἀπομένουσιν ἡμῖν ράκη τινα ὑφασμάτων, ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ἐκ τῶν ἀναφερομένων ἐν τῷ καταλόγῳ στοφῶν πολλαὶ κατὰ τὸ 1201 σημειοῦνται ὡς ἀρχαῖαι, θὰ ἐννοήσωμεν πόσον θὰ ἦτο λυπηρὰ ἢ ἀπώλεια τῆς μοναδικῆς ταύτης συλλογῆς, τοῦ πολυτιμοτάτου ἴσως πάντων τῶν θησαυρῶν, οὓς ἀριθμεῖ ὁ κατάλογος τῆς Πάτμου.

(1) Περὶ Κωνστ. Πορφυρ. ἐν τοῖς συνεχίσασι τὸν Θεοφάνη éd de Bonn. σελ. 452.

(2) Περὶ τῶν πραγμάτων τούτων πρὸς Labarte τόμ. Γ'. 430.

(3) Περὶ τῆς στόφφας ταύτης πρὸς Fr. Michel, Recherches sur les étoffes de soie, d'or et d'argent pendant le moyen âge, τόμ. Α' σελ. 106—119, 158—173.

(4) Περὶ τῶν σχεδίων τῶν κεντημένων ἢ ὑφασμένων εἰς τὴν στόφφαν πρὸς Fr. Michel σελ. 14—19.

(5) Μίαν στόφφαν τοῦ εἴδους τούτου περιγράφει ὁ Labarte, τόμ. Β' σ. 426.

Β'.

Ἡ Βιβλιοθήκη.

Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς πολλοὺς βυζαντινοὺς ἀσκητὰς, πρὸς οὓς ἡ ἀποκλειστικὴ περὶ τῆς πίστεως φροντίς ἐγένενα περιφρόνησίν τινα πρὸς τὴν ἐπιστήμην, ὁ ὅσιος Χριστόδουλος ἐφαίνετο ὅτι ζωηρῶς ἠσθάνθη τὴν σπουδαιότητα τῆς φιλολογικῆς μορφώσεως. Ἐν τῇ πολλοῦ λόγου ἀξίᾳ ὑποτυπώσει αὐτοῦ, ἐν ἣ διευτύπωσε τὰ καθήκοντα τῶν μοναχῶν του (1), ἐν αὐταῖς ταῖς σελίσιν, αἵτινες παρέχουσι τόσον μεγάλην περὶ τῆς ἠθικῆς ἀξίας καὶ τῆς ἰσχυρᾶς εὐθυκρισίας τοῦ Χριστοδοῦλου ἰδέαν, (2) μεταξὺ τῶν ἔργων, ἅτινα συνιστῶνται πρὸς τοὺς μοναχοὺς, εἶναι καὶ ἡ τέχνη τοῦ καλλιγράφου. «Ἐάν τις, λέγει ἡ ὑποτύπωσις, εἶναι ἠσκημένος εἰς τὴν καλλιγραφίαν, ὀφείλει, τῇ ἀδείᾳ τοῦ ἠγουμένου, νὰ χρησιμοποιῇ τὸ πρόσθημα, δι' οὗ ἐπροίκισεν αὐτὸν ἡ φύσις. (3) Τὸ μοναστήριον θὰ χορηγῇ πρὸς αὐτὸν τὰς πρώτας ἀναγκαίας ὕλας, ἡ βιβλιοθήκη θὰ πλουτίζηται διὰ τοῦ ἔργου τριῖ, ὃ ἐκκλησιαρχῆς θὰ τοποθετῇ τὰ χειρόγραφα του μεταξὺ τῶν ἄλλων πολυτίμων ἀντικειμένων—τῶν λοιπῶν τιμῶν καὶ εὐχρήστων,—ῶν εἶναι φύλαξ.» Ὁ βιβλιοφύλαξ ἄλλως καταλέγεται ἐν τοῖς προεστώσι τοῦ μοναστηρίου, πρέπει δὲ νὰ ἴδῃ τις ὑπὸ τίνας ρητοὺς ὅρους ὁ Χριστόδουλος ἐπιβάλλει εἰς αὐτὸν νὰ ἐπαγρυπνῇ μετὰ μεγάλης φροντίδος (4) ἐπὶ τῶν βιβλίων, ἐπὶ τῶν ἐγγράφων τῶν περιλαμβανόντων τὰ προνόμια τῆς μονῆς, ἐφ' ὧν, ὅσα δύνανται νὰ ἔχῃσι σπουδαιότητά τινα διὰ τὸ μοναστήριον.

Ὁ Χριστόδουλος συνήγωνεν ἄλλως τὸ παράδειγμα μετὰ τῶν ἐντολῶν. Ἐν τῷ μοναστηρίῳ τοῦ Ἁγίου Παύλου τοῦ Λάτρους, ὅπερ ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐκυβέρνησεν, (5) ὑπῆρχε βιβλιοθήκη

(1) Acta, σ. 59—80.

(2) Τὴν πρὸς τὸν ὅσιον ἐκτίμησιν αὐτοῦ δεικνύει ὁ Diehl καὶ ἐν ἄλλῃ αὐτοῦ πραγματείᾳ, ἐν ἣ, λόγον περὶ τῶν ἐλαττωμάτων τοῦ κλήρου τῶν χρόνων ἐκείνων ποιούμενος, ἀναφέρει μετὰ πολλοῦ σεβασμοῦ δύο ὀνόματα, τοῦ Χριστοδοῦλου τῆς Πάτμου καὶ τοῦ Εὐσταθίου τῆς Θεσσαλονίκης. Σ. Τ.

(3) Acta σ. 74.

(4) Σὺν ἐπιμελείᾳ πλείστη (Acta σελ. 74).

(5) Acta, σελ. 46, 30—34, 62.

πολλοῦ λόγου ἀξία· τόσον δ' ἐφρόντιζε περὶ τῆς συλλογῆς ταύτης, ὥστε, ὅτε περὶ τὸ 1079 ἐχθρική ἐπιδρομὴ ἠπειλήσῃ τὰ ἱερά τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς ἀναχωρητήρια, ἡ πρώτη τοῦ ἡγουμένου σκέψις ἦτο νὰ σώσῃ τὰ πολυτίματά του χειρόγραφα. Φεύγων, λέγει σημειώσις τις ἐπὶ τινος χειρογράφου τοῦ Λάτρου, «συναπεκόμισεν ὅσα βιβλία ἠδυνήθη», (1) ὁ ἴδιος δὲ διηγῆθη μεθ' ὁποίας μερίμνης, σχεδὸν διὰ τῆς βίας, ἐπεβίβασεν ἐκ τῆς βιβλιοθήκης εἰς τὸ πλοῖον τοὺς τόμους διὰ τὴν Κῶ, ὁπόθεν ὀλίγῳ βραδύτερον μετηνέχθησαν εἰς Κωνσταντινούπολιν· «καὶ ἂν δὲν ἐνήργουν οὕτω, προσθέτει μετὰ τόνου εἰλικρινείας ἀληθῶς συγκινοῦσης, πάντα ταῦτα τὰ βιβλία ἐξ ὀλοκλήρου θὰ κατεστρέφοντο». (2) Βραδύτερον, ἀναμφιδόλως ὅτε ἴδρυσεν τὸ μοναστήριον τῆς Πάτμου, ὁ Χριστόδουλος ἐζήτησε παρὰ τοῦ αυτοκράτορος καὶ τοῦ πατριάρχου νὰ παραχωρήσῃσι πρὸς αὐτὸν μέρος ἐκ τῶν χειρογράφων τοῦ Λάτρου, ἅτινα ἢ ἐνέργειά του ἔσωσεν· ἔλαβεν ὅντως τὸ τέταρτον τῆς συλλογῆς, καὶ ἂν καὶ ἡ μερὶς αὐτοῦ δὲν περιελάβεν ἢ τὰ ὀλιγώτερον ἐκ τῶν βιβλίων τούτων· πρῶτα ἐφάνη ὅμως (διὰ εὐχαριστήμενος. (3) Ἡύξησε πολὺ τὰ χροῖα μετ' ἀναζητήσεως καὶ δαπάνας τὸν πρῶτον τοῦτον πυρήνα τῆς βιβλιοθήκης, (4) καὶ μέχρι τέλους ἐτήρησεν εἰς τοὺς τόμους τούτους, οὓς μετὰ τῶσου συνήγαγε κόπου, ἀφοσίωσιν περιπαθῆ. Ὅτε, περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου του, ἠναγκάσθη ἐπὶ τῇ προσεγγίσει τοῦ ἐχθροῦ νὰ φύγῃ καὶ πάλιν, συναπεκόμισεν ἐκ νέου εἰς τὴν μακρὰν κειμένην Εὐβοίαν τὰ προσφιλέα του χειρόγραφα· καὶ κατὰ τὰς τελευταίας αὐτοῦ ἡμέρας, ὅτε ἀποκλειστικῶς ἠσχολεῖτο εἰς τὸ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὸ μέλλον τοῦ προσφιλοῦς του μοναστηρίου, τὰ βιβλία του ἦσαν μία ἐκ τῶν πρώτων αὐτοῦ σκέψεων. Ἀποθνήσκων ἠθέλησε πάντα νὰ κληροδοτήσῃ εἰς τὴν μονήν, «ἵνα μένωσιν αἰωνίως εἰς τὸ Μοναστήριον τοῦτο τῆς Πάτμου, (5) οὐδέμια δὲ πρόβλεψις ἐφάνη εἰς αὐτὸν περιττή, ὅπως ἐξασφαλίσῃ τὴν δι-

(1) Omont, Note sur un ms. grec du mont Latros (Rev. des études grecques τόμ. Α'. σελ. 337).

(2) Acta, σελ. 87.

(3) Acta. σελ. 87.

(4) Acta, σελ. 87.

(5) Acta σελ. 83.

ατήρησιν. Συντάσσει τὸν κατάλογον τῶν πολυτίμων τούτων τόμων καὶ παραδίδει αὐτὸν πρὸς τινὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, ὅπως μηδὲν τῶν χειρογράφων αὐτοῦ ὑπεξαيرهθῆ· (1) διατάσσει πάντα ἀκριβῶς νὰ παραδίδωνται εἰς χεῖρας τοῦ νέου ἡγουμένου καὶ στηρίζει τὰς διαταγὰς αὐτοῦ εἰς τὴν ἀπειλὴν τῆς αἰωνίου κολάσεως· (2) συνιστᾷ εἰς τὸν πιστὸν αὐτῷ Σάββαν νὰ φροντίσῃ περὶ τῆς ἐπιστροφῆς τῆς βιβλιοθήκης εἰς Πάτμον· (3) ἀπαγορεύει εἰς τοὺς διαδόχους τοῦ ἡγουμένου τὴν ἀπαλλοτριῶσιν χειρογράφου τινὸς ἐκ τῆς συλλογῆς· διατάσσει αὐτοὺς νὰ ἀπορρίπτωσιν ἄνευ οἴκτου πάσας τὰς κατὰ τῆς δωρεᾶς διαμαρτυρίας, ὡς νομίμως γενομένης τῇ Χριστοδούλῳ ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου. « Ἄν ποτέ τις ἐπίχειρήσῃ ἐν ὀνόματι τοῦ μοναστηρίου τοῦ Στύλου (4) ἢ τινος ἄλλης μονῆς τοῦ Λάτρου, νὰ διεδικήσῃ τι ἐκ τῶν βιβλίων, ἅτινα μοὶ ἐδωρήθησαν ὑπὸ τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου, νὰ ἀπορρίπτηται ἢ αἰτηθῆς του καὶ νὰ ἐπισπᾷ ἐφ' ἑαυτὸν τὴν ἀρὰν τῶν τραπεζίων δέκα ὀκτὼ πατέρων καὶ τὴν ἰδικήν μου. (5)

Οἱ διάδοχοι τοῦ ὁσίου Χριστοδοῦλου οὐδέ ἐλιγώτερον αὐτοῦ ἐφρόντιζον νὰ πλουτίωσιν τὴν βιβλιοθήκην τῆς Πάτμου. Τινές, ὡς ὁ Ἰωσήφ Ἰασόνης, συλλέγουσι πολλὰ χειρόγραφα. ἅτινα ἀποθνήσκοντες κληροδοτοῦσιν εἰς τὸ μοναστήριον, (6) ἕτεροι δὲ, ὡς ὁ ἡγούμενος Ἀρσένιος, δὲν ἀπαξιοῦσι νὰ ἀντιγράψωσιν οἱ ἴδιοι (7) τόμους τινάς, οἱ δὲ μοναχοὶ μιμοῦνται τὸ παράδειγμα αὐτῶν. (8) Ἐξ ἄλλου, διαρκοῦντος τοῦ 12ου αἰώνου, αἱ δωρεαὶ τῶν βιβλίων εἰς τὸ μοναστήριον ἀφθονοῦσι προέρχονται δ' ἐκ Ῥόδου, Χίου, Κρήτης καὶ ἄλλων μερῶν. Οἱ δωρηταί, ὡς μαρτυροῦσιν αἱ σημειώσεις χειρογράφων τινῶν ἀποκειμένων νῦν ἐν Πάτμῳ, πιστεύουσιν ὅτι διὰ τῶν δώρων τούτων ἐκτελοῦσιν εὐσεβὲς ἔργον καὶ ἐξασφαλίζουσι τὴν αἰώνιον

(1) Acta, σελ. 83.

(2) Acta, σελ. 86—87.

(3) Ἐθανάσιος ὁ Ἀντιοχείας ἐν τῇ Ἀκολουθίᾳ, σελ. 154.

(4) Μοναστήριον τοῦ Στύλου τὸ ἄλλως λεγόμενον μοναστ. τοῦ ἁγ. Παύλου ΣΤ.

(5) Acta, σελ. 87.

(6) Κατάλογος τοῦ 1201, σποράδην.

(7) Αὐτόθι.

(8) Αὐτόθι.

σωτηρίαν αὐτῶν, (1) οὐδενὸς δὲ φείδονται μέσου, ὅπως τὸ δῶ-
ρόν των εἶναι ὠραῖον καὶ ἀντάξιον τοῦ μοναστηρίου. Εἰς ἕξ αὐ-
τῶν, ἐν τῇ σημειώσει, ἣτις συνοδεύει τὸ βιβλίον, ἀριθμεῖ μετὰ
στόμφου τὰ πρὸς, ἅτινα ἐδαπάνησε διὰ τὴν ἀγορὰν τοῦ χάρτου,
διὰ τὴν ἀντιγραφὴν, διὰ τὸ δέσιμον καὶ ἵνα μουσουργηθῇ. (2)
Ἄλλος, ταπεινὸς τις ἐκ Ρόδου μοναχός, προσφέρει μετὰ με-
τριότητος συγκινοῦσης τὸ χειρόγραφον. ὅπερ ἰδιοχείρως ἀντέ-
γραψεν, ἢ δὲ σημειώσείς του δεικνύει εἰς ἡμᾶς συγχρόνως ὅποια
δράσεις φιλολογικῆ ἐνεψύχωνε τὸ μοναστήριον περὶ τὰ μέσα
τοῦ 12ου αἰῶνος : « Ἀφιέρωσα, λέγει ὁ δωρητὴς, εἰς τὸ τίμιον
καὶ ἱερὸν μοναστήριον τῆς Πάτμου τὸ παρὸν βιβλίον, ὅχι διότι
δὲν ἔχει τοῦτο ἄλλο παρόμοιον· οὐδέποτε ἦλθεν εἰς τὸν νοῦν
μου τοιαύτη σκέψις· ποῖον μοναστήριον τῷ ὄντι ἐγκλείει πε-
ρισσοτέρους πεπαιδευμένους καὶ εὐσεβεῖς καλλιγράφους ἀπὸ τὸ
ἱερὸν μοναστήριον τοῦ Θεολόγου (3) ; » Σήμερον ἀκόμη ἀπόκει-
ται ἐν Πάτμῳ σειρὰ δλόκληρος τόμων τῶν χρόνων τούτων (4)
Ἄναμφιβόλως πολλοὺς ἐκ τούτων ἐγράψαν ἰδίᾳ χειρὶ οἱ σεβά-
σμιμοι μοναχοί.

Παρατηροῦμεν ὅτι κατὰ τὸν τρόπον τούτον κατορθώθη νὰ
σημειωθῇ ἐν Πάτμῳ κατὰ τὸ ἔτος 1201 βιβλιοθήκη ἰκανῶς
διαφέρουσα. Ὁ κατάλογος ἀριθμεῖ 267 χειρόγραφα ἐπὶ περ-
γαμηνῆς, (5) 63 ἐπὶ βαμβακίνου χάρτου, ἐν ὧν 330 τόμους.
Πρέπει ὅμως νὰ εἴπωμεν ἄνευ ἐνδοιασμοῦ ὅτι ἡ σύστασις τῆς
βιβλιοθήκης ταύτης οὐδόλως ἀνταποκρίνεται, κατὰ τὴν γνώμην
ἡμῶν τοῦλάχιστον, πρὸς τὰς ἐλπίδας, ἃς ἐγείρει ἐν ἀρχῇ ὁ
ἀριθμὸς τῶν βιβλίων αὐτῆς. Τὰ λειτουργικὰ χειρόγραφα, τὰ
συγγράμματα τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας ἔχουσιν ἐν αὐτῇ
θέσιν διακριτικὴν, οἱ δὲ κλασικοὶ σχεδὸν παντάπασι δὲν ὑπάρ-

(1) Κατάλογος Σακκελίωνοι, σελ. 95—96, 119.

(2) Αὐτόθι, σελ. 119.

(3) Αὐτόθι, σελ. 95.

(4) Αὐτόθι, ἀριθ. 9 τοῦ 1192, ἀριθ. 120 τοῦ 1194, ἀριθ. 175 τοῦ 1174,
ἀριθ. 218 τοῦ 1167, ἀριθ. 221 μεταξύ 1143 καὶ 1179, ἀριθ. 262 τοῦ 1192.

(5) Θὰ παρατηρήσωμεν ὅμως ὅτι ἐν τοῖς 277 χειρογραφοῖς 7 ἀριθμοὶ
προσετέθησαν δι' ἑτέρας χειρὸς ἐν τέλει τοῦ κεφαλαίου τῶν περγαμηνῶν, δύο
δ' ἐπίσης δι' ἑτέρας χειρὸς ἐν τέλει τοῦ κεφαλαίου τῶν βομβυκίνων. Ἄλλ'
ἐν πάσῃ περιπτώσει αἱ προσθήκαι αὗται δὲν δύνανται νὰ εἶναι χρονολογίας πολὺ
μεταγενεστέραι τῆς συντάξεως τοῦ καταλόγου.

χουσιν. Ἐκ 267 χειρογράφων ἐπὶ περγαμηνῆς δὲν ὑπάρχουσιν ὀλιγώτερα τῶν 109 Λειτουργικῶν βιβλίων, Ἐθαγγέλια, Ψαλτήρια, Ὀκτώηχοι, Τριψῆδια, Εὐχολόγια, Πανηγυρικοί, Συναξάρια, Μηναῖα καὶ Κοντάκια. Οἱ Βίοι ἁγίων Συμεῶν τοῦ Μεταφραστοῦ συμπληροῦσιν 23 ἀριθμούς, αὕτη δὲ ἡ ἀγιογραφικὴ σειρὰ ἀξάνεται ἀκόμη διὰ τινων ἔργων τῆς αὐτῆς φύσεως, Βίων τοῦ ἁγίου Παχωμίου, τοῦ ἁγίου Θεοδώρου Ἐδέσσης ἢ τοῦ ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου, τοῦ Λαυσαϊκοῦ ἢ τοῦ Παραδείσου. Τὰ χειρόγραφα τῶν Πατέρων σχεδὸν δὲν εἶναι ὀλιγώτερον ἄφθονα· ἀριθμοῦνται 26 τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσόστομου, 13 τοῦ ἁγίου Βασιλείου, 6 Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, 5 Γρηγορίου τοῦ Νύσσης, χωρὶς γὰρ ἀναφέρω τοὺς μικτοὺς τόμους τοὺς περιέχοντας ἀποσπάσματα ἐκ τῶν Πατέρων καὶ τὰς πολυαριθμοὺς ἐρμηνείας τῆς Ἁγίας Γραφῆς εἰλημμένας ἐκ τῶν ἔργων αὐτῶν. Εἶτα ἔρχεται ἡ Φιλοκαλία τοῦ Ὁριγένους, ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία καὶ τὰ ὑπομνήματα εἰς τὴν Γραφὴν Θεοδώρητου ἐπισκόπου Κύρου, ἔργα τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου καὶ τοῦ ἁγίου Ἐφραίμ, οἱ διάλογοι Γρηγορίου τοῦ Μεγάλου ἐν Ἑλληνικῇ μεταφράσει. Ἀντιπροσώπων εἶναι τῆς ἐπιστολῆς Ἰκανῶς ὅτι κυρίως βυζαντινοὶ Πατέρες. Ἡ Πάτρις κέντηται τὰ ἔργα τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Δογμασκηνοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου, τὰ ἔργα τοῦ Ἰωάννου τῆς Κλίμακος καὶ τοῦ ἁγίου Μαξίμου τοῦ Ὀμολογητοῦ· εὕρισκει τις ἐκεῖ τὸ βιβλίον Ἀντιόχου, μοναχοῦ τοῦ Ἁγίου Σάββα, τὰς ἐπιστολάς στολὰς Μιχαὴλ τοῦ διακόνου, τὰ ὑπομνήματα Λέοντος τοῦ σοφοῦ, τὰ συγγράμματα Βασιλείου ἐπισκόπου Νέων Πατρῶν· ἀπαντᾷ τις καὶ ἔργα νεώτερα, ὡς τὴν Δογματικὴν πανοπλίαν Εὐθυμίου τοῦ Ζιγαβηνοῦ, ἢ τὸ βιβλίον τοῦ Συμεῶν, μοναχοῦ τοῦ ἁγίου Μάμαντος, τοῦ ἐπονομαζομένου δευτέρου Θεολόγου· Ἐν μέσω τοιαύτης πληθῆος θρησκευτικῆς λογοτεχνίας μετὰ μεγάλου κόπου ἀνακαλύπτει τις δωδεκάδα τόμων ἐχόντων ὄψιν μὴ θρησκευτικὴν· τὸ πλεῖστον δ' αὐτῶν φαίνεται πολὺ μικρᾶς σπουδαιότητος. Ὑπάρχουσι δύο τόμοι γραμματικῆς (Γραμματικά), δύο ἄλλοι ἱατρικοὶ (Ἰατρικά), ἐν λεξικόν, δύο τόμοι ἀνώνυμοι χρονολογικοὶ (χρονολόγος καὶ περὶ χρόνου)· ὡς ἔργον ἀξίας μετὰ τὰ δύο ἀντίτυπα τοῦ περιφθίμου μυθιστορήματος τοῦ Βαρλαάμ καὶ Ἰωάσαφ δὲν δύναμαι γὰρ ἀναφέρω ἢ ἓνα τόμον τοῦ Ἰωσήπου, ἐν ὑπόμνημα τοῦ Εὐδοκίου εἰς τὴν Ἰουδαϊκὴν

ἀρχαιολογίαν τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως, καὶ ἐν χειρόγραφον περιέχον ἐν ἀρχῇ τὰς κατηγορίας τοῦ Ἀριστοτέλους.

Ἐὰν ἐξετάσωμεν τὰ βομβύκινα χειρόγραφα, δὲν θὰ ἔχωμεν σχεδὸν ἢ νὰ ἐπαναλάβωμεν τὰς προηγουμένας παρατηρήσεις. Ἐξ 63 τόμων εἶναι περὶ τὰ εἴκοσι λειτουργικὰ βιβλία ἔπειτα ἔχομεν βίους τῶν ἁγίων ἀσκητῶν, ὡς τοῦ ἁγίου Συμεῶν, τοῦ ἁγίου Κασσιανοῦ ἢ τοῦ ἁγίου Βαρσανουφίου, καὶ ἁγίων νεωτέρων, ὡς τοῦ Θεοφάνους καὶ Θεοδώρου τῶν Γραπτῶν ὑπάρχουσι καὶ περὶ τὰ εἴκοσι χειρόγραφα τῶν Πατέρων, ἐν οἷς εὐρίσκει τις ἔπαρὰ τὰ μεγάλα ὀνόματα τῆς πατρολογίας ἔργα τοῦ ἁγίου Ἐπιφανίου, ὁμιλίας τοῦ Ἀνδρέου τῆς Κρήτης, ἐπιστολὰς Ἰσιδώρου τοῦ Πηλουσιώτου καὶ τὴν ἐρμηνείαν εἰς τὰ Εὐαγγέλια τοῦ ἀρχιεπισκόπου Βουλγαρίας Θεοφυλάκτου. Πέντε ἢ ἕξ χειρόγραφα μόνον ἀντιπροσωπεύουσι τὴν θύραθεν παιδείαν : ταῦτα εἶναι ἐν λεξικόν, ἐν χειρόγραφον τοῦ Ἀριστοτέλους, ἀνευ ἄλλης πινός ἐνδείξεως ἢ τοῦ ὀνόματος τοῦ φιλοσόφου, καὶ τρία ἔργα ἱστορικὰ, ἃν δύο εἶναι ἄξια ἰδιαιτέρας σημειώσεως, διότι σπανίως εὐρίσκονται βιβλία τοιαῦτα ἐν ταῖς μοναστηριακαῖς Βιβλιοθήκαις τῆς Ἀνατολῆς· ταῦτα εἶναι ἡ χρονογραφία τοῦ πατριάρχου Νικηφόρου καὶ ἡ ἱστορία τοῦ Σκυλίτζη. (1)

(1) Ἀναγκαῖον θεωρῶ νὰ συνοψίσω τὸν κατάλογον τοῦ 1201 ἐν τοῖς ἀκόλουθοις πίναξιν, ἵνα δείξω δι' αὐτῶν τὴν σύστασιν τῆς βιβλιοθήκης τῆς Πάτμου.

Α'. Χειρόγραφα ἐπὶ περὶ γαμνῆς

Εὐαγγέλια	12		144
Ἀπόστολοι	4	Ἀποκαλύψεις	2
Ψαλτήρια	6	Ἐρμηνεῖαι τῆς Ἁγίας Γραφῆς	8
Ὀκτώηχοι, Κανόνες	18	Ἅγιος Βασίλειος	13
Τριψῆδια	3	Χρυσόστομος	26
Μηναῖα	25	Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός	6
Πανηγυρικοὶ	9	Γρηγόριος ὁ Νύσσης	5
Εὐχολόγια	6	Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός	2
Κοντάκια	10	Θεόδωρος ὁ Στουδίτης	3
Στιχηράρια	6	Θεοδώρητος ὁ Κύρου	4
Συναξαρισταὶ	2	Ἄτερα συγγράμματα ἐκ τῆς πατρολογίας (Γρηγ. ὁ Μέγας Ὁριγένης κλπ.)	25
Ἄτερα βιβλία λειτουργικὰ	8	Ἀποσπάσματα ἐκ τῶν πατέρων	4
Νομοκάνονες	3	Βίοι Ἁγίων	8
Μεταφράσεις	23	Συγγράμματα μὴ θρησκευτικὰ	12
Βιβλία Παλαιᾶς Διαθήκης (Ἰώβ, Παρ. Ἐκκλησιαστής)	9	Διάφορα	5

Βλέπει τις ὁποῖαν ἐξαιρετικὴν θέσιν ἔχουσιν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Πάτμου τὰ λειτουργικὰ βιβλία, αἱ βιογραφίαι τῶν ἁγίων, τὰ ἔργα τῶν πατέρων καὶ τὰ ἐποικοδομητικά: ἐκ 330 χειρογράφων δὲν ὑπάρχουσιν εἴκοσι τόμοι πολλὴν ἢ ὀλίγην σχέσιν ἔχοντες πρὸς τὴν θύραθεν παιδείαν· τοῦτο δὲ μόνον τὸ γεγονός δεικνύει ἐμφανέστατα τὰς κλίσεις τῆς διανοίας τῶν βυζαντινῶν μοναχῶν τοῦ 16' αἰῶνος. Οὐχ ἦττον ὅμως ἐν ταύτῃ τῇ μεγάλῃ συλλογῇ ἱερῶν ἔργων ὑπάρχει ἄλλο τι ἢ ἀπλοῦς λειτουργικὸς καὶ θεολογικὸς σωρὸς. Ἔργα τινὰ μνημονευόμενα ἐν τῷ καταλόγῳ ἔχουσι τὴν ἀξίαν ἀληθῶν ἱστορικῶν μνημείων: οὕτω μετ' εὐλαβείας ἐφυλάττετο τὸ εὐχολόγιον τοῦ ὁσίου Χριστοδοῦλου, ὅπερ ἐπὶ τοῦ καλύμματός του ἔφερε τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγίου ἡγουμένου ἀργυρᾶν. (1) Ἔτερα χειρόγραφα οὐχὶ ὀλιγώτερον πολῦτιμα ἀνήκον εἰς ἓνα τῶν πρώτων διαδόχων τοῦ Χριστοδοῦλου, εἰς τὸν ἡγουμένον Ἰωσήφ τὸν Ἰασίτην, οὗ ἐξυμνοῦσι τὰ ἔγγραφα τὴν ἀρετὴν, τὰ καλὰ ἔργα καὶ τὴν περὶ τοῦ μοναστηρίου μέριμναν, (2) καὶ ὅστις, κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ ἐνδόξου προκατόχου του, ἀποθανὼν ἐκκληροδότησε πολλοὺς τόμους εἰς τὸ μοναστήριον. (3) Ἐν εὐχολόγιον πλου-

Β'. Χειρόγραφα βουβύκινα.

Μάρκος	1		27
Ψαλτήρια	3	Χρυσόστομος	1
Ὁκτώηχοι	4	Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς	1
Μηναῖα	2	Γρηγόριος ὁ Νύσσης	2
Συναξαρίσται	3	Θεοδώρητος	1
Ἔτερα βιβλία λειτουργικὰ	5	Ἔτερα συγγράμματα ἐκ τῆς	
Βιβλία τῆς Παλ. Διασκήσεως (Βχ-		Πατρολογίας (Ἰππόλυτος, Ἰωάννης	
λεῖται, Ἰώβ.)	4	[τῆς Κλίμακος κλπ.)	14
Ἑρμηνεῖαι τῆς Ἁγίας Γραφῆς	2	Βίοι ἁγίων	5
Ἁγιος Βασίλειος	3	Συγγράμματα μὴ θρησκευτικά	5
		Διάφορα	7

27

63

(1) Κατάλογος τοῦ 1201.

(2) Acta. σ. 106—107.

(3) Ἰωσήφ ὁ Ἰασίτης μνημονεύεται ἐν δυσὶν ἐγγράφοις, ἐν χουσοβούλλῃ ἀχρονολογητῇ τοῦ Αὐτοκράτορος Ἰωάννου τοῦ Κομνηνοῦ (1118—1143) καὶ ἐν τῇ διαθήκῃ τοῦ ἡγουμένου Θεοκτίστου (1157). Βλέπομεν ὅτι ἦτο ἡγούμενος τῆς Πάτμου, ὑπῆρξε δὲ ἐν τῇ κυβερνήσει τοῦ μοναστηρίου ὁ ἄμεσος προ-

σίως δεδεμένον προήρχετο ἐκ τοῦ ἐπισκόπου Λέρου Κωνσταντίνου, αὐτοῦ ἐκεῖνου, ὅστις κατὰ τὸ 1157 παρέστη κατὰ τὰς τελευταίας στιγμὰς τοῦ ἡγουμένου Θεοκτίστου. (1) Ἔτερα χειρόγραφα ἦσαν ἀξιοσύστατα διὰ τὴν καλλιτεχνικὴν αὐτῶν ἀξίαν, διὰ τὸ πλοῦσιον κάλυμμά των. Ἐν ἀρχῇ τοῦ καταλόγου ἀριθμοῦνται δεκατέσσαρες τόμοι, κυρίως Εὐαγγέλια, ὧν τὰ καλύμματα ἦσαν κεκοσμημένα διὰ κοσμημάτων καὶ εἰκόνων ἀργυρῶν ἢ ἐξ ἐπιχρύσου ἀργύρου. Ἐν τοῖς καλύμμασι τούτοις ἐδωλέπε τις τὰ συνήθη εἰς τὴν βυζαντιακὴν χρυσοχοικὴν θέματα, τὴν Σταύρωσιν, τοὺς τέσσαρας Εὐαγγελιστάς, τὴν Θεοτόκον, τὸν Θεολόγον, τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ ἢ τοῦ Σταυροῦ, χωρὶς ὅμως νὰ εἶναι δυνατὸν νὰ προσδιορισθῇ μετ' ἀκριβείας, ἂν αἱ συνθέσεις αὗται ἦσαν ἐπεξεργασμέναι ἐν προστύπῳ ἢ ἂν σμάλτοι προσέθετον εἰς τὸν πλοῦτον τῆς ὕλης τὴν γοητεῖαν τοῦ χρώματος. Ἀλλά, καὶ ἂν ἐξαιρήσῃ τις τοὺς πολυτίμους τούτους τόμους, ὀφείλει νὰ ἀναγνωρῆσθαι ὅτι ἡ βιβλιοθήκη τῆς Πάτμου κατηρτίσθη κατὰ τρόπον ἰκανῶς εὐτυχή καὶ κατάλληλον διὰ τὸ μέγα μοναστικὸν ἱδρυμα, ὃ ὁ ἦτο προωρισμένη. Δὲν περιελάμβανε μόνον τὰ πλεῖστα τῶν σπουδαίων θεολογικῶν συγγραμμάτων ἐκέκτητο ἐπὶ πλέον πολυαριθμούς βιογραφίας ἁγίων καὶ ἰκανὰς πραγματείας συγγραφέων δευτέρας τάξεως, ὧν πολλοὺς οὐχὶ τόσον καλῶς γινώσκομεν. Περιελάμβανε χειρόγραφά τινα πολυτελῆ, ὡς τὸ τοῦ ἁγίου Βασιλείου ἢ τὸ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, ὃ ὁ κατάλογος σημειώνει διὰ τοῦ ἐπιθέτου μέγα· εἶχεν ἰκανῶς μέγαν ἀριθμὸν χειρογράφων ἀρχαίων· εἰς ἐκάστην σελίδα τοῦ καταλόγου ἐπαναλαμβάνεται τὸ ἐπίθετον παλαιὸν ἢ παρυπαλαῖο· καὶ ὅταν τοῦ ὄρου τούτου γίνηται χρῆσις εἰς χειρόγραφα βομβύκινα προσδίδεται ἀξία καὶ διαφέρον ὅλως ἰδιαιτέρον, διότι εἶναι σπανιώτατα τὰ πρὸ τοῦ ἰγ' αἰῶνος χάρτινα χειρόγραφα. (2)

κάτοχος τοῦ Θεοκτίστου (Acta, 107)· τούτου λοιπὸν κυβερνήσαντος τὴν μονὴν περὶ τὰ τριάκοντα ἔτη (Acta, 107) καὶ ἀποθανόντος κατὰ τὸ 1157, πρέπει νὰ θέσωμεν τὴν ἡγουμενίαν καὶ τὸν θάνατον Ἰωσήφ του Ἰασίτου περὶ τὸ 1128. Φαίνεται ἐξ ἄλλου καλῶς ὅτι ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος διάδοχος τοῦ ὁσίου Χριστοδοῦλου (Acta, 100)· ἐν πᾶσιν περιπτώσει ἐγένετο ἡγούμενος ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ (Acta 100, 106).

(1) Acta, σ. 108, 113.

(2) Gardthausen, Griech. Palaeogr., σ. 50.

Θὰ ἐρωτήσῃ τις φυσικώτατα τί ἀπέβινε τόσος πλοῦτος, καὶ ἂν ἡ βιβλιοθήκη τῆς Πάτμου διατήρησεν αὐτὸν ἀκέραιον. Εἶναι ἀνάγκη, ἵνα ἴδωμεν τοῦτο, νὰ ἀντιπαραβάλωμεν τὸν κατάλογον τοῦ 1201 πρὸς τὸν νῦν συνταχθέντα ὑπὸ τοῦ Σακκελίωτος· ἢ ἀντιπαραβολή, ὡς θὰ ἴδωμεν, εἶναι λίαν διδακτικὴ καὶ λυπηρὰ.

Εἶναι ἀναμφισβήτητον εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ὅτι πολλὰ χειρόγραφα ἐπὶ περγαμνῆς ἐγγεγραμμένα ἐν τῇ καταλόγῳ τοῦ 1201 φαίνονται ἀκόμη εἰς τὰς θήκας τῆς βιβλιοθήκης. Ἡ ταυτότης πολλῶν ἐξ αὐτῶν δύναται νὰ εἶναι ἐξησφαλισμένη μετὰ βεβαιότητος, ἄλλων δὲ πιθανωτάτη. (1) Ἐντεῦθεν βλέπει τις ὅτι ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ἰβ' αἰῶνος ἡ Πάτμος ἐκέκτητο τὰ πλεῖστα τῶν ὠραίων κεκαλλιγραφημένων χειρογράφων, ἅτινα καὶ σήμερον ἔχει, π. χ. τὸν Ἰωῶ μετὰ σχολίων, ὅστις χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ἰβ' ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ ιγ' αἰῶνος (Σακκελ. ἀρ. 171), καὶ τὸ θαυμάσιον χειρόγραφον Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ γεγραμμένον κατὰ τὸ 941 ἐν Reggio τῆς Καλαβρίας (ἀριθ. 33). Γενικῶς τὰ πλεῖστα τῶν χειρογράφων ὀλίγον παλαιότερας χρονολογίας καὶ νῦν διατηρούμενα ἐν τῇ μοναστηρίῳ φαίνονται ὅτι ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων ἀποτελοῦσι μέρος τῆς βιβλιοθήκης· εὐρίσκονται ἐν τῇ καταλόγῳ τοῦ 1201 καὶ ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος τοῦ 988 (ἀριθ. 138), καὶ ἡ ἐρμηνεῖα τῶν Εὐαγγελίων Τίτου ἐπισκόπου Βόστρων (ἀρ. 59), ἣτις χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ ια' ἢ ι' αἰῶνος, καὶ ὁ ἅγιος Βασίλειος τοῦ 1082 (ἀρ. 20), καὶ ὁ ἅγιος Μάξιμος τοῦ αὐτοῦ ἔτους (ἀρ. 192), καὶ ἡ Φιλοκαλία τοῦ Ὁριγένους ἀντιγραφείσα κατὰ τὸν ι' αἰῶνα (ἀρ. 270), καὶ τὰ πλεῖστα τῶν χειρογράφων τῶν ἀντιγεγραμμένων κατὰ τὸν θ', ι' καὶ ια' αἰῶνα· καὶ τὸ πρᾶγμα ἐξηγεῖται εὐκόλως, διότι, ὡς εἶκός, πάντα σχεδὸν ταῦτα τὰ ἀρχαῖα χειρόγραφα ἀνήκον εἰς τὴν ἀρχικὴν βιβλιοθήκην, ἣτις ἐσχηματίσθη ὑπὸ τοῦ ὁσίου Χριστοδούλου.

Δύναται τις ὡσαύτως νὰ δείξῃ τὴν ταυτότητα χειρογράφων τινῶν τοῦ τέλους τοῦ ἰβ' αἰῶνος, ἅτινα πρὸ μικροῦ εἰσῆλθον εἰς τὴν βιβλιοθήκην, καθ' ὃν χρόνον συνετάχθη ὁ κατά-

(1) Θὰ εὕρισκῃ τις ἐν ταῖς σημειώσεσιν, αἵτινες συνοδεύουσι τὸ κεῖμενον τοῦ καταλόγου τοῦ 1201, τὴν σαφεστάτην ἐνδείξιν τῶν ταυτοτήτων τούτων.

λογος: αναγνωρίζομεν ἐκ τῶν τοιούτων καὶ τὸν βίον τοῦ ἁγίου Παχωμίου τοῦ 1192 (ἀρ. 9), καὶ τὸ μυθιστόρημα τοῦ Βαρλαάμ τοῦ 1194 (ἀρ. 120), καὶ τοὺς κανόνας τῆς Θεοτόκου, οὗς ἀφιέρωσε κατὰ τὸ 1174 ὁ μοναχὸς Νεῖλος ἐκ Ρόδου (ἀρ. 175), καὶ τὸν Συναξαριστὴν τοῦ 1192 (ἀριθ. 262), καὶ τὰ Στιχηράρια τὰ χρονολογούμενα ἀπὸ τοῦ 1167 (ἀρ. 218,221). Ἀνευρίσκομεν μετ' εὐκολίας οὐχὶ ὀλιγωτέρας ἄπασαν τὴν μακρὰν σειρὰν τῶν Βίων τῶν ἁγίων τοῦ Μεταφραστοῦ, ἐν ᾗ, ἐξ 28 τόμων εὐρισκομένων νῦν ἐν τῇ μοναστηρίῳ, 17 ἤδη φαίνονται ἐν τῇ καταλόγῳ τοῦ 1201. Ἄν τέλος ζητήσωμεν νὰ δεῖξωμεν τὴν ταυτότητα τῶν πλουσίων Εὐαγγελίων τῶν ἀπαραριθμουμένων ἐν τῇ καταλόγῳ, δυνάμεθα, ὡς φαίνεται, νὰ ἀνεύρωμεν αὐτὰ μετὰ μεγάλης πιθανότητος. Ἡ Πάτμος κέκτηται νῦν οὐχὶ ὀλιγώτερα τῶν εἰκοσιτεσσάρων ἐκ τῶν τοιούτων χειρογράφων προγενεστέρων τοῦ ἰγ' αἰῶνος· πολλὰ τούτων ἔχουσι καὶ μουσικὰ σημεῖα, πολλὰ κοσμοῦνται δι' εἰκόνων, τρία δ' ἐξ αὐτῶν καλύπτονται διὰ πολυτίμου καλύμματος· ἀναμφιβόλως δὲ οἱ πλείστοι τῶν ὠραίων τούτων τόμων, προφανῶς προωρισμένων διὰ τὰς ἐπισημοὺς θεολογικὰς ἐκτελεσθῆσαν ἐξ ἀρχῆς περιδεκτικῶν διὰ καλύμματος. Δυνάμεθα κοίτον νὰ παραδεχθῶμεν μετὰ μεγάλης πιθανότητος, ὅτι τὰ πλείστα τῶν Εὐαγγελίων τοῦ 1201 εὐρίσκονται μετὰ τῶν χειρογράφων τούτων· τὰ καλύμματα τῶν ἀρ. 74 καὶ 274 συμφωνοῦσιν ἐντελῶς μετὰ δύο καλυμμάτων περιγραφομένων ἐν τῇ καταλόγῳ. Ἄλλ' ἐξαιρουμένων τῶν δύο τούτων καλυμμάτων, λίαν ἄλλως ἀξιοσημειώτων, (1) ἢ Πάτμος οὐδὲν ἔχνος τῶν πολυτίμων μνημείων τῆς χρυσοχοικίης, ἅτινα ἐκόσμου τὰ χειρόγραφα τῆς κατὰ τὰ τέλη τοῦ ἰβ' αἰῶνος, διετήρησεν καὶ ἂν εἰς ἐπίμετρον σημειώσωμεν ὅτι, μετὰ τῶν σπανίων καλυμμάτων τῶν σωζομένων Εὐαγγελίων, πολλὰ εὐρίσκονται ἐν κακῇ καταστάσει (2), ἢ τε-

(1) Τὸ ἐν (ἀρ. 74) περὶ τὴν Σταύρωσιν· εἰς τὸ ἐν μέρος τοῦ Σταυροῦ ἵσταται ἡ Θεοτόκος, εἰς τὸ ἕτερον δὲ ὁ ἅγιος Ἰωάννης· εἰς τὰς γωνίας εἶναι αἱ εἰκόνες τῶν τεσσάρων Εὐαγγελιστῶν. Ἡ ἕτερα πλευρὰ τοῦ καλύμματος κοσμεῖται δι' ἕλων ἐν σχήματι σταυροῦ. Ἐν τῷ καλύμματι τοῦ ἀρ. 274 εἰκονίζεται ἡ Σταύρωσις ἐν τῷ μέσῳ, ἐν δὲ ταῖς γωνίαις οἱ τέσσαρες Εὐαγγελισταί. Πᾶσαι αὗται αἱ εἰκόνες ἔχουσιν ἐκτελεσθῆ ἐν προστύπῳ ἀργυρῷ ἄνευ οὐδεμιᾶς προσθήκης σμάλτων.

2) Ὁ ἀρ. 84, τοῦ ἰα' αἰῶνος, οὗ ὅμως τὸ κάλυμμα πρὸς οὐδὲν τῶν τοῦ

λεία ἐξαφάνισις τῶν ἄλλων θὰ ἐγείρη τὰς δικαιοτάτας ἀνησυχίας περὶ τῆς μερίμνης τῶν μοναχῶν τῆς Πάτμου πρὸς φύλαξιν τῶν θησαυρῶν τῆς βιβλιοθήκης των (1).

Τῷ ὄντι ἐκ 267 χειρογράφων ἐπὶ περγαμηνῆς ἀναφερομένων ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ 1201 μόλις δύναται τις νὰ ἀνεύρη 108 ἐν τῷ νῦν καταλόγῳ (2). Περισσότερα ἢ τὰ ἡμίση ἐκ τῶν βιβλίων, ἅτινα ἐκέκτητο τὸ μοναστήριον κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἰγ' αἰῶνος ἔχουσι σήμερον ἀνεπανορθῶτως ἀπολεσθῆ, μεταξὺ δ' αὐτῶν σχεδὸν πάντα ἐκεῖνα, ἃ ὁ κατάλογος ἐσημείωνεν ὡς κατ' ἐξοχὴν παλαιά. Ἀπώλοντο οἱ εἴκοσι καὶ πέντε τόμοι Μηναίων, ὧν πολλοὶ διεκρίνοντο διὰ τὴν ἀρχαιότητά των· ἀπώλοντο τὰ πολύτιμα Εὐχολόγια, ἐν οἷς καὶ τὸ τοῦ ὁσίου Χριστοδοῦλου· ἀπώλοντο τὰ Κοντάκια τῆς λειτουργίας τοῦ ἁγίου Βασιλείου καὶ τοῦ Χρυσοστόμου· ἀπώλοντο αἱ Ἀκολουθίαι τῆς

1201 δύναται τις νὰ ταυτίσῃ, ἔχει ὑποστῆ μεγάλην βλάβην. Ὁ ἀρ. 81 (τοῦ 1345) μόνον τὰ ἐν μέρος τοῦ καλυμμάτος ἔχει. Ὁ ἀρ. 75 (τοῦ 1464) ἔχει ὑποστῆ ἐτι μείζονα βλάβην. Ὁμοίως ὁ ἀρ. 274 φαίνεται ὅτι ἀπώλεσε τὸ ἕτερον τῶν καλυμμάτων.

1) Σημ. μεταφρ. εἶναι δίκαιον νὰ σημειώσωμεν ὅτι ταῦτα καὶ ὅσα κατωτέρω παρατηρεῖ ὁ Ch. Diehl ἀναφέρονται εἰς παλαιότερους μοναχοὺς· διότι κατ' οὐδέναν τρόπον αἱ μομφαὶ αὗται πρέπει νὰ ἀποδοθῶσι καὶ εἰς τοὺς νῦν. Εἰς πάντα ἐπισκεπτόμενον τὴν Μονὴν καὶ τὴν Βιβλιοθήκην εἶναι εὐκολον νὰ ἐνοήσῃ ἀμέσως ὅτι παντὸς ἐπαίνου ἄξιοι εἰσιν οἱ νῦν μοναχοὶ διὰ τὴν περὶ τῶν θησαυρῶν των μερίμναν. Ἐκτὸς ὁμως τούτου εἶναι ἀνάγκη νὰ σημειωθῇ καὶ τοῦτο, ὅτι οἱ ξένοι εὐρίσκουσιν ἐκ μέρους αὐτῶν καὶ φιλοξενίαν πρόθυμον καὶ εὐκολίας εἰς τὰς ἐργασίας των. Ἴνα δὲ μὴ φανῶ μεροληπτῶν, παραπέμπω τὸν ἀναγνώστην εἰς ὅσα ὁ ἄββᾶς Duchesne γράφει περὶ τῶν μοναχῶν τῆν Πάτμου ἐν τῷ *Mémoire sur une mission au mont Athos*, σ. 190.

(2) Πρέπει ὁμως νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὴν ἐξῆς παρατήρησιν : πολλὰ χειρόγραφα ἀναφερόμενα ἐν τῷ καταλόγῳ εἶναι μικρὰ τεύχη (βιβλιδάκια, βιβλιδόπουλα), πολλὰ δ' ἐκ τούτων τῶν βιβλιαρίων ἐδέθησαν μετ' ἄλλων καὶ περιεσώθησαν, χαμένα, οὕτως εἰπεῖν, εἰς τόμον ὀγκωδέστερον. Οὕτως ὁ ἀρ. 112 ἐγκλείει τὴν ἐπιστολὴν τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου πρὸς τὸν δοῦκα Ἀντίοχον, ὁ δὲ ἀρ. 179 περιέχει τὸν Βίον τοῦ Κωνσταντίνου. Αἱ περιπτώσεις ὁμως αὗται δὲν εἶναι τόσον πολλαί, μόλις δὲ διὰ τινων ἐνώσεων ἐλαττοῦσι τὸ σύνολον τῶν ἀπολεσθέντων χειρογράφων.

ἀγίας Μαρίνης, τοῦ ἀγίου Θωμᾶ, τῶν Ἀρχαγγέλων. Ἐκ τῶν εἴκοσι καὶ ἕξ τόμων τοῦ Χρυσοστόμου δεκατέσσαρες ἐξηφανίσθησαν, μεταξύ δ' αὐτῶν ἡ Ἑξαήμερος, ἣτις φαίνεται ἀκόμη ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ 1355 (1), καὶ τὰ Ἀπανθίσματα τὰ ἀντιγεγραμμένα διὰ τῆς χειρὸς τοῦ ἡγουμένου Ἀρσενίου ἐκ τῶν δεκατριῶν χειρογράφων τοῦ ἀγίου Βασιλείου ὁπῶ ἀπώλοντο· ἐκ τῶν πέντε χειρογράφων Γρηγορίου τοῦ Νύσσης οὐδὲν ἐσώθη. Τῶν δευτέρας τάξεως συγγραφέων, τόσοσ πολυαριθμῶν ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ 1201, οὐδὲν ἢ σχεδὸν οὐδὲν ὑπολείπεται· ἀπώλετο τὸ βιβλίον τοῦ Ἀντιόχου τοῦ ἐκ τοῦ ἀγίου Σάββα, τὰ συγγράμματα Σωφρονίου τοῦ ἐκ Δαμασκοῦ καὶ αἱ πραγματεῖαι τοῦ ἁββᾶ Ἡσαΐου τοῦ Ἡουχαστοῦ· ἀπώλοντο αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ ἀγίου Δωροθέου, αἱ ὀμιλίαι Ἰωάννου τοῦ Γεωμέτρου, τὰ ἔργα Ἰσαὰκ τοῦ Σύρου· ἀπώλετο τὸ βιβλίον Συμεὼν τοῦ ἐκ τοῦ ἀγίου Μάμαντος καὶ ἡ Μέλιθρα ἢ ἁγιος Νικῶν. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία Θεοδορητοῦ ἐπισκόπου Κύρου, αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ μοναχοῦ Μιχαὴλ φαίνονται ἀκόμη ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ 1355 (2)· σήμερον ἔχουσιν ἐξαφανισθῆ. Ἐξηφανίσθησαν ἠσαυτῶς πάντα τὰ ἔργα τῶν ἑρμηνευστικῶν συγγραφέων, Γραμματικά, Ἰατρικὰ καὶ λοιπά, μὴ ἐξεκρουμένου τοῦ Ἰωσήπου, τοῦ ὑπομνήματος εἰς αὐτὸν τοῦ Εὐσταθίου καὶ τῶν κατηγοριῶν τοῦ Ἀριστοτέλους.

Ἄς ὀρίσωμεν διὰ τινῶν ἀριθμῶν τὸ μέγεθος τῆς καταστροφῆς. Σήμερον, ἐκ 305 χειρογράφων ἐπὶ περγαμηνῆς ἀποκειμένων ἐν τῷ μοναστηρίῳ τῆς Πάτμου, 208 εἶναι πρὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 13' αἰῶνος, ἐκ δὲ τῶν 208 τούτων τόμων πολλοί, ὡς εἶναι ἀποδεδειγμένον (3), εἰσῆλθον εἰς τὴν βιβλιοθήκην μετὰ τὸ ἔτος 1201.

Κατὰ τοῦτον λοιπὸν τὸν χρόνον τὸ μοναστήριον ἐκέκτητο ἀριθμὸν τινα τόμων ἐπὶ περγαμηνῆς—267—πολὺ μείζονα τοῦ ἀριθμοῦ τῶν παλαιῶν χειρογράφων, ἅτινα νῦν ἔχει. Δυνάμεθα λοιπὸν νὰ παραδεχθῶμεν ἄνευ ὑπερβολῆς ὅτι τὸ ἥμισυ τοῦλάχιστον τῶν ἐπὶ περγαμηνῆς χειρογράφων τῶν ἀναφερομένων ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ 1201 ἔχουσιν ἐντελῶς ἀπολεσθῆ νῦν.

(1) Migne, Patr. graec. T. 149, σ. 1047, ἀρ. 38.

(2) Migne, αὐτόθι, ἀρ. 50 καὶ 27.

(3) Σακκελ., Πατριακὴ Βιβλιοθήκη, ὄρα τοὺς ἀρ. 30, 50, 57, 75, κλπ.

Τῶν δὲ βομβυκίνων ἢ καταστροφῇ εἶναι ἔτι μείζων Κατὰ τὸ 1201 ἡ Πάτμος εἶχεν 63· σήμερον ἐκ τῶν 429 χαρτίνων χειρογράφων, ἅτινα ἀπόκεινται ἐν τῷ μοναστηρίῳ, ἕξ μόνον εἶναι προγενέστερα τοῦ ἰγ' αἰῶνος· ἐξ αὐτῶν τρία μόλις δύνανται νὰ ταυτισθῶσι μετὰ τῶν τόμων τοῦ 1201· τὰ λοιπὰ—60 τόμοι ἔχουσι ἐντελῶς ἐξαφανισθῆναι.

Ἀναμφιβόλως πρέπει νὰ ἀναγνωρίσωμεν ὅτι πολλὰ τῶν γενομένων ἀπωλειῶν δὲν εἶναι διόλου ἀνεπανόρθωτοι. Τὰ πλεῖστα τῶν ἔργων τῶν ἀναφερομένων ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ 1201 εἶναι ἡμῖν πολὺ γνωστὰ δι' ἄλλων χειρογράφων· τινὰ αὐτῶν, ἐν αὐτῇ τῇ Πάτμῳ, ἀντιπροσωπεύονται δι' ἀντιγράφων μεταγενεστέρας χρονολογίας (1). Ἐγγράφα τινὰ ὅμως μοναδικὰ καὶ περιέργα ἔχουσι ἀναμφιβόλως ἀνατραπῆν ἐν τῷ ναυαγίῳ· καὶ ὅταν ἀκόμη πρόκειται περὶ κειμένων γνωστῶν ἤδη ἄλλοθεν, ἢ ἀπώλεια ἀρχαιοτάτων ἀντιγράφων δὲν εἶναι ὀλιγώτερον λυπηρὰ. Διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς παλαιογραφίας ἢ ἐξαφάνισις τῶν βομβυκίνων εἶναι κατ' ἐξοχὴν ἀξιοθρήνητος· περιεσώθησαν τόσον ὀλίγα χειρόγραφα χάρτινα προγενεστέρας τοῦ ἰγ' αἰῶνος χρονολογίας, ἔχομεν δὲ τόσον κακὰς πληροφορίες περὶ τῶν χρόνων, καθ' οὓς ὁ ἐκ βάμβακος χάρτης τὸ πρῶτον εἰσῆλθεν εἰς χρῆσιν, ὥστε δὲν δύναται τις νὰ μὴ ἀισθανθῆ μεγάλην λύπην διὰ τὴν καταστροφὴν ἐξήκοντα ταιούτων χειρογράφων, ὧν πολλὰ, ἀδίκως ἢ δικαίως, σημειοῦνται ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ 1201 ὡς «πάνυ παλαιά» (2).

Καταλήγων πρέπει νὰ ἐπιχειρήσω νὰ εἶπω τοὺς λόγους, δι' οὓς ἡ βιβλιοθήκη τῆς Πάτμου ἀπώλεσε περὶ τὰ διακόσια χειρόγραφα προγενέστερα τοῦ ἰγ' αἰῶνος. Ὁ πρῶτιστος ἀνευ οὐδεμιᾶς ἀμφιβολίας εἶναι ἢ ἀμέλεια τῶν μοναχῶν ἐν τῇ διατηρήσει τῶν χειρογράφων τῶν. Αἱ περὶ τούτου ἀποδείξεις παρουσιάζονται μετ' ἀφθονίας ἐντελῶς ἀξιοθρηνήτου. Ἡ ἐξέτασις π. χ. τοῦ καταλόγου τοῦ 1355, ὅστις περιορίζεται εἰς τὴν καταγραφὴν τῶν σπουδαιότερων χειρογράφων τῆς βιβλιοθήκης, ἀποδεικνύει ὅτι πολλοὶ τῶν πολυτίμων τούτων τόμων ση-

(1) Ὡς ὁ Συμεὼν ὁ ἐκ τοῦ Ἀγίου Μάμαντος (ἀρ. 390 καὶ 427), ὁ Ἰσαὰκ ὁ Σύρος (ἀρ. 362), ἢ Συναγωγὴ τοῦ μοναχοῦ Παύλου τοῦ Εὐεργετινοῦ (ἀρ. 441, 442), καὶ ἄλλα.

(2) Περὶ τῆς χρήσεως τοῦ χάρτου πρβλ. Nissen, 88—89.

μειοῦνται ὡς «διεφθαρμένοι λίαν (1)»: ὡς πολῦτιμοι ἤξιζον βεβαίως μερέμνης ἰδιαιτέρας· τὸναντίον, τόσον ὀλίγην φροντίδα ἔλαβον περὶ αὐτῶν, ὥστε σήμερον ἐξηφανίσθησαν. Θέλει νὰ μάθη τις τί ἀπέγιναν πολλοὶ τόμοι ἀναφερόμενοι ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ 1201; ἄς παρατηρήσῃ τοὺς τόμους τῆς σημερινῆς βιβλιοθήκης: θὰ εὑρῇ π. χ. φύλλα τοῦ βιβλίου τοῦ Ἀντιόχου τοῦ ἐκ τοῦ ἁγίου Σάββα (2), ἀποσπάσματα ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας (3), τεμάχια ἐκ τῶν Εὐαγγελίων (4), τεμάχια ἐκ τοῦ Δίωκος τοῦ Χρυσοστόμου (5), ἅτινα περισσῶς μαρτυροῦσιν ὅποια χρῆσις ἐγένετο τῶν ἀρχικῶν χειρογράφων. Διατρέξατε τέλος τινὰς τῶν τόμων, οὓς διατηροῦσι νῦν ἐν Πάτρῳ, π. χ. τὸν ἀρ. 272 ἢ τὸν ἀρ. 420 (6): συνίστανται ἐξ ἀποσπασμάτων παντὸς εἶδους, ἀνηκόντων εἰς χειρόγραφα σπουδαίωτα, ἅτινα χεῖρ προβλεπτικῆ, δυστυχῶς ὅμως λίαν βραδέως, συνήνωσεν ὑπὸ κοινὸν κάλυμμα. Εἰς τὸν ἀρ. 272 ἰδιαιτέρως ἀπαντᾷ τις ἀποσπάσματα ἐκ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, ἐκ τῶν ὁμιλιῶν Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, τοῦ ἁγίου Βασιλείου, τοῦ ἁγίου Ἐφραίμ, τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, τεμάχια βίων ἁγίων, ἄλλα τεμάχια ἀκόμη προσερχόμενα ἐκ σειράς χειρογράφων τοῦ ι' καὶ τοῦ ια' αἰῶνος. Ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀμφιβολίας οἱ τόμοι οὗτοι ἀνήκον εἰς τὴν ἀρχικὴν βιβλιοθήκην· σχισθέντες βραδύτερον καὶ κατακερματισθέντες δὲν ἀφήκαν ἢ μόνην τὴν σκιάν των· δὲν ὁμιλῶ δὲ περὶ τῶν χειρογράφων, πολυαριθμῶν ἐν Πάτρῳ, ἐν οἷς βλέπει τις, ἐν ἀρχῇ ἢ ἐν τέλει τοῦ βιβλίου, τὴν ἀπουσίαν ἀριθμοῦ τινος φύλλων.

Πάντα ταῦτα μαρτυροῦσιν, ὡς ἕκαστος θὰ ὁμολογήσῃ, ἀμέλειαν ἐμποιοῦσαν ἄλγος. Ἀλλὰ καὶ ἄλλαι περιστάσεις συνετέλεσαν εἰς τὴν καταστροφὴν. Ἡ βιβλιοθήκη τῆς Πάτρῳ, ὡς θὰ ἴδωμεν, ἐδάνειζε τὰ χειρόγραφα τῆς κατὰ τὸν ιγ' αἰῶνα κατὰ τρόπον ἱκανῶς ἐλευθέριον περὶ τοὺς πεντήκοντα τόμους ἐξῆλ-

(1) Migne ἀρ. 49, 50, 56.

(2) Duchesne et Bayet, Mission au Mont Athos (Archives des Missions, 3e série, t. 111), σ. 438.

(3) Αὐτόθι, 437.

(4) Αὐτόθι, 438.

(5) Αὐτόθι, 439.

(6) Σακκελίων, σ. 140 καὶ 187.

θον κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον καὶ διεσπάρησεν τινὲς μὲν εἰς Λέρον, Κάλυμνον, Κῶ, Σάμον, ἕτεροι δὲ εἰς Μικρὰν Ἀσίαν, εἰς τὰ Παλάτια ἢ εἰς τὰ μοναστήρια τοῦ Λάτρου, καὶ ἄλλοι ἀπώτερον ἀκόμη, μέχρι καὶ τῆς Κρήτης. Τὰ βιβλία διαφεύγοντα οὕτω τὴν περιφρούρησιν τοῦ ἐκκλησιαάρχου ἐπανήρχοντο ἐν ἀκριβεῖα πάντοτε εἰς τὴν βιβλιοθήκην; αἱ ἀπρόοπτοι συμφοραί, αἵτινες τόσον συχνά, κατὰ τοὺς ζοφεροὺς τούτους αἰῶνας, ἐπέπιπτον ἐπὶ τῶν ἀκτῶν ἢ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου πελάγους, δὲν ἤδυνήθησαν νὰ καταστρέψωσι τινὰ τῶν χειρογράφων τούτων; Τὸ πρᾶγμα εἶναι πιθανώτατον. Οὐχ ἦττον ὅμως μένει ἀναμφισβήτητον ὅτι ἡ βιβλιοθήκη τῆς Πάτμου, τόσον σπουδαία κατὰ τὸ τέλος τοῦ ἰδ' αἰῶνος, ἀπώλεσε μικρὸν κατὰ μικρὸν πολλοὺς τῶν πολυτιμοτάτων αὐτῆς θησαυρῶν διαφέρον δ' ἴσως εἶναι νὰ ἐξετάσωμεν πότε ἤρχισεν ἡ παρακμὴ αὐτῆς.

Ἐάν τις μελετήσῃ τὰ ἔγγραφα τοῦ ἰγ' καὶ τοῦ ἰδ' αἰῶνος τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῆς Πάτμου, θὰ παρατηρήσῃ ὅτι οὐχὶ μόνον δὲν υφίστατο μείωσιν αὐτῆ, ἀλλὰ καὶ εὐημέρει ἐξ ἀρχῆς. Παρὰ τοὺς κινδύνους εἰς οὓς ἦτο ἐκτεθειμένον τὸ μοναστήριον κατὰ τὸν ἰγ' αἰῶνα, παρὰ τῆς συνεχῆς προσβολῆς τῶν πειρατῶν, αἵτινες ἐφθάνον μέχρι τῶν κεκλεισμένων πυλῶν τῆς μονῆς, παρὰ τὰς ἐρημώσεις τῶν Ἑνετῶν, οἵτινες ἐφορολόγουν ἄνευ οἴκου τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους καὶ ὑπεχρέουν τὸν ἡγούμενον Γερμανὸν νὰ κενώσῃ τὸ σκευοφυλάκιον τοῦ μοναστηρίου, ἵνα σώσῃ τὴν κοινότητά του ἐκ τῆς σφαγῆς (1), παρὰ τὰς παντὸς εἶδους πικρίας, ἃς τὸ μοναστήριον ὤφειλε καρτερικῶς νὰ ὑπομένῃ, ἡ βιβλιοθήκη ἐξηκολούθει νὰ πλουτίζεται. Περὶ τὰ τέλη τοῦ ἰγ' αἰῶνος ὁ ἡγούμενος Σάββας ἐκκληροδότησεν εἰς αὐτὸ περὶ τὰ τριάκοντα χειρόγραφα (2), ἐν οἷς πρέπει νὰ σημειώσωμεν παρὰ τὰ λειτουργικά, ἀγιογραφικά καὶ πατρολογικά βιβλία σειρὰν ἐπιστολῶν πατριαρχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, δύο τόμους ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας καὶ ἐν βιβλίῳ δικαστικόν, τὸν Πρόχειρον νόμον. Ὁ κατάλογος τοῦ 1355 παρουσιάζει νέα ἀποκτήματα. Ἀναμφιβόλως τὸ ἔγγραφον τοῦτο δὲν παρέχει ἡμῖν ἡ συνοπτικὸν κατάλογον τῶν σπουδαιότερων χειρογράφων τῆς Βιβλιοθήκης,

(1) Acta, σ. 230.

(2) Acta, σ. 241—243.

οὐχ ἦντον ὅμως εἶναι λίαν διδακτικόν. Ἐκ 58 ἀριθμῶν, οὓς περιλαμβάνει, 22 τοῦλάχιστον—πλέον τοῦ τρίτου—δὲν φαίνονται καθόλου ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ 1201, εἰσῆλθον δὲ εἰς τὴν βιβλιοθήκην μετὰ ταῦτα. Μεταξὺ αὐτῶν ἀνευρίσκομεν δύο τόμους τοῦ ἡγουμένου Σάββα, τὸ σύγγραμμα τοῦ Ψευδοδιονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου (1), καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τοῦ Εὐαγγρίου (2)· τὰ ἕτερα εἴκοσιν, οἰαδήποτε καὶ ἂν εἶναι ἡ προέλευσις αὐτῶν, εἶναι ἀκόμη μᾶλλον διαφέροντα. Παρὰ τὰ χειρόγραφα τῶν Πατέρων, ὡς τὰ τοῦ Ἀναστασίου, Γρηγορίου τοῦ Νύσσης ἢ Νεμεσίου τοῦ Ἐμέσης (3), τῶν ἐρμηνειῶν Νικήτα Σερρών ἢ Μακαρίου Φιλαδελφείας (4), παρὰ τὰ ἱερὰ πονήματα τὰ ὀφειλόμενα εἰς τὸν θρησκευτικὸν ζῆλον αὐτοκρατόρων τινῶν, ὡς Ἰσαακίου τοῦ Κομνηνοῦ ἢ Ματθαίου τοῦ Καντακουζηνοῦ (5), φαίνονται ἔργα ἱστορικὰ ἢ φιλοσοφικὰ καὶ χειρόγραφα κλασικῶν συγγραφέων. Ταῦτα εἶναι τὰ συγγράμματα τοῦ Νικηφόρου Χούμνου, τὰ φερόμενα ψευδῶς ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Σκυλίτζη (6), μέρος τοῦ χρονικοῦ τοῦ Ζωναρᾶ καὶ ἱστορία τῶν Παλαιολόγων Γεωργίου τινός (7), ἐν ἀντίγραφον τῶν Βασιλικῶν (8), καὶ τρία χειρόγραφα Δοδώνου τοῦ Σικελιώτου, τῆς Κύρου Παιδείας τοῦ Σεργίου καὶ τῶν διαλό-

(1) Migne, ἀρ. 41.

(2) Migne, ἀρ. 49.

(3) Migne, ἀρ. 33, 23, 35, 30.

(4) Migne, ἀρ. 36, 37, 16. Ἐν τῇ αὐτῇ σειρᾷ τῶν νέων ἀποκτημάτων φαίνονται οἱ ἐπόμενοι ἀριθμοὶ τοῦ καταλόγου τοῦ 1355 : 2, 31, 57, 7 δις. Προσδιορίζομεν οὕτως ἓνα τόμον μνημονευόμενον ἐν τῇ λατινικῇ μεταφράσει τῆ δημοσιευθείσῃ ὑπὸ τοῦ Possevin. Μετὰ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ Ἰώβ (ἀρ. 7 τοῦ Migne) ἀναγινώσκομεν: In Esaiam expositio Basillii, Chrysostomi, Theodoretii et aliorum, χειρόγραφον, ὅπερ δὲν ὑπάρχει ἐν τῷ ἑλληνικῷ κειμένῳ τῆς Πατρολογίας. Ὁ ἐπόμενος τόμος (ἀρ. 8 τοῦ Migne), περιγραφόμενος ὑπὸ τοῦ Possevin ὑπὸ τὸν τίτλον : In eundem Basillii solius expositio, δὲν εἶναι ἡ ἐρμηνεία τοῦ ἁγίου Βασιλείου εἰς τὸν Ἰώβ, ἀλλ' ἡ ἐρμηνεία αὐτοῦ εἰς τὸν Ἡσαΐαν. Οἱ δύο τόμοι ἀνευρίσκονται ἐν τῇ νῦν βιβλιοθήκῃ (Σακκελίων, ἀρ. 214 καὶ 26) : ὁ δεῦτερος φαίνεται ἤδη ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ 1201.

(5) Migne, ἀρ. 32, 9.

(6) Migne, ἀρ. 29.

(7) Migne, ἀρ. 58, 46.

(8) Migne, ἀρ. 45.

γων τοῦ Πλάτωνος (1). Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον νέον πνεῦμα φαίνεται ὅτι ἐμψυχώνει ἀληθῶς τὸ μοναστήριον τῆς Πάτμου ἢ ἀρχαία αὐστηρότης, ἣτις ἄλλοτε διέθετε τοὺς μοναχοὺς τόσο ἐχθρικῶς πρὸς τὰ μὴ θρησκευτικὰ συγγράμματα, ἢ περιέργειά των ἐκτείνεται πέραν τῶν στενῶν ὁρίων τῆς ἀγιογραφίας καὶ τῆς πατρολογίας, τὰ δὲ ἱστορικὰ βιβλία εὐρίσκουσι πρὸ πάντων ἐν τῇ μοναστηρίῳ εὐνοίαν τόσο ἀξιοσημείωτον ὅσον καὶ σπανίαν ἐν τοῖς βυζαντιακοῖς μοναστηρίοις (2).

Δυστυχῶς ὁ ὠραίος οὗτος ζῆλος φαίνεται ὅτι δὲν διήρκεσε πλεόν τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ ἰδ' αἰῶνος. Εἶδομεν ὅτι ἀπὸ τοῦ 1355 χειρόγραφα τινα ἦσαν λίαν ἐφθαρμένα· ἕτερα δέ, ἀπὸ τοῦ 1201 μέχρι τοῦ 1355 διατηρηθέντα ἀνέπαφα (3), ὅτι ἐξηφανίσθησαν κατόπιν καὶ σήμερον ἔχουσιν ἀπολεσθῆ· ἐν τῇ ἀνεκδότῳ ἀκόμη καταλόγῳ τοῦ 1382 φαίνονται μόνον 300 τόμοι (4)· κατὰ τὸ 1355 ἄρα τὰ ἔγγραφα ἐπέτρεπον ἡμῖν νὰ ἀνεύρωμεν τοὐλάχιστον 380. Ἀπὸ τοῦ τέλους λοιπὸν τοῦ ἰδ' αἰῶνος ἡ βιβλιοθήκη εἶναι ἐν ἐλαττώσει. Βεβαίως, κατὰ τὸ καινόμενον τοὐλάχιστον, ἐπηλώθησαν ἔκτοτε αὕτη τὰς ἀπωλείας τῆς ἡ Πάτμος ἀριθμοὶ τῶν 735 χειρόγραφα ἀλλὰ πλεόν τοῦ ἡμίσεος τῶν τόμων τούτων εἶναι χρονολογίας νεωτέρας καὶ δὲν δύνανται νὰ ἀναπληρώσωσι τὰ παλαιὰ ἀντίγραφα, ἅτινα ἀφῆκαν νὰ ἀπολεσθῶσι κατὰ τρόπον οἰκτρὸν. Ἀναμφιβόλως, κατὰ τοὺς μετὰ τὸν ἰδ' αἰῶνα, εὐτυχεῖς περιστάσεις εἰσάγουσιν ἐνίοτε ἀκόμη εἰς τὸ μοναστήριον χειρόγραφα σπουδαῖα. Κατὰ τὸν ἰε' αἰῶνα ἀπαντῶμεν, ὡς ἄλλοτε, μεταξὺ τῶν ἡγουμένων εὐλαβεῖς δωρητάς (5)· ἐκ τῶν γειτονικῶν νήσων, ἐκ Νάξου (6), Ρόδου (7), καὶ ἀλλαχόθεν, μεταφέρονται βιβλία εἰς Πάτμον· τὸ μοναστήριον τέλος πλουτίζεται ἐνίοτε ἐκ τῆς κατα-

(1) Migne, ἀρ. 47, 54, 55.

(2) Πρὸβλ. Krumbacher, Ἱστορ. Βυζ. λογ. σ. 507. Σήμερον ἀκόμη ἡ Πάτμος κέκτηται χειρόγραφον τοῦ χρονικοῦ Γεωργίου τοῦ μοναχοῦ (Σακκελίων, ἀρ. 7).

(3) Migne, ἀρ. 27, 38, 48, 50, 56.

(4) Σακκελίων, σ. ια'.

(5) Σάκκελίων, σ. 53—54.

(6) Αὐτόθι, ἀρ. 50 καὶ 57.

(7) Αὐτόθι, ἀρ. 207.

στροφῆς μοναστηρίων τῆς ἀσιατικῆς ἀκτῆς καὶ κληρονομεῖ
τινα ἐκ τῶν ἐξ αὐτῶν λαφύρων (1). Ἀλλά, κατὰ τοὺς χρόνους
τούτους, τὰ ἀρχαῖα χειρόγραφα ἐγκαταλείπονται εἰς τὴν τύ-
χην των. Οὔτε αἱ ἱστορικαὶ ἀναμνήσεις, αἵτινες συνδέονται πρὸς
τινας τόμους, οὔτε ἡ ὠρισμένη θέσις, ἣν ἕτεροι ἔχουσι μεταξὺ
τῶν θησαυρῶν τῆς βιβλιοθήκης, προεφύλαξαν αὐτοὺς ἀπὸ τῆς
καταστροφῆς. Ἐκ τῶν 58 χειρογράφων τῶν καταλεγομένων
ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ 1355 εἴκοσι τοῦλάχιστον δὲν ἀνευρί-
σκονται πλέον σήμερον. Τὰ βιβλία τὰ ἔχοντα ὄψιν μὴ θρη-
σκευτικὴν εἶναι ἰδίᾳ ἐν κακῇ καταστάσει· πάντα ἐκεῖνα, ὅσα
ἐφαίνοντο ἐν τοῖς καταλόγοις τοῦ 1201 ἢ τοῦ 1355, ἐξηφα-
νίσθησαν, πλὴν τοῦ Νικηφόρου Χούμνου καὶ τοῦ Ζωναρά (2),
τοῦ Διοδώρου τοῦ Σικελιώτου (3) καὶ τοῦ Πλάτωνος. Ἀλλ' ὁ
τελευταῖος οὗτος τόμος κατωρθώθη, ὡς γινώσκομεν, νὰ ἀπο-
κομισθῆ κατὰ τὸ 1801 εἰς Ἀγγλίαν (4); τοῦτο εἶναι τὸ τε-

(1) Αὐτόθι, σ. 122—123. ἀρ. 78, 242, 244.

(2) Σακκελίων, ἀρ. 127, 298.

(3) Αὐτόθι, ἀρ. 50.

(4) Σημ. μεταφρ. Ἀπὸ τοῦ ἀοιδίου Κοραῆ μέχρι σήμερον πολλὰ ἐλέ-
χθησαν καὶ ἐγράφησαν εἰς βάρους τῶν μοναχῶν τῆς Πάτμου διὰ τὴν ἀπώλειαν
τοῦ πολυτίμου χειρογράφου. Ἡ ἀπώλεια ὄντως ἐπῆρξε μεγίστην, χαρακτηρι-
σθεῖσα δικαίως ἐθνικῇ, διότι ὁ κώδιξ τοῦ Πλάτωνος τῆς Πάτμου, γνωστὸς καὶ
ὑπὸ τὸ ὄνομα Κλαρκιανός, Ὁξωνιακὸς ἢ Βοδληριανὸς κώδιξ, μετὰ τοῦ Παρισι-
νοῦ Α, συμπληροῦντος αὐτόν, ἀποτελοῦσι τὰ ἄριστα τῶν χειρογράφων τοῦ
Πλάτωνος. Ἀλλ' εἶναι ἄρα γε καὶ ὅσον δικαία ἡ κατὰ τῶν μοναχῶν ἀγανά-
κτησις; Τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἀπεσυλήθη ὑπὸ τοῦ Κλάρκ τὸ χειρόγραφον, ἐκ-
θέτει ὁ Σακκελίων ἐν τῷ Δελτίῳ τῆς Ἱστορ. καὶ Ἐθνολ. Ἐταιρείας τῆς Ἑλ-
λάδος (τ. β', σ. 427) καὶ ἐν τῇ Πατριακῇ Βιβλιοθήκῃ (σ. ι', σημ. 5), φαί-
νονται δὲ ὅσα λέγει ὅτι εἶναι καὶ ἡ ἀλήθεια τοῦ πράγματος, στηριζομένη ἄλ-
λως καὶ εἰς τὴν μαρτυρίαν αὐτοπτῶν. Ἀλλὰ καὶ ὁ Krumbacher, ξένος πλέον
αὐτὸς καὶ οὐχὶ Ἕλληνας, ρητῶς λέγει ὅτι αἱ βιβλιοθήκαι τῶν μονῶν ἦσαν μὲν
ἀσφαλεῖς κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους· ἀπὸ τῶν ὀνύχων τῶν βαρβάρων δεσπο-
τῶν, οὐχὶ ὅμως καὶ ἀπὸ τῶν εὐρωπαϊῶν περιηγητῶν, οἵτινες διὰ θεμιτῶν καὶ
ἀθεμιτῶν μέσων εὕρισκον τρόπον νὰ ἀπάγῃσι πολλὰ κειμήλια εἰς τὴν Δύσιν.
Ὅ,τι ἔπραξεν ὁ Κλάρκ ἐν Πάτμῳ, ἐπράξε καὶ ὁ Τίτσενδορφ ἐν Σινᾷ καὶ Ρῶσσι
περιηγηταί, ὡς ὁ Πορφύριος Οὐσπένσκη, ἐν Ἀγίῳ Ὄρει. Ὁ Κλάρκ εἶναι καὶ
ἄλλοθεν γνωστὸς, διότι ὁ ἀσιανολόγος Da Hammer κατηγόρησεν αὐτοῦ ὅτι
ἔκλεψε τὸ ἐν τῷ μουσεῖῳ τοῦ Cambridge εὕρισκόμενον νῦν ἄγαλμα τῆς Ἰσι-
δος. Τελευταίως Ἕλληνας ἐκδότης τοῦ Πλάτωνος ἐκθέτων πατριωτικῶς, ὡς λέ-

λευταῖον δαίγμα τῆς πρὸς τὰ χειρόγραφα αὐτῶν ἀδιαφορίας τῶν μοναχῶν τῆς Πάτμου, ἐπιλησμώνων καὶ τῶν παραγγελμάτων τοῦ ὁσίου Χριστοδούλου καὶ τῆς ἀρχαίας δόξης τῆς βιβλιοθήκης των.

Γ'.

Τὸ κατάστιχον τῶν δανειζομένων.

Εἰς τινὰ μέρη τοῦ καταλόγου ἕτερα χεῖρ προσέθηκεν ἐν τῇ ᾧ σημειώσεις δεικνυούσας ὅτι οὗτος ἢ ἐκεῖνος ὁ τόμος ἔχει δανεισθῆ, αἱ δὲ σημειώσεις αὗται ἐπαναλαμβανόμεναι καὶ συμπληρούμεναι ἐν τῇ δευτέρᾳ σελίδι τοῦ χειρογράφου ἀπαρτίζουσιν ἀληθὲς κατάστιχον τῶν δανειζομένων ἐκ τῆς βιβλιοθήκης τῆς Πάτμου. Αἱ πληροφορίες, ἃς εὐρίσκομεν ἐνταῦθα, ἀναφέρονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς χρόνον ὀλίγον μεταγενέστερον τῆς συντάξεως τοῦ καταλόγου ἀγνοοῦμεν τῷ ὄντι τὸν χρόνον τῆς ἡγουμενίας τοῦ Νικοδήμου, αὐτὸ ὄνομα συνοδεύει τὰς τελευταίας γραμμὰς τοῦ καταστίχου· ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ τοῦ κεκλιμένου δυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν ἐπαρκεῖς χρονολογικὰς πληροφορίες. Μεταξὺ τῶν δανειζομένων ἰσχυρῶς πολυαρίθμων, οἵτινες ἦντλησαν ἐκ τοῦ θησαυροῦ τῆς βιβλιοθήκης, δύο μοναστικά ἰδρύματα ἔτυχον εὐνοίας ἰδιαιτέρας· τὸ μετόχιον τοῦ Πύργου λαμβάνει διὰ μιᾶς ἑνδεκα τόμους, τὸ δὲ τῆς Κω δέκα, καὶ κατὰ τὰς δύο δὲ περιπτώσεις τὰ δανεισθέντα χειρόγραφα εἶναι τῆς αὐτῆς φύσεως· εἶναι σειρὰ σχεδὸν πλήρης τῶν λειτουργικῶν βιβλίων, ὡς εἰ ἢ Πάτμος ἠθέλησε νὰ προμηθεύσῃ εἰς τὰ δύο

γεί, τὰ κατὰ τὴν κλοπὴν τοῦ χειρογράφου, λησμονεῖ, ὡς φαίνεται, ἐν τέλει τὸν πατριωτισμὸν του, διότι ἐν τῇ ἀγανακτικῇ του εὐρίσκει πολὺ εὐχάριστον ὅτι τὸ πολυτίμητον βιβλίον, ἀδιαφορον τίνι τρόπῳ, ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ μολοῦ, ὅφ' ὄν κατέκειτο, καὶ ἐτέθη ἐπὶ τὴν λυχνίαν, ἵνα λάμπῃ πᾶσι τῆς πλατωνικῆς σοφίας καὶ καλλιλογίας ἐρασταῖς. Φαίνεται ὁ ἄνθρωπος ἀγνοῶν ἐντελῶς ὅτι ὁ Πλάτων καὶ ἐν Πάτμῳ θὰ ἦτο ἐπὶ τῇ λυχνίαν, ἀπὸ ὀλόκληρος ὁ θησαυρὸς τῆς δὲν εἶναι κεκρυμμένος, ὡς φανιάζεται οὗτος. Λυποῦμαι ὅτι ἡ πατριωτικὴ ἀγανακτικὴ του τὸν παρέσυρε τόσο, ὥστε νὰ ἀγνοῇ ὅτι ἡ βιβλιοθήκη τῆς Πάτμου εἶναι τοῖς πᾶσι προσιτῆ, πλείστοι δὲ καὶ οὐκ ἀνάξια λόγου εἶναι αἱ ἐπιστημονικαὶ ἐργασίαι, αἵτινες ἐξ αὐτῆς καθ' ἑκάστην προέρχονται εἰς φῶς.

αὐτῆς μετόχια τὰ ἀπαραίτητα εἰς τὰς τελετὰς κείμενα (1). Γινώσκουμεν πότε τὰ δύο ἐν λόγῳ μοναστήρια περιήλθον εἰς τὴν κατοχὴν τοῦ μοναστηρίου. Ὁ Πύργος ἐδόθη εἰς αὐτὸ κατὰ τὸ 1216 ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδώρου τοῦ Λασκάρους (2). τὸ δὲ μοναστήριον τῆς Θεοτόκου τῶν Σπονδῶν ἐν Κῶ φαίνεται ὅτι παρεχωρήθη ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰωάννου Βατάτζη (1222—1254 3). Ἀναμφιβόλως τὰ ἀναγκαῖα βιβλία παρέδωκεν ἡ βιβλιοθήκη εἰς τὰ δύο μοναστήρια, καθ' ὃν χρόνον ἐγένετο ἡ κατοχὴ αὐτῶν, δυνάμεθα δὲ κατ' ἀκολουθίαν νὰ θέσωμεν μετὰ μεγάλης πιθανότητος τὸν ἡγούμενον Νικοδήμον ἀμέσως πρὸ τοῦ Γερμανοῦ, ὃν εὐρίσκομεν κατὰ τὸ 1258 ἀσχολούμενον εἰς τὴν συμπλήρωσιν τοῦ ὄργανισμοῦ τοῦ μετοχίου τῆς Κῶ (4). Τὰ δανειζόμενα λοιπὸν χειρόγραφα τὰ καταγεγραμμένα ἐν τῷ ἡμετέρῳ ἐγγράφῳ κατ' ἀνάγκην ἀναφέρονται εἰς τὸ πρῶτον ἡμῖς τοῦ υἱ' αἰῶνος (5).

Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἡ βιβλιοθήκη τῆς Πάτμου ἦτο εἰς πάντας τοὺς πέρας τόπους ἀληθῆς εἰσαγωγῆς πνευματικῆς μορφώσεως. Οὐ μόνον προμηθεύεν αὐτῇ βιβλία εἰς τὰ ἄμεσα ἐξαρτήματα τοῦ μοναστηρίου, ὡς τὸ μετόχιον τῆς Δέρου, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὸ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Χριστοδούλου, τὸ τοῦ ἀγίου Γεωργίου τοῦ Δυσικοῦ, κείμενον ἐν τῷ μικρῷ ἀσιατικῷ λιμένι τῶν Φυγέλων (6), τὸ τοῦ ἀγίου Παντελεήμονος, πλησίον τῶν Παλατιῶν, κείμενον καὶ τοῦτο ἐπὶ τῆς ἀσιατικῆς ἀκτῆς (7), τὸ τοῦ Πύργου πλησίον τοῦ Μαιάνδρου (8), τὸ τῆς

(1) Ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα ὁ ἡγούμενος Σάββας κληροδοτεῖ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἀσωμάτου λειτουργικά τινα βιβλία, ἵνα ψάλλῃ ὁ μέλλων παραμένειν ἐκεῖσε (Acta, σ. 242).

(2) Acta, σ. 176, 180, 199.

(3) Πρβλ. Acta, σ. 217.

(4) Acta, σ. 193, 199.

(5) Δυνάμεθα νὰ ὀρίσωμεν κατ' ἀκριβεστέραν ἀκόμη προσέγγισιν τὴν χρονολογίαν τῶν τελευταίων δανεισθέντων τῶν ἐγγεγραμμένων ἐν τῷ καταστίχῳ καὶ παραχωρηθέντων ἐπὶ τῆς ἡγουμενίας τοῦ Νικοδήμου εἰς τὸ μετόχιον τῆς Κῶ. Φέρουσι τὴν χρονολογικὴν ἑνδεξιν τῆς Ἰνδικτιῶνος 2. Ἄλλ' ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰωάννου Βατάτζη δύο μόνον χρονολογία ἀντιστοιχοῦσι πρὸς τὴν Ἰνδικτιῶνα ταύτην : τὰ ἔτη 1229 καὶ 1244.

(6) Acta, 174. Πρβλ. 179, 182.

(7) Acta, 200. Εὐρίσκειτο ἐν τῷ τοποθεσίᾳ τοῦ Ἀσισσοῦ (πρβλ. περὶ τοῦ μέρους τούτου Acta, 167, 168, 169). (7) Acta, 177, 199.

Θεοτόκου τῶν Σπονδῶν ἐν Κῶ (8), τὸ τοῦ ἁγίου Νικήτα τοῦ Ψυχροῦ ἐν Κρήτῃ (1), ἀλλὰ καὶ πάντα τὰ θρησκευτικὰ ἰδρύματα τῶν γειτονικῶν μερῶν ἐδανείζοντο ἐκ τῆς πλουσίας βιβλιοθήκης τοῦ μοναστηρίου. Τὸ μοναστήριον τοῦ Ἁγίου Μερκουρίου εἰς τὰ Παλάτια ἐφορολόγει αὐτὴν τὸ μοναστήριον τοῦ Ἁγίου Παύλου τοῦ Λάτρου, ἐκκενωθὲν ἄλλοτε ὑπὸ τοῦ Χριστοδοῦλου, ἐξήτει βιβλία παρὰ τοῦ εὐτυχοῦς ἀντιζήλου του καὶ ἐπετύγγανεν οὐ μόνον νὰ δανείζηται, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀποδίδωνται αὐτῷ μετ' εὐμενείας τινὰ χειρόγραφα (2). Οἱ μοναχοὶ τοῦ Στροβήλου, παρὰ τὴν Ἀλικαρνασσόν, οὗς συνέδεδε προὐς τὴν Πάτμον ἢ ἀνάμνησις τοῦ ὁσίου Χριστοδοῦλου (3), οἱ ἀναχωρηταὶ τῆς Καλύμνου, οἱ ἱερεῖς τοῦ κοσμικοῦ κλήρου τῆς Σάμου ἐφαίνοντο ἐπίσης μεταξὺ τῶν δανειζομένων. Καὶ οἱ ἄπλοι ἰδιῶται τέλος, οὗς ἢ προσωπικὴ θέσις ἢ ἢ συγγένεια μετὰ τινος τῶν μοναχῶν συνίστων εἰς τὴν εὐνοίαν τοῦ μοναστηρίου, εἶχον τὸ προνόμιον τοῦ δανείζεσθαι. Μετὰ τῶν πλουσιῶν οἰκογενειῶν τῶν Παλατιῶν αἱ σχέσεις ἦσαν συχναί, διὰ νὰ εὐχαριστήσῃσι δὲ τὸν μοναχὸν Μάξιμον, ἀπέστειλον πρὸς τὸν πατέρα του βιβλία εἰς Κρήτην.

Ἐν γένει ὅμως τὰ δανειζόμενα χειρόγραφα εἶναι ἔργα καθαρῶς λειτουργικά. Ἐκ τῶν 40 ἐξεληθόντων τόμων, 34 ἀνάγονται εἰς ταύτην τὴν κατηγορίαν (4). Οἱ δανεισθέντες ἕτεροι τόμοι εἶναι βίβλι ἀγίων (4^κ), συγγράμματα τῶν Πατέρων (Χρυσόστομος δις, Ἀνδρέας ὁ Κρήτης ἅπαξ, Εὐεργετινὸς ἅπαξ), πραγματεῖαι ἠθικαί (Κλίμαξ ἅπαξ) καὶ ἔν χειρόγραφον τοῦ Ἰωβ. Οἱ θύραθεν συγγραφεῖς οὐδενὸς τῶν μετὰ τῆς μονῆς ἀνταποκρινομένων ἐκίνησαν τὴν περιέργειαν.

(1) Acta, 184, 193, 200.

(2) Acta, σ. 131.

(3) Omont, Note sur un ms. du Mont Latros, σ. 338.

(4) Acta, 62.

(5) Ἴδεὺ ὁ λεπτομερὴς κατάλογος τῶν δανεισθέντων:

Τριψίδιον (πετράκις)
 Ὁκτώηχος (πεντάκις)
 Μηναῖα (ἐνδεκάκις)
 Εὐαγγέλια (τρὶς)
 Εὐχολόγιον (δὶς)
 Κοντάκια (δὶς)

Πατερικὸν (δὶς)
 Ἀπόστολος (ἅπαξ)
 Ἐορτολόγιον (ἅπαξ)
 Ψαλτήριον (ἅπαξ)
 Ἀκολουθία (ἅπαξ)
 Σχηματολόγιον (ἅπαξ)

Αἱ ἐνδείξεις αὗται, ὅσον ὀλίγαι καὶ ἂν εἶναι, ἐπιτρέπουσιν ἔμως νὰ διαβλέπωμεν τὴν σημαντικὴν θέσιν, ἧς ἡ Πάτμος εἶναι ἀξία ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν γραμμάτων τοῦ μέσου αἰῶνος ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Ἐν ταῖς ἀκταῖς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ταῖς πέριξ νήσοις, ταῖς τοσοῦτον σκληρῶς δοκιμασθεῖσαις διὰ παντὸς εἶδους ἀτυχημάτων, οἱ μοναχοὶ τῆς Πάτμου, ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας, ἔρριπτον μίαν τελευταίαν ἀκτίνα βίου πνευματικοῦ. Εἰς τὰς εὐσεβεῖς ταύτας κοινότητας, εἰς τὰς ἀφανεῖς ταύτας κόμας τὰς καταφυγούσας εἰς τὴν προστασίαν τοῦ ἁγίου πάτρωνος τῆς μονῆς, τῷ μοναστήριον τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου δὲν ὑπῆρξε μόνον θρησκευτικὸν κέντρον, ἀλλ' ἔμεινε καὶ ζῶσα ἐστία μορφώσεως καὶ πολιτισμοῦ. Ἀφίνων εἰς τὸ προσφιλὲς αὐτοῦ μοναστήριον βιβλιοθήκην ὁ Χριστόδουλος δὲν ἔκαμινεν ἔργον μάταιον· ἐπιδιώκοντες ἐπὶ τρεῖς περίπου αἰῶνας τὴν αὐξήσιν τῆς πρώτης βιβλιοθήκης οἱ διάδοχοι αὐτοῦ δὲν κατέβαλλον ἀγόνους προσπάθειας. Βεβαίως τὸ τελικὸν ἀποτέλεσμα δὲν εἶε τελείως ἀνταποκριθῆ πρὸς τὰς ἐλπίδας αὐτῶν· βεβαίως ἡ ἀμέλεια τῶν κατόπιν αἰῶνων ἀφῆκε νὰ ἀπολεσθῶσι πολλοὶ τῶν τόμων, οὓς μετὰ τὸσον κόπον συγγέλεξαν. Πρέπει ὁμῶς νὰ ἐβελιωθῶμεν γὰρ πρὸς τοὺς μοναχοὺς τοῦ 11ου καὶ τοῦ 12ου αἰῶνος, διότι ἐγένωσκον νὰ συνδυάζωσι πρὸς τὴν πίστιν τὰς εὐγενεῖς ταύτας καὶ σπουδαίας φροντίδας : αὗται ἐξασφαλίζουσιν εἰς αὐτοὺς μεγάλην ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν γραμμάτων θέσιν, αὗται καθιστῶσιν αὐτοὺς ἀξίους καὶ σήμερον ἀκόμη τῆς εὐγνωμοσύνης καὶ τοῦ σεβασμοῦ ἡμῶν.

Παράρτημα.

Δημοσιεύομεν ἐν παραρτήματι τὸ ἀνέκδοτον κείμενον τοῦ καταλόγου τῷ 1201, ὅπερ ἐχρησίμευσεν ὡς βάσις τῶν περὶ τῆς βιβλιοθήκης τῆς Πάτμου ἐρευνῶν ἡμῶν.

Κώδῃξ σὺν θεῷ τῆς σεβασμίας τοῦ ἡγαπημένου τῷ Χριστῷ Θεολόγου Μονῆς τῆς Πάτμου, γεγονὼς ἐπὶ τῆς ἡγουμενίας τοῦ πανοσιωτάτου πατρὸς ἡμῶν μοναχοῦ κυροῦ Ἀρσενίου, κατὰ μῆνα Σεπτέμβριον, Ἰνδικτιῶνος δ', τοῦ ΓΨΘ' ἔτους. Ἐχει δὲ οὕτως.

Διὰ τῶν ἁγίων εἰκόνων.

Εἰκὼν ἁγία μεγάλη ὁ Θεολόγος μετὰ περιφερείας ἀργυρο-

διαχρύσου, καὶ στεφάνου καὶ εὐαγγελίου τῶν ἀμφοτέρων Χρυσοχειμευτῶν (1) ἀργυρῶν· ἐγκόλπιον ἢ Σταύρωσις. ἕτερον στρογγύλον Θεοτόκος μετὰ βρέφους, τὰ ἀμφότερα ἀργυρᾶ διάχρυσά χειμευτά. ἑτέρα εἰκὼν οἱ ἅγιοι Ἀπόστολοι Πέτρος καὶ Παῦλος δλοκόσμητος ἀργυρᾶ καὶ χρυσομένη. ἑτέρα εἰκὼν ὁ Χρυσόστομος ἔχουσα στεφάνιον, εὐαγγέλιον, ἐπιμάνικα καὶ σταυροὺς τρεῖς, τὰ ἀμφότερα ἀργυρᾶ καὶ χρυσομένα. ἑτέρα εἰκὼν ὁ ἅγιος Δημήτριος μετὰ περιφερείας καὶ στεφάνου ἀργυρᾶ καὶ χρυσομένη. ἑτέρα εἰκὼν ἢ ὑπεραγία Θεοτόκος ἔχουσα περιφέρειαν. ἑτέρα εἰκὼν οἱ ἅγιοι τρεῖς, Θεόδωρος Δημήτριος καὶ Γεώργιος, δλοτζάπωτος. (2) ἑτέρα εἰκὼν ὁ ἅγιος Νικόλαος σαρουτ(η) (3) μετὰ περιφερείας. ἑτέρα εἰκὼν ἢ ἁγία Θεοτόκος μετὰ περιφερείας καὶ στεφάνου, ἔχουσα καὶ ἐν τῇ μετώπῳ μαργαριταρίζιν· ἑτέρα εἰκὼν δίπτυχος ἔχουσα εἰς τὸ ἐν μέρος εἰκονίσματα ἕξ, ὧν ἐντὸς εἰσι τὰ αὐτῶν ἅγια λείψανα· ἑτέρα εἰκὼν δλοκόσμητος ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος καὶ ὁ ἅγιος Κύριλλος. εἰκὼν ἑτέρα σίγγον (;) ἢ ἁγία Θεοτόκος μετὰ περιφερείας ἔχων ἰ' εἰκονίσματα καὶ στεφάνου, βρεφοκρατοῦσα καὶ ἐν τῇ στεφανίῳ τῷ βρέφει λιθάριον δύο καὶ μαργαριτρίον ἓν. ἑτέρα εἰκὼν ὁ ἅγιος Παῦλος ὁ ἐν τῷ Λάτρῳ ἔχουσα ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ ἁγίου λείψανα (4)· ἑτέρα εἰκὼν δλοτζάπωτος ὁ Χριστός καὶ οἱ δύο Εὐαγγελισταὶ Λουκᾶς καὶ Ἰωάννης· εἰσι καὶ εἰς τὸ κελλίων τοῦ δηλωθέντος καθηγουμένου ἐγκόλπιον δλοκόσμητον ἢ ἁγία Θεοτόκος ἀργυροχειμευτὸν μετὰ βρέφους. ἑτέρα εἰκὼν δλοκόσμητος ὁ ἅγιος Γεώργιος καὶ ὁ ἅγιος Δημήτριος ἔχουσα καὶ ἐντὸς τίμιον ξύλον. εἰκὼν ἑτέρα ἢ ἁγία Θεοτόκος δλοτζάπωτος μετὰ βρέφους. ἕτερον μικρὸν ἐγκόλπιον ἢ Κοίμησις· σταυρὸς τρανὸς ἀργυρὸς διάχρυσος εἰς. σταυροὶ ἕτεροι μεγάλοι δύο ἀργυροτζάπωτοι. ἕτερος σταυρὸς σίγγον ἔχων εἰκονίσματα χει-

(1) Περὶ τῆς σημασίας τῶν λέξεων χειμευτὸς καὶ χείμευσις πρβλ. Labarte, Hist. des arts industriels, T. Γ', σ. 74—76.

(2) Τζάπωτος=clavatus (Ducange).

(3) Περὶ τῆς λέξεως ταύτης πρβλ. τὸν κατάλογον τοῦ Μιχαήλ Ἀτταλειάτου (Σάβας, σ. 48). Ἡ λέξις σαρουτζ σημαίνει χαλκὸν (Ducange).

(4) Περὶ τοῦ Ἀγ. Πάβλου τοῦ Λάτρου, πρβλ. A ta Sanct., Oct. t. XI, σ. 308. Πρβλ. Analecta Bolland, T IA' (1892, τεῦχ. 1ον καὶ 2ον, ὅπου περιέχεται ὁ βίος τοῦ ἁγίου).

μευτά (1)· ἑτέρα εἰκῶν ἢ Κοίμησις τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου κοσμημένη. ἑτέρα εἰκῶν ὁ ἅγιος Μερκούριος κοσμημένη, ἀμφότερα ἐδόθησαν παρὰ τοῦ. . . . (2) ἀπὸ τὴν Κρήτην. ἑτέρα εἰς κῶν ἢ ἁγία Θεοτόκος γλυπτὴ καὶ κοσμημένη ἑτέρα ὁ ἅγιος Παντελεήμων κοσμημένον. (3)

Διὰ τῶν τιμίων ξύλων καὶ ἁγίων λειψάνων.

Τίμια ξύλα (4) τρία ὦν τὸ ἐν ἀργυροτζάπτωτον χειμευτὸν καὶ διάχρυσον. ἕτερον ἐγκόλπιον τὸ τοῦ Ἰασίτου ἔχον ἐντὸς τίμιον ξύλον καὶ ἅγια λείψανα κειταστά. (5) συρτάριον ξύλινον μετὰ δαμάτων σιδήρων ἔχον ἐντὸς ἅγια λείψανα κομμάτια μικρὰ καὶ μεγάλα δεκαεπτὰ. αὐλὴν χαλκοῦν ἔχον ἐντὸς ἅγια λείψανα δύο, ὦν τὸ ἐν τοῦ ἁγίου Ἰακώβου τοῦ Πέρσου. καμπυρῖτζιν μικρὸν ἀργυροδιάχρυσον ἔχον ἐντὸς λείψανον τοῦ ἁγίου Στεφάνου τοῦ νέου. συρτάριον ξύλινον ἔχον ἐντὸς λείψανα ἁγίων κομμάτια ἑπτὰ. ἕτερον αὐλοῦν ξύλινον ἔχον ἐντὸς λείψανα δύο. ἕτερον συρτάριον μικρὸν ξύλινον ἔχον ἐντὸς λείψανα κομμάτια πέντε. σαρὴν χαλκοῦν διπλοῦν ἔχον ἔσωθεν ἅγια λείψανα καμπυρῖτζιν ἀσροχρῶνον Ἐλεφάντινον ἄστρον ἔχον ἔσωθεν κομμάτια λείψανα τέσσαρα καὶ σαρκὰ κομμάτια δύο. ἕτε (ρον) καμπυρῖτζιν βάλινον ἔχον ἐντὸς λείψανα κομμάτια ἑπτὰ. ἕτερον συρτάριον μαῦρον βουβαλινὸν σιδηρόδετον ἔχον ἔσωθεν κομμάτια λείψανα τέσσαρα. καὶ ἑτέρα δύο τὸ ἐν τοῦ ἁγίου Ἑρμολάου, καὶ τὸ ἄλλο τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Φιλίππου. ἕτερον συρτάριον ξύλινον λιτὸν ἔχον ἔσωθεν λείψανον κομμάτιον ἐν ἄρκλα παλαιὰ ἔχουσα ἔσωθεν λείψανα κομμάτια μ'.

Διὰ τῶν ἁγίων δισκοποτηρίων καλυμμάτων καὶ βλατιῶν.

Ἄγια ποτήρια δ', τὰ μὲν γ' ἀργυρᾶ καὶ τὸ ἕτερον λιθάριν

(1) Τα ἀνηφερόμενα μετὰ τὸ ἑτέρα εἰκῶν ἢ Κοίμησις εἶναι ἐγγεγραμμένα ἐν τῇ ὧφ τοῦ καταλόγου.

(2) Λευκὸν ἐν τῷ χειρογράφῳ.

(3) Ἡ τελευταία φράσις ἑτέρα ὁ ἅγιος Παντελεήμων εἶναι ἐγγεγραμμένη, ὡς αἱ προηγούμεναι, ἐν τῇ ὧφ, ἀλλὰ δι' ἑτέρας χειρὸς.

(4) Περὶ τῶν τιμίων ξύλων πρβλ. Riant, Des dépouilles religieuses enlevées à Constantinople, σ. 17 καὶ 28.

(5) Περὶ τῶν φυλακτηρίων τούτων, Riant, αὐτόθι, σ. 28.

ἴασπιν μαῦρον ἀργυρόδετον. δίσκοι ἀργυροὶ δύο. λαβίδαι ὅμοιαι ε'. ἀστερίσκοι ὅμοιοι δύο· ἄλμοι (1) ὅμοιοι τρεῖς. θυμιατὸς ἀργυρὸς εἰς μετὰ εἰκονισμάτων διαχρῦσων ἕξ. κατζίν² ἀργυροῦν ἓν. ποτηροκαλύμματα κεντητὰ δύο καὶ ἀήρ χρυσοράντιστος εἰς. ἕτερα ποτηροκαλύμματα παλαιὰ πέντε. Βλαττία, ἧτοι ἐμπροστάλια τῶν ἁγίων εἰκόνων μικρὰ μεγάλα δεκαπέντε. ἕτερον ἀλλαξιματάριν καταβλάττιον (3) ἀήρ· ἕτερα βλαττία μεγάλα πέντε· τὸ μὲν ἓν καταβλάττιον παλαιὸν κατ' ὀξέος. τὸ ἕτερον φακωτόν. τὸ ἕτερον διβλαττάριν, κίτρινον ἔχον καὶ ἀστρίτζιν καὶ τὸ ἕτερον ναρθηκωτὸν πλεκτόν, καὶ τὸ ἕτερον ἐξάμιτον (4) κόκκινον μετὰ γραμμάτων. ἐνδυταὶ δύο ἐξ ἑνὸς ὑφάσματος βλαπτίου κατ' ὀξέος τροχωτοῦ μετὰ ζυφίων καὶ γρύψων (5), καὶ ἐνδυμάτων βαμβακίνων πρασίνων. ἕτερα ἐνδυτὴ παλαιὰ μετὰ ἐνδύματος λινοπρασίνου. ἕτερα ἐνδυτὴ παλαιὰ μεγάλη εὐζυφδος ἢ τοῦ πατριάρχου. εἰς τὴν ἁγίαν τράπεζαν τῆς Θεοτόκου ἐνδυτὴ παλαιὰ μία. ἕτερον βλαττίον τῆς προσκυνήσεως ζατριάτον, καὶ ἕτερον ἐξάμιτον κόκκινον τῆς προσκυνήσεως καὶ αὐτὸ μετὰ σταυρῶν μαύρων δύο. ἕτερα ἐνδυταὶ παλαιαὶ δύο αἱ κείμεναι εἰς τὴν ἁγίαν τράπεζαν τοῦ ναοῦ καὶ εἰς τὴν πρόθεσιν. βλαττίτζιν μικρὸν παλαιὸν· μαγνάδια τρία, τὸ ἓν κόκκινον, τὸ ἄλλο γερανέον, καὶ τὸ ἕτερον μαῦρον. μανδήλια μεταξωτὰ β'. ἕτερον μανδήλιον λωρωτὸν παλαιόν. ἐμπρόστάλια τοῦ τιμίου ξύλου β', τὸ ἓν μετὰ εἰκονισμάτων. ἐπιτραχήλια κεντητὰ πέντε. ἐπιμανίκια κεντητὰ ζυγαὶ τρεῖς· ἐπιγονάτια κεντητὰ τρία, ὧν τὸ ἓν ζόφος, τὰ ἀμφότερα μετὰ εἰκονισμάτων. ὠμόφορον ἓν παλαιόν. ἕτερον βλαττίον βουλλωτόν.

(1) Πρβλ. τὸν κατάλογον τοῦ Ἀτταλεῖατου (Σάβας, σ. 48), ὅπου ἀναγινώσκεται Ἰθμός.

(2) Θυμιατήριον.

(3) Περὶ τοῦ καταβλάττιου πρβλ. Francisque Michel, Recherches sur le commerce, la fabrication et l'usage des étoffes de soie, d'or et d'argent t. 1, σ. 12.

(4) Περὶ τοῦ ἐξάμιτου πρβλ. Fr. Michel, αὐτόθι, τ. Α' σ. 106—119.

(5) Περὶ τῶν στοφῶν τούτων τῶν ἐξωραϊσμένων διὰ διαφόρων ποικιλιμάτων πρβλ. Labarte, B', 424—426.

Διὰ τῶν Βιβλίων (1).

Εὐαγγέλιον ἐν σαββατοκυριακὸν ἔχον εἰς τὸ ἐν μέρος Σταύρωσιν, τοὺς δ' Εὐαγγελιστάς, κομποθηλύκια ἕξ, τὰ ἀμφότερα ἀργυρᾶ, τὸ δὲ ἕτερον μέρος λειὸν (2). ἕτερον Εὐαγγέλιον ὀλόκληρον ἔχον εἰς τὸ ἐν μέρος Σταύρωσιν, τὴν ἁγίαν Θεοτόκον, τὸν Θεολόγον, καὶ τοὺς τέσσαρας Εὐαγγελιστάς, βούλλας ζ', εἰς δὲ τὸ ἕτερον μέρος σταυρὸν, ἔχον τὴν ἁγίαν Θεοτόκον, ἀμυγδάλια δ', βούλλας ζ', κομποθηλύκια ζ', τὰ ἀμφότερα ἀργυρᾶ (3). Εὐαγγέλιον ἕτερον σαββατοκυριακὸν ἔχον εἰς τὸ ἐν μέρος τὴν ἁγίαν Θεοτόκον, γαμμάτ(ια) γ', ἀμυγδάλια β', καὶ βούλλας μεγάλας ιβ'. εἰς δὲ τὸ ἕτερον μέρος βούλλας ζ', ἀμυγδάλια β', κομποθηλύκια ἕξ, καὶ θηλύκια γ', τὰ ἀμφότερα ἀργυρᾶ (4). Εὐαγγέλιον ἕτερον καθημερινὸν ἔχον εἰς τὸ ἐν μέρος τὴν Σταύρωσιν, τοὺς τέσσαρας Εὐαγγελιστάς, καρφία μγ', εἰς δὲ τὸ ἕτερον μέρος ἀμυγδάλια δ', βούλλας θ', κομποθηλύκια δ', τὰ ἀμφότερα ἀργυρᾶ διάχρυσά ιθ'. ἕτερον εὐαγγέλιον λιτὸν σαββατοκυριακὸν, ἔχον σταυρὸν ἀργυρᾶν καὶ γαμμάτια γ (6). τετραβάγγελιον ἔχον εἰς τὸ ἐν μέρος σταυρὸν ἀργυρᾶν καὶ κομποθηλυκόβουλλα καὶ ἀμυγδάλια χαλκᾶ (7). ἕτερον τετραβάγγελιον μικρὸν, ἔχον εἰς τὸ ἐν μέρος Σταύρωσιν, τοὺς τέσσαρας Εὐαγγελιστάς, βούλλας μεγάλας τέσσαρας, ἀμυγδάλια δ', βούλλας ζ', κομποθηλύκια δ', καὶ εἰς τὰς γωνὰς τῶν σανιδίων γαμματίτζια μικρὰ δ', τὰ ἀμφότερα ἀργυροδιάχρυσά (8). ἕτερον τετραβάγγελιον μικρὸν ἔχον εἰς τὸ ἐν μέρος σταυρίτζιν μικρὸν, βούλλας δ', καὶ ἀμυγδαλίτζια δ', τὰ ἀμφότερα ἀργυρᾶ, καὶ

(1) Προσεπαθήσαμεν νὰ ὀρίσωμεν ὅσα χειρόγραφα ὑπάρχουσιν ἀκόμη ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Πάτμου. Δι' ἐκεῖνα, ὧν ἡ ταυτότης εἶναι βεβαία ἢ πιθανή, σημειοῦμεν τοὺς ἀντιστοιχοῦντας ἀριθμοὺς τοῦ καταλόγου τοῦ Σακκελίωσ'· δι' ὅσα δὲ ἡ ταυτότης φαίνεται μόνον πιθανή, θέτομεν τὸ ἐρωτηματικόν.

(2) ἀρ. 69 (;)

(3) ἀρ. 74.

(4) ἀρ. 70 (;)

(5) ἀρ. 79 (;)

(6) ἀρ. 71 (;)

(7) ἀρ. 90 (;)

(8) ἀρ. 274.

κομποθηλύκια δ' (1). ἕτερον τετραβάγγελον μικρὸν ἔχον εἰς τὸ ἔν μέρος βούλλαν μίαν, ἀμυγδαλίτζια τέσσαρα, εἰς δὲ τὸ ἕτερον μέρος ἀμυγδαλίτζια τέσσαρα καὶ κομποθηλύκια δ'. τὰ ἀμφότερα χαλκᾶ (2). ἕτερον τετραβάγγελον ἔχον εἰς τὸ ἔν μέρος σταυρὸν ἀργυρὸν μικρὸν, ἐν ᾧ καὶ γράμματά εἰσιν ἐντετυπωμένα λέγοντα 'Κύριε βοήθει τῷ δούλῳ σου Θεοδώρῳ', ἔχον καὶ βούλλας δ', ἀμυγδάλια γ', τὰ ἀμφότερα χαλκᾶ (3). εὐχολόγιον τὸ τοῦ ἐπισκόπου ἐκείνου κυροῦ Κωνσταντίου, ἔχον εἰς τὸ ἔν μέρος εἰκόνισμα τὸν Χριστόν, βούλλας μικρὰς κ', εἰς δὲ τὸ ἕτερον μέρος σταυρὸν, βούλλας μικρὰς λδ', καὶ κομποθηλύκια δ', τὰ ἀμφότερα ἀργυροδιάχρυσα. ἕτερον τετραβάγγελον τὸ κείμενον εἰς τὸν ἅγιον πατέρα, λειὸν (4). ἕτερον Εὐαγγέλιον τὸ τοῦ Ἰακώβου, ἔχον καὶ τὸν ἀπόστολον ἀμφότερον καθημερινὸν σὺν τῇ προφητεῖα, ἔχον εἰς τὸ ἔν μέρος σταυρὸν ἀργυρὸν καὶ κομποθηλυκόβουλλα χαλκᾶ. βιβλίον δὲ κατὰ κυριακὴν ἀναγιγνωσκόμενος πραξαπόστολος (5), ἔχον εἰς τὸ ἔν μέρος ἀμυγδαλίτζια ια', ἀμυγδάλια δ', ὡσαύτως καὶ εἰς τὸ ἄλλον μέρος κόμους ἀργυροῦς σ', καὶ ἐν χαλκοῦν, καὶ θηλύκια ἀργυρᾶ δ'. φακτῆριον ἔχον εἰς τὸ ἔν μέρος ἀμυγδάλια δ', εἰς τὸ ἕτερον μέρος ἀμυγδάλια δ', βούλλας σ', καὶ κομποθηλύκια δ', τὰ ἀμφότερα ἀργυρᾶ. βιβλία μηναιὰ δώδεκα τὰ φαλλόμενα ἀνά μηνᾶ . . . ἔχοντα τοῦ ὄλου ἐνιαυτοῦ. βιβλίον ἕτερον Τριψῆδιον ἀρχόμενον ἀπὸ τῆς κυριακῆς τοῦ Τελώνου καὶ τοῦ Φαρισαίου μέχρι τοῦ Λαζάρου (6). ἕτερον βιβλίον τὸν (sic) ἐπίλοιπον αὐτοῦ Τριψῆδιον ἀρχόμενον ἀπὸ τῆς κυριακῆς τῆς Βαϊφόρου καὶ ἕως τῶν ἁγίων πάντων (7). ἕτερα βιβλία ἡ', οὐκτώηχοι ἀνά δ' ἡχοῦς ἔχουσαι. ἄλλη οὐκτώηχος κανόνας ἔχουσα παρακλητικὸς τῆς Θεοτόκου, φακτῆρια στιχολογίας β'. στιχηράριον ἐν τῷ φαλλόμενον (8). κοντάκιον ἐν ἄλλο βιβλιόπουλον τὸ τυπικὸν τῆς ἐκκλησίας (9). ἕτερον βι-

- (1) ἀρ. 82 (;)
 (2) ἀρ. 83 (;)
 (3) ἀρ. 80 (;)
 (4) ἀρ. 67 (;)
 (5) ἀρ. 15 (;)
 (6) ἀρ. 212 (;)
 (7) ἀρ. 213 (;)
 (8) ἀρ. 218 (;)
 (9) 266 (;)

βλιδόπουλον μικρὸν ἔχον στιχηρὰ τῶν ὀκτωήχων τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου. ἕτερον βιβλιδόπουλον τὸ ψαλλόμενον ἐξαποστειλάρια. βιβλίον ἄλλο ὁ καθημερινὸς ἀπόστολος (1). ἕτερος ἀπόστολος μικρὸς σαββατοκυριακός. ἕτερα βιβλία θ' συναξάρια ἐξαμηνιαῖα (2). βιβλίον ἄλλο ἢ προφητεία (3). ἄλλο βιβλίον παλαιὸν μνηαῖον τοῦ Ἰουλίου μηνός. ἕτερον βιβλιδόπουλον ὁ ἅγιος Παχώμιος (4). ἕτερον βιβλιδάριον ὁ βίος τοῦ ἁγίου Θεοδώρου Ἐδέσσης ἔχον καὶ πρὸς τὸ τέλος κεφάλαια πρακτικὰ ποίημα αὐτοῦ. ἕτερον βιβλιδόπουλον ἢ ἀποκάλυψις τοῦ Θεολόγου. ἕτερον μικρὸν ὁ Βαρλαάμ (5). βιβλίον ἕτερον ὁ Πανδέκτης (6). ἕτερον μικρὸν ἔχον τὸν βίον τοῦ Στουδίτου. ἕτερον βιβλίον ἔχον ἐν τῇ ἀρχῇ ἐπιστολὰς τοῦ Χρυσσοστόμου πρὸς τὴν μακαρίαν Ὀλυμπιάδα, καὶ τὰς περιόδους τοῦ ἁγίου ἀποστόλου καὶ πρωτοκλήτου Ἀνδρέου (7). βιβλίον ἄλλο ἐρμηνεῖα τοῦ Χρυσσοστόμου εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην ἔχον λόγους πη' (8). τοῦ αὐτοῦ ἕτερον εἰς τὸ αὐτὸ ἔχον λόγους μδ' (9). ἕτερον βιβλίον τοῦ αὐτοῦ εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον ἔχον λόγους μ' (10). ἕτερον ὁμοίον τοῦ αὐτοῦ εἰς τὸ αὐτὸ ἔχον λόγους ν'. ἕτερον βιβλίον ἐρμηνεῖα τῶν πράξεων τοῦ Χρυσσοστόμου (11). βιβλίον ἄλλο τοῦ αὐτοῦ, ἐρμηνεῖα ἢ πρώτη εἰσαγωγή. ἄλλο βιβλίον ἐρμηνεῖα τοῦ αὐτοῦ ψαλτήριον (12). ἕτερον βιβλίον πρὸς Ῥωμαίους ἐρμηνεῖα τοῦ αὐτοῦ (13). ἄλλο βιβλίον ἢ μεταφρασις τοῦ ὅλου

(1) ἀρ. 11.

(2) ἀρ. 261 καὶ 262.

(3) ἀρ. 210.

(4) ἀρ. 9.

(5) ἀρ. 8.

(6) Ὑπάρχει βιβλίον φέρον τοῦτον τὸν τίτλον συντεταγμένον ὑπὸ τοῦ Ἀγ. Νίκωνος μοναχοῦ ἐν Ραιθᾷ τῆς Παλαιστίνης (Fabricius, Bibl. graeca, éd. Harles, t. XI, σ. 275—278). Πρβλ. καὶ ὅσα περὶ ἐνὸς ἄλλου Πανδέκτου σημειώνει ὁ Σακκελίων, σ. 144—145. Τὸ βιβλίον τοῦτο εὑρίσκεται καὶ ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Μιχαήλ Ἀταλαιάτου (Σάβας, σ. 49).

(7) ἀρ. 162.

(8) ἀρ. 128.

(9) ἀρ. 141.

(10) ἀρ. 168.

(11) ἀρ. 150.

(12) ἀρ. 159 (;

(13) ἀρ. 145 (;

Σεπτεμβρίου μηνός (1). ἕτερον ὅμοιον Ὀκτωβρίου (2). ἕτερα βιβλία β' ἢ μετάφρασις τοῦ Νοεμβρίου μηνός (3). βιβλία ἕτερα β' ἢ μετάφρασις τοῦ Δεκεμβρίου μηνός (4). καὶ ἄλλο βιβλίον μετάφρασις ἐν τοῦ ὄλου Δεκεμβρίου μηνός (5). ἕτερα μετάφρασις ἐν τοῦ ὄλου μηνός Ἰανουαρίου. βιβλίον ἕτερον μετάφρασις τοῦ δευτέρου ἑξαμήνου (6). ἄλλο βιβλίον ὁ ἅγιος Ἐφραίμ (7) τὸ ἡμισυ. ἕτερον ὁ Παράδεισος (8). ἄλλο τὸ ἔχον καὶ τὸ ἐγκώμιον τῆς ἁγίας Μακρίνης. ἕτερον τὸ Λαυσαϊκόν (9). ἄλλο τὸ Εὐεργετικόν. ἕτερον βιβλίον ἐρμηνεῖα τοῦ Χρυσοστόμου εἰς πρὸς Κορινθίους καὶ πρὸς Τίτον ἐπιστολάς, τὸ ἔχον καὶ πρὸς τὴν ἀρχὴν τὰ βαμβύκινα τετράδια. ἕτερον βιβλίον ἐρμηνεῖα τοῦ αὐτοῦ πρὸς Κορινθίους β' ἐπιστολῆς (10). ἄλλο βιβλίον τὰ κείμενα τοῦ Μαΐου μηνός (11). ἕτερον μετάφρασις τετραμηνιαία ἀρχομένη ἀπὸ μηνός Φεβρουαρίου καὶ ἔμπροσθεν. ἄλλο ἐρμηνεῖα τοῦ Χρυσοστόμου πρὸς Ἐφεσίους καὶ πρὸς Τιμόθεον ἐπιστολῆς (12). ἕτερον βιβλίον οἱ ἀναγινωσκόμενοι λόγοι τοῦ Θεολόγου ἔχον καὶ ἐκ τῆς Ἑξαήμερου τοῦ ἁγίου Βασιλείου. ἕτερον βιβλίον πανηγυρικὸν τὸ καὶ παλαιῶν λεγόμενον Ἀλεξανδρινόν (13). ἄλλο βιβλίον ὁ ἅγιος Βασίλειος (14). ἕτερον μετάφρασις ἔχουσα ἀπὸ τοῦ τοῦ Ἰουλίου ἕως τέλους Αὐγούστου. ἄλλο βιβλίον μετάφρασις τοῦ β' ὄλου ἑξαμήνου (15), ἧτοι ἀπ' ἀρχῆς Φεβρουαρίου ἕως τέλους Αὐγούστου. βιβλίον ἕτερον πανηγυρικὸν πα-

(1) ἀρ. 228.

(2) ἀρ. 250.

(3) ἀρ. 230 καὶ 231.

(4) ἀρ. 240 καὶ 243.

(5) ἀρ. 241.

(6) ἀρ. 255.

(7) ἀρ. 107.

(8) Περὶ τοῦ Παραδείσου πρὸλ. Fabricius. t. X, σ. 115. 134. Περὶ τοῦ Νέου παραδείσου, αὐτόθι, t. X, σ. 130.

(9) ἀρ. 176.

(10) ἀρ. 146 (;

(11) ἀρ. 257.

(12) ἀρ. 147.

(13) Πρὸλ. Σάθαν; σ. 50, ὅπου εὐρίσκομεν τὸν Ἀλέξανδρον.

(14) ἀρ. 27 (;

(15) 259.

λαιόν, ἔχον διαφόρους λόγους ἀπὸ μηνὸς Σεπτεμβρίου καὶ ἔμπροσθεν. ἕτερα βιβλία τέσσαρα πανηγυρικά τὰ καὶ παρὰ τοῦ μοναχοῦ κυροῦ Μάρκου γραφέντα. βιβλίον ἄλλο ἔχον τοὺς δεσποτικούς κανόνας ἐρμηνευμένους. Ἔως ὧδε τὰ συνόμενα.

† βιβλίον ἕτερον ἔχον κεφάλαια τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Συμεῶν πρεσβυτέρου καὶ ἡγουμένου μονῆς τοῦ ἁγίου Μάμαντος τοῦ Ξυλοκέρκου ὁ καὶ β' Θεολόγος λεγόμενος (1). ἄλλο βιβλίον μέγα ὁ ὅλος Θεολόγος (2). ἕτερον βιβλίον ἢ πρώτη ἑξαήμερος. ἕτερον βιβλίον μετάφρασις τοῦ Σεπτεμβρίου μηνός (3). ἕτερον ὁμοιον τοῦ Νοεμβρίου μηνός (4). ἕτερον λιτὸν ἐρμηνευμένον ὁ Ἰώβ (5). ἕτερον μετάφρασις τοῦ Ὀκτωβρίου μηνός (6). βιβλίον ἄλλο ἐρμηνευμένον αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ ἁγίου Παύλου (7). βιβλίον ἕτερον ψαλτῆρος ἐξήγησις ἀκριβεστάτη, ἐρμηνείας ἔχουσα πολλῶν πατέρων (8). ἕτερον βιβλίον αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ ἁγίου Παύλου ἔχον δ' αὐτὸ τὴν ἐρμηνείαν διὰ σχολίων (9). ἕτερος ἀπόστολος σαββατοκυριακός (10). ἄλλο βιβλίον ἐκκλησιαστικὸν καὶ πολιτικὸν νομοκάνονον λιτὸν (11). ἕτερον βιβλίον ἐπιτομὴ ἐρμηνείας εἰς τὴν Γένεσιν (12). ἕτερον βιβλίον Χρυσοστομικόν, ἐν ᾧ εἶσι καὶ αἱ περὶ ἱεροσύνης λέγουσιν αὐτοῦ (13). βιβλίον ἕτερον, μετάφρασις ἀπὸ μηνὸς Μαΐου ἕως πάλους Αὐγούστου σποράδην (14). ἄλλο βιβλίον ψαλτηρίου ἐρμηνείαν ἔχοντος τοῦ ἁγίου Βασιλείου, τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Φωτίου πα-

(1) Περὶ τοῦ Συμεῶν τούτου πρβλ. Fabric., Β', 302 καὶ Σακκελ. σ. 177. 188.

(2) ἀρ. 33.

(3) ἀρ. 249.

(4) ἀρ. 235.

(5) ἀρ. 171.

(6) ἀρ. 251.

(7) ἀρ. 61.

(8) ἀρ. 65 (;

(9) ἀρ. 63. (;

(10) ἀρ. 16 (;

(11) ἀρ. 173 (;

(12) ἀρ. 177 (;

(13) ἀρ. 170 (;

(14) ἀρ. 256.

τριάρχου και ἑτέρων (1). βιβλίον ἕτερον ἐρμηνεία εἰς τὸ ἐξκαι-
δεκαπρόβητον Βασιλείου μητροπολίτου Νέων Πατρῶν (2). ἄλλο
βιβλίον μετάφρασις ἀπὸ τοῦ κ' Ἰανουαρίου ἔχον και τὸν Φε-
βρουάριον (3). βιβλίον ἕτερον μαρτυρογραμμένα κείμενα μη-
νὸς τοῦ Ἀπριλίου (4). ἕτερον βιβλίον ὁ ἄλλος Παράδεισος (ὅπερ
ἐχωρίσθη και ἐδόθη τὸ ἡμῖς εἰς τὰ Παλάτια ἐν τῇ Μονῇ τοῦ
Ἁγίου Μερκουρίου) (5). ἄλλο βιβλίον Χρυσσοστομικὸν εἰς τὸ
ὀλίγῳ οἴνῳ χρῶ και ἑτέρους λόγους αὐτοῦ. ἄλλο βιβλίον ἐρμη-
νεῖα τοῦ ψαλτῆρος (6). ἕτερον ὁ ἅγιος Βασίλειος (7). ἄλλο ὁ
Δαμασκηνός (8). ἕτερον ἔχον εἰς τὴν ἀρχὴν Ἡουχίου πρεσβυ-
τέρου Ἱεροσολύμων και ἑτέρων (9). ἄλλο ἐρμηνεία τοῦ Χρυσσο-
στόμου εἰς τὴν πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολήν (10). ἕτερον ὁ ἅγιος
Ἐφραίμ τὸ ἡμῖς (11). ἕτερον πανηγυρικὸν ἀρχόμενον ἀπὸ τῆς
κυριακῆς τῆς Χαναταίας ἕως τοῦ Πάσχα, ἔχον διαφόρους λό-
γους τοῦ Χρυσσοστόμου και ἑτέρων, ἀλλὰ και Ἱππολύτου πάπα
Ρώμης εἰς τὴν δευτέραν παρουσίαν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ
Χριστοῦ (12). βιβλίον ἄλλο ἐρμηνεία τοῦ Χρυσσοστόμου εἰς τὸ
κατὰ Ματθαῖον ἡμῖς, ἔχον και τὸς τὸ τέλος τοὺς περὶ Ἱερο-
σολύμων λόγους (13). ἕτερον βιβλίον ἐρμηνεία Θεοδοσιῶν τοῦ ἐπισκό-
που Κύρου εἰς τὰ ζητούμενα τῆς Θείας γραφῆς (14). ἕτερον βι-
βλίον ἔχον ἀπὸ τε τοὺς ἀναγινωσκόμενους και μὴ ἀναγινωσκο-
μένους λόγους τοῦ Θεολόγου (15). βιβλίον ἄλλο τοῦ Χρυσσοστό-

(1) ἀρ. 66.

(2) ἀρ. 31.

(3) ἀρ. 247.

(4) ἀρ. 154.

(5) Ἡ ἐντὸς παρενθέσεως φράσις εἶναι γεγραμμένη δι' ἄλλης χειρὸς ἐν τῇ
ῶα τοῦ χειρογράφου.

(6) ἀρ. 269 (;

(7) ἀρ. 24.

(8) ἀρ. 125.

(9) ἀρ. 109.

(10) ἀρ. 62.

(11) ἀρ. 106.

(12) ἀρ. 186.

(13) ἀρ. 138.

(14) ἀρ. 114.

(15) ἀρ. 37.

μου ἔρμηνεία εἰς τὴν πρὸς Ῥωμαίους καὶ Φιλιππησίους ἐπιστολήν. ἕτερον βιβλίον λιτὸν ἔχον κεφάλαια διάφορα Ἀντιόχου μοναχοῦ τῆς Λαύρας τοῦ ἁγίου Σάββα πρὸς Εὐστάθιον (1). ἕτερον βιβλίον ἔχον ἀποκρύφους λόγους τοῦ Θεολόγου. βιβλίον ἄλλο τὰ ἀσκητικὰ τοῦ ἁγίου Βασιλείου (2). ἕτερον βιβλίον ἔχον ἐν ἀρχῇ τὸν βίον τοῦ ἁγίου Σιλβέστρου καὶ ἐτέρων διαφόρων (3). βιβλίον ἄλλο ἔχον τὰ ἀντιρρητικὰ τοῦ ἁγίου Βασιλείου κατὰ τοῦ δυσσεβοῦς Εὐνομίου, καὶ ἄλλα διάφορα (4). βιβλίον ἄλλο τὸ νομοκάνονον. ἕτερον βιβλίον ἔχον ἐν τῇ ἀρχῇ κατηγορίαις Ἀριστοτέλους. ἄλλο βιβλίον ἔχον ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ Χρυσόστομου περὶ ἀκαλήπτου καὶ κατὰ Ἰουδαίων (5). ἄλλο βιβλίον τὸ ἡμισυ λιτὸν ἔχον τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ Θεολόγου. ἕτερον βιβλιδόπουλον αἱ κατηχήσεις τοῦ Στουδίτου (6). ἕτερον βιβλιδόπουλον μικρὸν παλαιὸν ἔχον κατ' ἀρχὰς τὸν Ἰώβ, τὰς ἀδιακρίτους παροιμίας τοῦ Σολομῶντος, τὴν Ἐκκλησιαστήν, καὶ ἕτερον ἔχον καὶ σχόλια. ἕτερον βιβλίον παλαιὸν διμνηαῖον Δεκεμβρίου καὶ Ἰανουαρίου. ἕτερον παλαιὸν μνηαῖον Ὀκτώβριος. ἕτερον ὁμοίον Ἰούνιος. ἕτερον ὁμοίον Ἀπρίλιος. ἄλλο παλαιὸν μνηαῖον Ἰανουάριος. ἕτερον ὁμοίον Δεκεμβρίου. καὶ ἄλλο ὁμοίον Ἰανουαρίου. ἕτερον βιβλιδόπουλον προφητείας τῶν Χριστουγέννων σὺν τῶν φωτῶν καὶ τὴν ὅλην Τεσσαρακοστήν. ἕτερον παλαιὸν μνηαῖον Μάιος καὶ Ἰούνιος. ἄλλο μικρὸν σεσαθρωμένον λιτὸν ἔρμηνευμένον ὁ Ἰώβ. ἕτερον βιβλιδόπουλον παλαιὸν ἢ Φιλοκαλία (7). ἄλλο βιβλίον μέγα ἢ Μελίσσα, τὸ καὶ παρ' ἡμῖν λεγόμενον ἅγιος Νικῶν (8), ἔχον καὶ πρὸς τὸ τέλος κεφάλαιά τινα διαφόρων ἁγίων πατέρων. ἕτερον βιβλίον ἔχον λό-

(1) Πρὸς. Duchesne et Bayet, Mission au Mont-Athos (Arch. des missions, 3e Série, t. III, σ. 438) καὶ περὶ τοῦ συγγραφέως, Fabric., X. 499—504.

(2) ἄρ. 20.

(3) ἄρ. 183.

(4) ἄρ. 184.

(5) ἄρ. 152.

(6) ἄρ. 112.

(7) ἄρ. 270.

(8) Περὶ τῆς Μελίσσης τοῦ μοναχοῦ Ἀντωνίου, Krumbacher, Ἱστορ. Βυζ. λογ. 289.

γους διαφόρους τοῦ ἁγίου Βασιλείου, καὶ εἰς τὸ τέλος ἐρωταποκρίσεις τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου. ἕτερον βιβλίον τὸ Εἰρημολόγιον (1). ἄλλο βιβλίον στιχεράριον νεότονον (2). ἕτερον ψαλτικὸν ὁμοιον. ἕτερον βιβλίον μηναῖον ἐορτολόγιον· ἄλλο βιβλίον ὀκτώηχος καθημερινή. ἕτερον βιβλίον ἢ δογματικὴ πανοπλία (3). ἕτερον βιβλιδόπουλον συνόπται. Ἰατρικὰ δύο. ἕτερα βιβλία στιχεράρια β' (4). ἕτερον βιβλιδόπουλον λεξικόν. ἕτερον βιβλίον στιχεράριον παλαιότονον (5). ἕτερον βιβλίον μέγα δ' ἅγιος Βασίλειος (6). ἄλλο βιβλίον (βιβλίον) γεροντικόν (7). ἔτ. βι. μηναῖον Αὐγούστου. ἄλλο βι. ἢ παλαιὰ θεία γραφή (8). ἔτ. βι. ἔχον ἐν τῇ ἀρχῇ περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας καὶ διαφόρους λόγους τοῦ ἁγίου Βασιλείου. ἔτ. στιχεράριον παλαιόν (9). ἄλλο βι. ὁ Ἰώσηπος. ἔτ. βι. μηναῖον Σεπτεμβρίου. τετράδια ἀπόλυτα ἐρμηνευμένην ἔχοντα τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ Θεολόγου (10). ἔτ. βι. ἔχον τοὺς τέσσαρας Εὐαγγελιστῆς ἐρμηνευμένους (11). βι. ἄλλο τὰ ἀπανθίσματα τοῦ Χρυσοστόμου, τὸ γραφὲν παρὰ τοῦ καθηγουμένου μοναχοῦ κυροῦ Ἀρσενίου. ἕτερον βιβλιδόπουλον μικρὸν ἔχον περὶ χρόνων καὶ κτίσεως κόσμου. ἕτερον βι. λιτὸν ὁ Διάλογος (12). βιβλιδόπουλον ἄλλο τὸ ἑξασόφιν. ἕτερον βι. ἔχον τῆς ὀκτώηχος ἤχους δ'. ἕτερον βιβλιδόπουλον ὁ παλαιὸς Βαρλαάμ (13). ἄλλο βιβλίον τὸ τριώδιον τοῦ Ἰασίτου· ἕτερον ἐρμηνεία τοῦ ἁγίου Βασιλείου εἰς τὸν προφήτην Ἡσαΐαν (14)· ἕτερον βιβλιδόπουλον τοῦ Ἰασίτου, ἔχον ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ Νύσσης ἐπιστολὰς πρὸς Ὀλύμπιον ἀσκητήν· ἔτ. βι. Μάρκου μοναχοῦ

(1) ἀρ. 54.

(2) Σακκελ., σ. 119.

(3) ἀρ. 102.

(4) Σακκελ. σ. 119.

(5) αὐτόθι.

(6) ἀρ. 18.

(7) Περὶ τοῦ ἔργου τούτου, Fabricius, X. 128—129.

(8) ἀρ. 216 (;)

(9) Σακκελ. σ. 119.

(10) ἀρ. 64.

(11) ἀρ. 58.

(12) ἀρ. 48.

(13) ἀρ. 120.

(14) ἀρ. 26.

περὶ νόμου πνευματικοῦ (1). ἄλλο βιβλιδόπουλον διάταξις τῶν ἀγίων ἀποστόλων περὶ λαϊκῶν (2). ἔτ. βιβλιδόπουλον ἔχον τοὺς τριαδικοὺς κανόνας καὶ στιχηρὰ καθίσματα. ἄλλο μικρὸν ἔχον κανόνας τῆς Θεοτόκου τοῦ ἀπὸ τῆς Ρόδου μοναχοῦ Νείλου (3). ἔτ. βι. ἔχον τοὺς δ' ἡγούς τῆς ὀκτωήχου· ἔτ, μικρὸν παλαιὸν τοῦ ἀγίου Ἀθανασίου περὶ πλείστων ζητημάτων· ἕτερον μικρὸν οἱ ἀναγινωσκόμενοι λόγοι τοῦ Θεολόγου (4). ἄλλο μικρὸν ὁ ἅγιος Ἰσαὰκ ὁ Σύρος (5) λιτόγραφον. ἔτ. βιβλιδόπουλον ὁ Κλιμαξ ἔχον καὶ κεφάλαια τοῦ ἀγίου Νείλου καὶ ἐτέρων (6). βιβλίον ἄλλο ἔχον τὰ ἀμνήμα κοντάκια. ἕτερον μικρὸν ἔχον τὰς τοῦ λυχνικοῦ εὐχὰς καὶ τὰς ἐωθινὰς. ἕτερον βιβλίον τὰ ἀσκητικὰ τοῦ ἀγίου Βασιλείου. ἕτερον βιβλιδόπουλον τὸ εὐχολόγιον τοῦ ἀγίου ἡμῶν πατρὸς καὶ κτήτορος μετὰ εἰκονίσματος ἀργυροῦ. εὐχολόγιον ἄλλο τὸ ὄν εἰς τοὺς ἁγίους τεσσαράκοντα. ἕτερον εὐχολόγιον ἔχον διαφόρους πόλλας εὐχὰς ἀπὸ τε τῶν χειροτονίων καὶ ἐτέρων. ἕτερον εὐχολόγιον μικροῦτζικον πάνυ μικρὰν ἔχον τὴν ἀκολουθίαν. ἕτερον βιβλίον ὀκτώηχος ἢ τοῦ Παΐσιου. βιβλίον ἄλλο ἀρχόμενον ἀπὸ τῆς κυριακῆς τῶν Βατῶν μέχρι τῶν ἀγίων πάντων. ἕτερον βιβλίον τῶν περὶ ἀγάπης κεφαλαίων τοῦ ἀγίου Μαξίμου (11). ἕτερον βιβλίον χρονογράφος τὸ ἡμῖσι. ἕτερον βιβλιδόπουλον ψαλτήριον. κοντάκια δ' τῆς λειτουργίας τοῦ ἀγίου Βασιλείου, καὶ ἕτερα δ' τοῦ Χρυσσοστόμου. βιβλιδόπουλον ἄλλο, αἱ ἀναγινωσκόμεναι τῇ μεγάλῃ μ' κατηχήσεις τοῦ Στουδίτου. βιβλιδόπουλον ἄλλο ἔχον τὴν ἀκολουθίαν τῆς ἁγίας Μαρίνης καὶ τινὰς διαφόρους κανόνας· ἕτερον μικρὸν παλαιὸν ἔχον ἐγκώμια τῶν ἀρχαγγέλων (2), καὶ πρὸς τὸ τέλος λόγον τοῦ Χρυσσοστόμου εἰς τὴν ξηρανθεῖσαν συκὴν. ἕτερον μικρὸν ἔχον τὴν ἀκολουθίαν τῶν ἀρχαγγέλων. ἄλλο μι-

(15) ἀρ. 193 καὶ περὶ τοῦ συγγραφέως, Fabricius, IX, 267, Πρβλ. καὶ ἀρ. 48.

(16) ἀρ. 174.

(17) ἀρ. 175.

(18) ἀρ. 34.

(19) Πρβλ. Fabricius, XI, 119 καὶ Σακκελ. σ. 162.

(20) ἀρ. 122.

(1) Πρβλ. ἀρ. 48.

(2) Περὶ τοῦ ἔργου τούτου, Fabricius, IX, 165.

κρούτζικον ἔχον τὴν ἀκολουθίαν τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Θωμᾶ· ἕτερον βιβλίον ἑρμηνεία τοῦ Νύσσης εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν, ἔχον καὶ πρὸς τὸ τέλος ἀντιρρητικὰ τοῦ ἁγίου Βασιλείου κατὰ Εὐνομίου. ἄλλο βιβλίον λιτὸν τὰ ἠθικὰ τοῦ ἁγίου Βασιλείου ἔχον καὶ αὐτὸν ἐν τῇ ἀρχῇ ἱστορισμένον. ἕτερον Εὐσταθίου ἱστορικὸν περὶ τῆς τοῦ Ἰωσήπου Ἰουδαϊκῆς ἀρχαιολογίας, πλεον δέ ἐστι τὸ βιβλίον χρονογράφος κἂν καὶ οὐ τέλειος. ἕτερον βιβλίον ἔχον ἐν τῇ ἀρχῇ ἐν βαμβακίνοις τετραδίοις ἐξήγησιν Ἰωάννου Γεωμέτρου εἰς τὸν λόγον τῶν Χριστουγέννων (1). ἕτερον βιβλιδόπουλον λιτὸν τοῦ ἁγίου Μαξίμου (2). ἕτερον Χρυσσοτομικὸν ἐν ἐπιτομῇ ἑρμηνεία εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον, ἐν δὲ τῷ τέλει αὐτοῦ ἑρμηνεία ἐπισκόπου Βόστρων Τίτου, καὶ ἄλλων τινῶν εἰς τὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον (3). ἕτερον βιβλιδόπουλον ἐπιστολὰς ἔχον τοῦ ἁγίου Δωροθέου πρὸς ἀδελφὸν αἰτήσαντα πεμφθῆναι αὐτῷ, πρὸς δὲ τὸ τέλος τούτου τὸν βίον τῆς ὁσίας Μαρίας. ἕτερον μικρὸν τοῦ Νύσσης περὶ τοῦ μὴ βαπτολογεῖν ἐν ταῖς προσευχαῖς καὶ πρὸς τὸ τέλος αὐτοῦ τετράδια. . . . βαμβύκινα ἔχοντα Σωφρονίου μοναχοῦ τοῦ Δαμασκηνοῦ ἐκ τῶν θαυμάτων τῶν ἁγίων Κύρου καὶ Ἰωάννου (4). ἕτερον βιβλίον τοῦ Δαμασκηνοῦ Ἰωάννου ἀντερμίνευμα εἰς τὴν ἑρμηνείαν τοῦ Χρυσσοτόμου τῆς πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολῆς, ἔχον τὰ ῥητὰ ὡς λιτόγραφα, ἐν δὲ τῷ τέλει τούτου, καὶ πρὸς Τιμόθεον. ἕτερον βιβλίον σύντομον ἑρμηνεία τοῦ Χρυσσοτόμου εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον (2). βιβλιδόπουλον ἄλλο τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Σιναΐτου πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ μοναχοὺς (5). ἕτερον βιβλίον Θεοδωρήτου περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας· ἄλλο βιβλίον ἔχον τοῦ Χρυσσοτόμου ἐπιστολὰς πρὸς Θεόδωρον ἀσκητὴν ἐκπεσόντα καὶ εἰς τὸ τέλος πρὸς τὴν μακαρίαν Ὀλυμπιάδα. ἕτερον βιβλίον ἐπιστολὰς ἔχον τοῦ ἁγίου Βασιλείου πρὸς Εὐστάθιον φιλόσοφον Ἀντιοχείας. ἕτερον βιβλιδόπουλον ἐπιτομῇ ἑρμηνείας εἰς τὴν Γένεσιν καὶ εἰς τὴν Ἐξοδον, ἔχον καὶ ἐπιστολὰς διαφό-

(1) Πρὸς. Σακκελ. σ. 12, ἀρ. 25.

(2) ἀρ. 192.

(3) ἀρ. 59.

(4) Περὶ τοῦ Σωφρονίου πρὸς. Fabric., IX, 164.

(5) ἀρ. 60.

(6) ἀρ. 121.

ρους (1). ἕτερον βιβλίον σύντομος ἑρμηνεία τοῦ Χρυσοστόμου εἰς τοὺς δ' Εὐαγγελιστάς. βιβλιδόπουλον ἄλλο Θεοδωρήτου ἐπισκόπου Κύρου εἰς τὰ ζητούμενα τῆς θείας Γραφῆς (2). ἕτερον μικρὸν βιβλιδόπουλον ἔχον ἐν τῇ ἀρχῇ Μαξίμου πρὸς Πέτρον τὸν ἰλλούστριον, τὸ δὲ ὄλον ἐστὶ νομοκάνονον πολιτικόν. ἕτερον βιβλίον ἑ Ἰωβ ἑρμηνευμένον. ἕτερον πτενὸν τὸ βροντοσεισμολόγιον (3). ἕτερα βιβλιδόπουλα δύο τὰ γραμματικά. βιβλιδόπουλον ἄλλο ἔχον ἐπιστολὰς Μιχαὴλ μοναχοῦ καὶ διακόνου πρὸς τινα πνευματικὸν αὐτοῦ πατέρα. ἕτερον βιβλιδόπουλον τυπικὸν τῆς μεγάλης ἐκκλησίας. ἕτερον βιβλίον ἔχον κεφάλαια τοῦ ἀββα Ἰησαίου τοῦ ἡσυχαστοῦ (4). ἕτερον βιβλίον ἔχον τὴν ἀκολουθίαν ἅπασαν τοῦ ὄλου ἐνιαυτοῦ ἀπὸ τε μηνῶν, συναξαρίων, προφητῶν, εὐαγγελίων, ἀποστόλων, στιχηραρίων, ἰδιομέλων καὶ τὰ ὅμοια, ἀνά μῆνας ἕξ (5). ὦν τὸ α' ἔχει κατ' ἀρχὰς τὴν ὀκτώηχον, θάτερον δὲ κατ' ἀρχὰς τὸ τριψῆδιον. ἕτερον βιβλιδόπουλον τοῦ Νύσσης περὶ τῆς οὐρανοῦ ταξιαρχίας (6). ἕτερον βιβλιδόπουλον τοῦ ἀγίου Βασιλείου ἐπιστολὰς πρὸς Κωνστάντιον αὐτοκράτορα. βιβλίον ἄλλο λιτόν ἔχον ἐν τῇ ἀρχῇ λόγους περὶ τῆς εὐρήσεως τοῦ τιμίου σταυροῦ, καὶ πρὸς τὸ πέλος λόγον τοῦ ἀγίου Ἐπιφανίου εἰς τὴν ἀνάληψιν τοῦ Σωτήρος. ἕτερον βιβλίον αἱ κατηχήσεις τοῦ Σπουδίτου (7). ἕτερον βιβλιδόπουλον ὄρους καὶ ὑπογραφὰς ἔχον τὰ ἀπανθισθέντα κατὰ στοιχεῖον ἐκ διαφόρων πατέρων (8). ἕτερον βιβλιδάριον ἔχον ἐν τῇ ἀρχῇ λόγον τοῦ ἀγίου Βασιλείου εἰς τὸ ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. ἕτερον βιβλίον ἔχον ἐπιστολὰς τοῦ Χρυσοστόμου πρὸς Καλλίστρατον ἐπίσκοπον καὶ ἐτέρους καὶ πρὸς τὴν μακαρίαν Ὀλυμπιάδα καὶ τὸν προφήτην Ἰησαίαν ἑρμηνευμένον δι' αὐτοῦ. βιβλίον ἄλλο Θεοδωρήτου ἐπι-

(1) ἀρ. 178.

(2) ἀρ. 10.

(3) Πρβλ. Σάθαν, σ. 50, ὅπου εὐρίσκωμεν ἐν Σεισμολογίῳ.

(4) Περὶ τοῦ προσώπου τούτου, Fabricius, IX, 282.

(5) ἀρ. 266 (;)

(6) Πρβλ. Σακκελ. σ. 40—41, καὶ Christ, Ἱστορ. Ἑλλ. Φιλ. ἐκδ. β', 749—750.

(7) ἀρ. 111.

(8) Μέρος τοῦ ἀρ. 263 (Σακκελ. σ. 128).

σκόπου Κύρου φιλόθεος Ἱστορία καὶ ἀσκητικαὶ πολιτεῖαι. ἄλλο μικρὸν βιβλιδάριον ἔχον ἀποφθέγματα ἦτουν ἐρωταποκρίσεις τοῦ τε Θεολόγου Γρηγορίου, τοῦ ἁγίου Βασιλείου, τοῦ Νύσσης, καὶ ἐτέρων ἁγίων πατέρων. ἕτερον βιβλίον εἰς τοὺς Προφήτας, καὶ εἰς τὰς ἐκδόσεις. βιβλίον ἄλλο δωδεκάωρον ὠρολόγιον. ἕτερον βιβλίον μαρτυρογραμ(μένα) κείμενα τοῦ α' ἑξαμήνου σποράδην, ἔχον καὶ λόγους πανηγυρικοὺς διαφόρους, τὸ δοθὲν παρὰ τοῦ ἐν Κρήτῃ κυροῦ Ἰωάννου ποτὲ τοῦ Βλαστοῦ. ἕτερα σωματῶα βιβλία δύο, τὸ μὲν ἐν ἐκλογάδῃν ἔχον εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ἁγίου Ἐφραίμ περὶ ἀρετῶν, εἰς δὲ τὸ τέλος Ἀθανασίου Ἀλεξανδρείας πρὸς Ἀντίοχον ἄρχοντα περὶ ἀναγκαίων ζητημάτων (1), τὸ δὲ ἕτερον ἔχει εἰς τὴν ἀρχὴν λόγον ἱστορικὸν τῆς Θεοτόκου, τὰς περιόδους τοῦ Θεολόγου καὶ ἕτερά τινα τὰ ἀπὸ τοῦ Ναθαναήλ. μετάφρασις σωματῶα Σεμπτεμβρίου (2). ἕτερον ὅμοιον Δεκεμβρίου τὸ ἡμῖσι (3). ἕτερον ὅμοιον ἑξαήμερος τοῦ Χρυσοστόμου. ἕτερον ὅμοιον Ὀκτώβριος κείμενα. ἕτερον ὅμοιον οἱ ἀναγινωσκόμενοι λόγοι τοῦ Θεολόγου (4). Καὶ ταῦτα μὲν εἰσι τὰ σωματῶα βιβλία καὶ οὕτως ἔχοντα, χρὴ δὲ ἡμῖν καὶ τὰ θαυμάκια ἀναγράψαι.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Βιβλία τὰ θαυμάκια.

† Βιβλίον ὁ ἀναγινωσκόμενος ἅγιος Ἐφραίμ τὸ ἡμῖσι. ἕτερον βιβλίον πάνυ παλαιὸν τοῦ θαυμαστοριτοῦ ἁγίου Συμεών. ἄλλο βιβλίον πάνυ παλαιὸν τοῦ ἁγίου Κασσιανοῦ, τοῦ ἁγίου Βαρσανουφίου (τοῦτο διεχωρίσθη) (5) καὶ τοῦ ἁγίου Δωροθέου. ἕτερον βιβλίον πάνυ παλαιὸν ὁ ἅγιος Μάρκος. βιβλίον ἄλλο ὁ ἀναγινωσκόμενος Κλίμαξ. ἕτερον καὶ αὐτὸ ὁ Κλίμαξ ἐρμηνευμένος παρὰ τοῦ μακαρίου Ἠλίου ἀρχιεπισκόπου Κρήτης. βι. ἄλλο εὐσόνοπτος ἐρμηνεία τοῦ Βουλγαρίας κυροῦ Θεοφυλάκτου εἰς τὸ

(1) Πρὸβλ. Σακκελ. σ. 7 (ἀρ. 17) καὶ σ. 68 (ἀρ. 112).

(2) ἀρ. 271.

(3) ἀρ. 239.

(4) ἀρ. 45. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι ἐπὶ τὰ ἀριθμοί, ἀπὸ τοῦ ἕτερα σωματῶα βιβλία δύο μέχρι τοῦ Θεολόγου, εἶναι γεγραμμένα δι' ἄλλης χειρός.

(5) Ἡ ἐν παρενθέσει φράσις εἶναι γεγραμμένη ἐν τῇ ᾠφ.

κατὰ Ἰωάννην ἅγιον Εὐαγγέλιον καὶ τὸ κατὰ Λουκᾶν (1). ἔτ. βι. παλαιὸν πτενὸν ἔχον ἐν τῇ ἀρχῇ. (2). καὶ πρὸς τὸ μέσον αὐτοῦ τὸν βίον τοῦ ἁγίου Θεοφάνους καὶ Θεοδώρου τῶν Γραπτῶν. ἔτ. βι. παλαιὸν ὁ Κλιμαξ. βι. ἄλλο ἢ Μέλισσα τὸ καὶ παρ' ἡμῖν λεγόμενον ἅγιος Νικῶν, ὅμοιον τοῦ σωματίου. δύο γάρ εἰσι τοιαῦτα βιβλία. ἕτερον βιβλίον ὁ Κλιμαξ (ἐδόθη τῷ πατρὶ τοῦ Μαξίμου ἐν Κρήτῃ, (3). ἔτ. βι. ἔχον ἐν τῇ ἀρχῇ ἐγκώμιον τοῦ Νύσσης εἰς τὸν ἅγιον πρωτομάρτυρα Στέφανον, καὶ ἑτέρους λόγους διαφόρους. ἕτερον βιβλιδόπουλον γεροντικόν. ἕτερον ψαλτήριον. ἄλλο παλαιὸν τὸ διὰ στίχων Μιτυληναῖον (4). ὀκτώηχος παρακλητικὴ τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου. ἄλλο βιβλιδόπουλον τοῦ Ἰασίτου περὶ τῆς οὐρανοῦ ἀρχιερωταγμα(τα)ρχίας. ἕτερ. βι. παλαιὸν τὸ ἡμισυ χρονογράφος καὶ ἄλλο βιβλίον τὸ τούτου ἡμισυ ἢ συγγραφὴ τοῦ Σκυλίτζη. ἕτερον μικρὸν τοῦ Ἰασίτου παλαιὸν ὡς νομοκάνονον. ἄλλο πτενούτσικον αἱ δράσεις τοῦ προφήτου Δαυὶδ. ἕτερον μνηαῖον τοῦ ὄλου ἐνιαυτοῦ. ἄλλο βιβλιδόπουλον παλαιὸν πτενὸν ἔχον περὶ ἐκκλησιαστικῆς καὶ μυσταγωγικῆς διατάξεως. ἕτερον ψαλτήριον ἔχον τὰς ἐρμηνείας διὰ σχολῶν. τὰ Πανόρια τοῦ ἁγίου Επιφάνιου (5). ἕτερον βιβλιδόπουλον διάλεξις τοῦ Νύσσης πρὸς Μακρίναν τὴν ἰδίαν ἀδελφὴν. ἕτερον μικρὸν πτενούτσικον ἔχον τὰ προσόμοια στιχερὰ τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου κατ' ἤχον. ἕτερον βιβλιδάριον πολὺ συναγωγὸν ἔχον κατ' ἀρχὰς τοῦ ἐν ἁγίοις Νικηφόρου Κωνσταντινουπόλεως περὶ χρονογραφίας καὶ ἑτέρων, πρὸς δὲ τὸ μέσον τούτου ἐν σωματίοις τετραδίοις τὸν βίον τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου (6). ἕτερον βιβλιδάριον ψαλτήριον. ἄλλο βιβλίον πτενὸν συναγωγὴ κανόνων ἐκκλησιαστικῶν εἰς ν'. ἕτερον μικρὸν οἱ δεσποτικοὶ κανόνες ἐρμηνευμένοι. ἄλλο πτενὸν ἐξοδιαστικὸν σὺν τῷ σχηματολογίῳ (τὸ δοθὲν εἰς τὴν Δέρον) (1).

(1) ἀρ. 360.

(2) Λευκὸν ἐν τῷ χειρογράφῳ.

(3) Ἡ ἐν παρενθέσει φράσις εἶναι γεγραμμένη ἄνωθεν τοῦ στίχου.

(4) Ὁ τόμος οὗτον περιελάμβανεν ἀναμφιβόλως τὰ ἔργα Χριστοφόρου τοῦ Μιτυληναίου. Πρβλ. περὶ τοῦ συγγραφέως τούτου Krumbacher, Ἱστορ. Βυζ. Δογ. σ. 354.

(5) Πρβλ. Christ, Ἱστορ. Ἑλλ. Φιλ., 6' ἔκδ. σ. 746.

(6) Πρβλ. ἀρ. 179.

ἕτερα βιβλία θ' συναξάριον ἀνά ἕξ μῆνας ἔχοντα. ἕτερον βιβλίον οἱ ἐρμηνευμένοι ἀναγινωσκόμενοι λόγοι τοῦ Θεολόγου. ἕτερον βιβλίον τὰ ἀσκητικά τοῦ ἁγίου Βασιλείου, ἔχον καὶ παροιμιακοὺς λόγους τοῦ Νύσσης (2). ἕτερον βιβλίον πτανόν, ἐρμηνεία Θεοδορήτου ἐπισκόπου Κύρου εἰς τὸ δωδεκαπρόφητον. ἕτερον τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου περὶ τῆς βίβλου τῶν ρν' ψαλμῶν. ἕτερον μικρὸν ὁ ἅγιος Παχώμιος. βιβλίον ἄλλο ἀποφθέγματα τῶν ἁγίων πατέρων τὸ συγγραφέν παρὰ τοῦ κτήτορος τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Εὐεργέτιδος (3), ὅθεν καὶ ἐκτίησато λέγεσθαι τὸ εὐεργετικόν. ἕτερον μικρὸν καὶ σεσαθρωμένον ὁ Ἰῶβ ἐρμηνευμένος. ἄλλο μικρὸν ἔχον τὴν πρώτην τῶν Βασιλειῶν. ἄλλο ἔχον ἐν τῇ ἀρχῇ λόγον τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου Κρήτης εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον καὶ εἰς κοιμηθέντας (ἐδόθη εἰς τὴν Σάμον πρὸς τὸν Προβατᾶν) (4). ἄλλο βιβλιδόπουλον ὁ ἅγιος Ἰππόλυτος πάπας Ρώμης. ἕτερον μικρὸν ἐπιστολὰς ἔχον πρὸς Εὐστάθιον φιλόσοφον καὶ ἑτέρους (5). ἄλλο ἔχον ἐν τῇ ἀρχῇ κεφάλαια τοῦ ἁγίου Μακαρίου. βιβλίον ἄλλο συναξάριον ἐν ἐπιτομῇ τοῦ ὄλου ἐνιαυτοῦ. βιβλίον ἄλλο ἢ παλαιὰ καὶ Θεία γραφή ἔχοντα καὶ τὸ ἕκκαιδεκαπρόφητον. ἕτερον μικρὸν ὡς λεξικόν. ἕτερον μικρὸν ἔχον περὶ γάμων. ἄλλο ἔχον ἐπιστολὰς τοῦ Πηλαγισίου τοῦ Ἰσιδώρου, τοῦ Νύσσης καὶ ἑτέρων. ἕτερον ἐξαποστειλᾶριον τοῦ χρόνου. ἕτερον βιβλιδόπουλον προσηφρία, τὸ λεγόμενον ὁδηγός. ἕτερον βιβλίον ἔχον κοινὰς ἐπιστολὰς, ἔχει δὲ καὶ πρὸς τὸ τέλος ἐν σωματῶν χαρτίῳ νόμους περὶ γάμων. ἕτερον τὰ ἀπανθήματα τοῦ Χρυσοστόμου. ἕτερον ἔχον κατ' ἀρχὰς τοῦ ἁγίου Βασιλείου περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας. ἕτερον τὸ τυπικὸν τῆς Μονῆς ἦτοι τὸ Ἱεροτολυμικόν. ἔστι καὶ ἕτερον βιβλιδόπουλον ὄλον διὰ στίχων διάλεξις ψυχῆς καὶ σώματος, ποίημά τινος ἁγίου γέροντος (6). ἕτερον αἱ κατηχήσεις τῆς τεσσαρακοστῆς. ἕτερον μῆναϊον ὀκτώβριος (ἐδόθη εἰς τὸν ἅγιον Μερκούριον εἰς τὰ Παλάτια) (7). ἕτερον ὁ Ἀριστοτέλης. ἕτερον Φίλωνος ἐρμη-

(1) Ἡ ἐν παρενθέσει φράσις εἶναι γεγραμμένη ἄνωθεν τοῦ στίχου.

(2) ἀρ. 304 (·)

(3) Προβλ. Σακκελ. σ. 199 (ἀρ. 441. 442).

(4) Ἡ ἐν παρενθέσει φράσις εἶναι γεγραμμένη ἄνωθεν τοῦ στίχου.

(5) ἀρ. 326 (·)

(6) Προβλ. Σάβαν, Ἑλλην. Βιβλιοθ. μέσ. αἰῶνος, Τ. Α' σ. 273 καὶ 292.

(7) Ἡ ἐν παρενθέσει φράσις εἶναι γεγραμμένη ἄνωθεν τοῦ στίχου.

ναία εἰς τὴν Γένεσιν. ἕτερον μηναιὸν σωματῶν ἔχον τοὺς δύο μῆνας Μάρτιον καὶ Ἀπρίλιον. ἕτερον Χρυσοστομικὸν ἔχον διαφόρους λόγους σωματῶν, τὸ σταλὲν ἀπὸ τὴν Χίον παρὰ Γεωργίου Ἀναγνώστου (3).

Ἐν τῇ 2α σελίδι τοῦ καταλόγου ἀναγινώσκομεν τὰ ἐξῆς :

Ἀπὸ τῶν ἐνταυθοῖ ἀναγεγραμμένων βιβλίων, ἐδόθη πρὸς τὸν σεβαστὸν κυρίν Σάββαν Κλίμαξ καὶ ὁ βίος τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου τοῦ διὰ Χριστὸν σαλοῦ. πρὸς τὸν ἐν τῇ Καλύμνῳ ἀναχωρητὴν βιβλίον σωματῶν Τριψίδιον καὶ Εὐχολόγιον βαμβύκινον. (πρὸς) τὸν ἐν τῇ Στροβήλῳ (4) μοναχὸν ὀκτωηχόπουλα δύο, στιχεροκαθίσματα καὶ οἱ ἀναστάσιμοι κανόνες. πρὸς τὸν πατέρα τοῦ μοναχοῦ Μαξίμου ἐν τῇ Κρήτῃ Κλίμαξ, βαμβύκινον. Εἰς τὰ Φύγελα (5) διμηναιὸν σωματῶν, Ἰανουάριος καὶ Φεβρουάριος. πρὸς τὸν Κάναβιν (6) μονόμηνον Δεκέμβριος σωματῶν. εἰς τὸ μετόχιον τῆς Λέρου (7), σχηματολόγιον βαμβύκινον. εἰς τὸν ἅγιον Παντελεήμονα (8) κατὰ Ματθαίον σωματῶν. πρὸς τὸν πενθερὸν τοῦ κυρίου Σάββα τοῦ Εὐεργετικοῦ τὸ ἡμῶν βαμβύκινον. εἰς τὸν ἅγιον Παῦλον τὸν ἐν τῇ Ἀζύῳ κατὰ Ἰωάννην τελεῖα ἐρμηνεῖα τοῦ Χρυσοστομοῦ βαμβύκινον. εἰς τὰ Παλάτια (1) ἐν τῇ μονῇ τοῦ ἁγίου Μερκουρίου μηναιὸν βαμβύκινον Ὀκτώβριος, καὶ γεροντικὸν σωματῶν. πρὸς τὸν αὐτά-

(3) Οἱ δύο τελευταῖοι ἀριθμοί, ἀπὸ τοῦ ἕτερον μηναιῶν μέχρι τοῦ Ἀναγνώστου, εἶναι γεγραμμένοι δι' ἄλλης χειρός.

(4) Περὶ τῆς Στροβήλου καὶ τῶν σχέσεων, αἰτινες συνέδεον αὐτὴν πρὸς τὸ μοναστήριον τῆς Πάτμου, Acta, σ. 62.

(5) Φύγελα, μικρὸς λιμὴν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ, ὅπου ἡ Πάτμος εἶχε μετόχιον. Acta, σ. 166. 174. Πρὸς. σ. 179. 182 καὶ Κωνστ. Πορφυρογ., De Cerim, B' 44 Πρὸς. καὶ Tomashek, Zur hist. Jopographie von Kleinasien in Mittelalter, (Sitzungsber. der Akad. d. Wissensch. zu Wien, Phil. hist. Kl. Jahrg. 1891) σ. 34—39.

(6) Περὶ τοῦ κυρίου τούτου ὀνόματος. πρὸς. Acta, σ. 234.

(7) Περὶ τοῦ μετοχίου τῆς Λέρου, Acta, σ. 200.

(8) Τὸ μετόχιον τοῦ ἁγ. Παντελεήμονος εὐρίσκετο ἐν τῇ ἀσιατικῇ ἀκτῇ, πλησίον τῶν Παλατίων, ἐν τῇ τοποθεσίᾳ τοῦ Ἀτισσοῦ (Acta, σ. 200. Πρὸς. σ. 167. 168. 169).

(1) Εἶναι ἐκτισμένα ἐπὶ τῆς τοποθεσίας τῆς ἀρχαίας Μιλήτου.

δελφον τοῦ Πισσίτου (1) τριψίδιον τέλειον σωματῶν. πρὸς τὸν Κανάβιν ἐν τῇ Σάμφ Προβατᾶν βιβλιδόπουλον θαμβύκινον ἔχον ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου Κρήτης εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον, καὶ ἑτέρων διαφόρων, πρὸς τὸν Ἐξώτροχον κύριν Γεώργιον (2) ψαλτήριον σωματῶν. πρὸς τὸν παπᾶν Σάμιον τὸν Τζιβηλέαν, τὰ θαύματα τοῦ Ἀρχαγγέλου. ἀπελιφάσθη καὶ ἕτερον βιβλιδάριον λιτόν τοῦ Ἰώβ.

† Ἐδόθησαν εἰς τὸ μετόχιον τοῦ Πύργου (3) βιβλία, εὐαγγέλιον σαββατοκυριακὸν λιτόν, ἑορτολόγιον, ὀκτωήχου κομμάτια β', εὐχολόγιον, πατερικὸν θαμβύκινον παλαιόν, ἕτερον βιβλίον Χρυσσοτομικὸν ἔχον διαφόρους λόγους, ἀλλαγὴν μετὰ τῆς ἀκολουθίας αὐτῆς, κονδάνια β', Χρυσόστομος καὶ ἅγιος Βασίλειος, καὶ ἕτερον βιβλίον σωματῶν ὀλόκληρον τριψίδιον.— Ὁμοίως καὶ εἰς τὸν Ψυχρὸν (4) τετράηχον ἦν ἔγραψεν ὁ μοναχὸς Ἡσαΐας, ἕτερον τριψίδιον ἀρχόμενον ἀπὸ τοῦ Τελώνου καὶ τοῦ Φαρισαίου μέχρι τοῦ μεγάλου Σαββάτου. ἕτερον βιβλίον πατερικόν, τὰ ἀμφότερα θαμβύκινα.— Ἐδόθησαν εἰς τὴν Κῶ εἰς τὸ μετόχιον (5) βιβλία δέκα, τὰ μὲν ὀκτὼ μηναια, τὰ δ' ἀπόστολα, εὐαγγέλιον σὺν Προφητείαις παρὰ τοῦ πανοσιωτάτου πατρὸς ἡμῶν καὶ καθηγουμένου κυροῦ Νικοδήμου. καὶ ποδεὰ μία καινούργια τῷ κυρί Γαλακτίωνι τῷ οἰκονόμῳ.

Ἰνδικτιῶνος β'.

(1) Περί τῆς ἐν Παλατίοις οἰκογενείας τῶν Πισσιτῶν, Acta, σ. 153.

(2) Περί τῆς οἰκογενείας ταύτης, ἣν ἀπαντῶμεν ἐν Κρήτῃ καὶ ἐν Παλατίοις, Acta, σ. 133. 182.

(3) Τὸ μετόχιον τοῦτο εὐρίσκεται ἐπὶ τῆς ἀσιατικῆς ἀκτῆς, κατὰ μὲν τὸν Μαϊάνδρον καὶ ἐγγύς τῶν Παλατίων Acta, σ. 199). Πρβλ. Acta, σ. 177. 180. 199.

(4) Τὸ μοναστήριον τοῦ ἁγ. Νικήτα. ἐν τῇ τοποθεσίᾳ τοῦ Ψυχροῦ, ἦτο ἰδρυμένον ἐν Κρήτῃ. Παρεχωρήθη κατὰ τὸ 1196 εἰς τὸ μοναστήριον τῆς Πάτμου (Acta, σ. 131).

(5) Περί τοῦ μετοχίου τῆς Κῶ, τοῦ λεγομένου τῆς Θεοτόκου τῶν Σπονδῶν, πρβλ. Acta, σ. 184. 193. 200.

ΑΝΑΓΚΑΙΑ ΔΗΛΩΣΙΣ

Ἐνεκα τῆς ἐσπευσμένης ἐκτυπώσεως τῆς πραγματείας δὲν κατώρθωσα νὰ συγκεντρώσω πάντα τὰ ὄνόματα τῶν συνδρομητῶν. Οὗτος εἶναι ὁ λόγος, δι' ὃν δὲν καταχωρίζω αὐτά. Καθῆκον ἀπαραίτητον ὅμως θεωρῶ νὰ ἐκφράσω τὰς εὐχαριστίας μου πρὸς πάντας, ὅσοι διὰ τῆς εὐγενοῦς καὶ προθύμου συνδρομῆς των ὑπεστήριξαν τὸ ἔργον. Ἴδια ὀφείλω νὰ εὐχαριστήσω τὴν ἐν Πάτμῳ Ἱερὰν καὶ Βασιλικὴν Μονήν Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου καὶ τοὺς ἐν Πάτμῳ καὶ ἐκτὸς αὐτῆς συμπολίτας μου, οἵτινες, ἐκτὸς τῆς ὑποστηρίξεως, μοὶ παρέσχον καὶ εὐχαρίστησιν οὐχὶ μικρὰν ἐκ τοῦ τρόπου, δι' οὗ ἔδειξαν πῶς εἶναι διατεθειμένοι νὰ ὑποδέχωνται ἐργασίας ἀναφερομένας εἰς τὴν ἑνδοξὴν καὶ τιμημένην ἱστορίαν τῆς πατρίδος των.

Σ. Ι. Τ.

AKAΔHMIA

AΘHNΩN

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

007000023447

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ